

ГЕОГРАФСКИ ИНСТИТУТ „ЈОВАН ЦВИЈИЋ“
СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

Марија Дробњаковић

ПРИЈЕПОЉЕ - ФАКТОР РЕГИОНАЛНЕ ИНТЕГРАЦИЈЕ ЈУГОЗАПАДНЕ СРБИЈЕ

Београд, 2012.

Марија Дробњаковић

**ПРИЈЕПОЉЕ – ФАКТОР РЕГИОНАЛНЕ ИНТЕГРАЦИЈЕ
ЈУГОЗАПАДНЕ СРБИЈЕ**

БЕОГРАД, 2012

**GEOGRAPHIC INSTITUTE “JOVAN CVIJIĆ”
SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS**

**SPECIAL ISSUES
№ 84**

Marija Drobnjaković

**PRIJEPOLJE – FACTOR OF REGIONAL
INTEGRATION OF SOUTHWESTERN SERBIA**

**BELGRADE
2012.**

**ГЕОГРАФСКИ ИНСТИТУТ „ЈОВАН ЦВИЈИЋ“
СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА И УМЕТНОСТИ**

**ПОСЕБНА ИЗДАЊА
КЊИГА 84**

Марија Дробњаковић

**ПРИЈЕПОЉЕ – ФАКТОР РЕГИОНАЛНЕ
ИНТЕГРАЦИЈЕ ЈУГОЗАПАДНЕ СРБИЈЕ**

**БЕОГРАД
2012.**

ИЗДАВАЧ / PUBLISHER

Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ

11000 Београд, Ђуре Јакшића 9, РЕПУБЛИКА СРБИЈА

Geographical institute “Jovan Cvijić” SASA

11000 Belgrade, Djure Jaksica 9, REPUBLIC OF SERBIA

Telephone/fax: +381 11 26-37-597, E-mail: general@gi.sanu.ac.rs

ЗА ИЗДАВАЧА / ACTING PUBLISHER

Милан Радовановић/Milan Radovanović

Прихваћено на седници Научног већа Института децембра 2011./

Accepted at the meeting of the Scientific board of the Institute on Decembar, 2011

УРЕДНИК / EDITOR

Југослав Нинковић /J ugoslav Ninković

РЕЦЕНЗЕНТИ / REVIEWERS

Проф. др Драгутин Тошић / Prof. dr Dragutin Tošić

Проф. др Бранка Тошић / Prof. dr Branka Tošić

Проф. др Јасмина Ђерђевић / Prof. dr Jasmina Djordjević

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК / TECHNICAL EDITOR

Милена Панић / Milena Panić

КОРИЦЕ / COVER DESIGN

Милован Миливојевић / Milovan Milivojević

ШТАМПАЊЕ ОВЕ ПУБЛИКАЦИЈЕ ОМОГУЋИЛО ЈЕ

Министарство образовања и науке Републике Србије

PRINTING OF THIS PUBLICATION WAS SUPPORTED BY

Ministry of Education and Science of the Republic of Serbia

ТИРАЖ / CIRCULATION

300

ШТАМПА / PRINTED BY

Službeni glasnik, Belgrade

WEB ПРЕЗЕНТАЦИЈА / WEB PRESENTATION

<http://www.gi.sanu.ac.rs>

*Захвалност дугујем својим драгим колегама,
вечитим учитељима,
на саветима и помоћи,
али изнад свега својој породици,
мом супругу и мом сину
на стрпљењу за све моје
прошле, садашње и будуће подухвате*

САДРЖАЈ

УВОДНО РАЗМАТРАЊЕ	11
ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР	12
Карактеристике функционално-урбаних подручја (нодалних регија)	17
Полицентричност у земљама Европе и у Србији	20
Функционално-урбана подручја у европској регулативи	22
Функционално-урбана подручја у земљама Европе и у Србији	26
ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ФУНКЦИОНАЛНО-УРБАНОГ ПОДРУЧЈА ПРИЈЕПОЉА	35
Географски положај	35
Саобраћајни положај	36
Природни потенцијали	38
Историјски преглед генезе мреже насеља ФУП Пријепоља	43
УНУТРАШЊА СТРУКТУРА ФУНКЦИОНАЛНО-УРБАНОГ ПОДРУЧЈА ПРИЈЕПОЉА – УНУТАРРЕГИОНАЛНЕ ПРОМЕНЕ	51
Демографски процеси као фактор развоја мреже насеља Пријепољског функционалног подручја	51
<i>Демографске промене мреже насеља од друге половине XX века</i>	51
<i>Типови насеља према демографској величини</i>	55
<i>Просторни размештај и концентрација становништва у мрежи насеља</i>	56
<i>Значај природне и миграционе демографске компоненте на развој насеља Пријепољског функционалног подручја</i>	58
<i>Хоризонтална и вертикална раширеност насеља као битан фактор у савременом развоју мреже насеља</i>	64
<i>Размештај становништва као индикатор урбаности насеља</i>	72
Функционалне карактеристике као фактор развоја мреже насеља Пријепољског функционалног подручја	77
<i>Привредне карактеристике подручја</i>	77
<i>Просторно-гранска структура привреде функционалног подручја</i>	84
<i>Просторни размештај пољопривредне производње</i>	88
<i>Функционални типови насеља</i>	91
Јавно-социјална инфраструктура	95
СПОЉАШЊА СТРУКТУРА ФУНКЦИОНАЛНО-УРБАНОГ ПОДРУЧЈА ПРИЈЕПОЉА – ИНТЕРРЕГИОНАЛНИ ОДНОСИ	105
Опште карактеристике функционалних подручја Југозападне Србије	105

Дневна миграторна кретања као показатељ повезаности функционалних подручја Југозападне Србије	111
Приступачност и конкурентност Пријепољског функционалног подручја	117
<i>Конкурентност Пријепољског функционалног подручја</i>	120
<i>Приступачност Пријепољског функционалног подручја</i>	126
Потенцијални видови трансграничне сарадње	129
<i>Ситуација у нашем окружењу</i>	134
<i>Потенцијална трансгранична сарадња са Реп. Црном Гором</i>	135
<i>Односи са Босном и Херцеговином</i>	144
<i>Други видови међуопштинске сарадње</i>	152
ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА	157
Циљеви развоја	159
Опоравак привреде	159
Рурални развој	162
Јачање локалне заједнице и региона као управног тела	168
SUMMARY	171
ПРИЛОГ	173
ЛИТЕРАТУРА	193
СПИСАК ТАБЕЛА, ГРАФИКОНА И КАРАТА	202

*Ја не поседујем никакав посебан таленат.
Ја сам само страствено знатижељан.*

Алберт Ајнштајн

УВОДНО РАЗМАТРАЊЕ

Истраживање спроведено у монографији односи на планирано функционално-урбано подручје Пријепоља, које обухвата територију општина: Пријепоље, Прибој и Нова Варош. Налази се у југозападном делу Србије, у склопу Старог Влаха, као географске регионалне целине, и Златиборског округа, по административно–политичкој подели. То је неразвијени део Србије, погранично подручје на економским маргинама, са обиљем неискоришћених ресурса у којима лежи скривени потенцијали развоја. Сам предмет истраживања односи се на дефинисање хијерархије и просторно-функцијских веза и односа у мрежи насеља Пријепољског функционалног подручја, уз анализу природних, људских и економских ресурса као фактора будућег оптималног развоја, дефинисање значаја и улоге овог подручја у регионалном развоју Југозападне Србије.

Подручје је третирано као целина, у којој је појединачно анализиран сваки елемент, док се мрежа насеља посматра као динамична категорија која се мењала под утицајем процеса индустријализације и урбанизације, на једној страни, депопулације и деаграризације, на другој. Ови процеси се у простору манифестују кроз концентрацију становништва, тј. радне снаге, функција, материјалних добара, знања, информација и капитала у урбаним средиштима, који постају нуклеуси развоја, и кроз демографско пражњење руралног залеђа и његово економско заостајање. Анализирана је урађена за временски пресек од 1971-2011. године, према расположивим подацима, тј. од тренутка када на овом подручју под утицајем процеса урбанизације почиње трансформација простора, физиономска и социо-економска, па све до данас. Истраживања нису ограничена само на анализу тренутног стања у овим општинама, већ се указује на правце валоризације и адекватне експлоатације расположивих ресурса, уз предлагање неких конкретних акција које би требало предузети на овом простору како би се развиле комплементарне делатности општина и функционална специјализација региона којима би достигао одређену економску снагу у овом делу Србије и повећао своју улогу и значај у њеном развоју. Посебна пажња се посвећује могућим видовима сарадње са суседним општинама и регионима, како у оквиру граница Републике Србије, тако и ван ње, тј. размотрене су могућности трансграничне и трансрегионалне сарадње. Дате су смернице и указано је на могуће правце развоја уз предлагање развојних пројеката заједничких за све три општине из разних области који би обезбедили већи значај подручја, пратећи савремене процесе глобализације и предвиђајући развој и исход процеса транзиције и приватизације.

ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР

Историјски није могуће трасирати сва научна разматрања регионалне проблематике, која представља базу истраживања спроведеног у монографији, јер се разне теорије из ове научне области јављају у различитим временским периодима. Најпре су се регионална истраживања спроводила успутно у оквиру других научних истраживања, прво у географским, а касније и друштвеним наукама, првенствено економским и социолошким. На основу досадашњих истраживања у даљем тексту, на основу радова еминентних научника из ове области, укратко је хронолошки приказан развој регионалне мисли и њено увођење у просторно-функционалну структуру (концепт нодалног региона).

У току свог развоја географија је, као и многе друге научне дисциплине, мењала свој концепт и методологију под утицајем битних фактора: економски и технолошки развој, повећање мобилности људи, робе, а нарочито информација (Вреск М., 1999). Најпре се од 19. века развија традиционална географија¹. Традиционална географија темељила се на регионалној проблематици, а према Вреску (1999) имала је улогу да „помири дихотомију између физичке географије и антропогеографије и да осигура јединство дисциплине“. Најбурније промене уследиле су 50-их година прошлог века, када се интензивно развија критичка мисао традиционалног концепта географије. Критика се углавном осврће на занемаривање спољашњег утицаја, као и утицаја друштва у целини, где се пренаглашавало значење природних обележја. Овај приступ се могао применити на простор и друштво у преиндустријском периоду, када се човек само „служио“ природом и њеним богатствима, али није у великој мери утицао на њену трансформацију. Међутим, са развојем процеса индустријализације и урбанизације, и променама које су на основу ових процеса уследиле и у природи се манифестовале, овај концепт је морао бити замењен новим, модерним, који се у научним круговима препознаје као „нова географија“². Вреск М. (1999) истиче да су основа концепта

---

¹ Утемељивачима традиционалне географије сматрају се А. Von Humbolt, Karl Ritter који је поставио основе регионалне географије, његов следбеник Vidal de la Blash, А. Hettner, R. Hartshorne, који инсистира на издвајању, опису и класификацији регионалних целина, у чијој основи, још тада, стоји структурни функционализам (Тошић Д., 2005).

² Новиј концепт је развијан од стране америчких географа, а за утемељивача се узима Fred Kurtt Scheaffer, који тврди да је географија наука о просторним везама, а заступали су га и: Е. Ullman који даје значај просторним интеграцијама као фактору који утиче на функционалну хомогенизацију геопростора, W. Bunge који се залаже за увођење квантитативних показатеља у географију, применом математичко-статистичких метода (Тошић Д., 2005), Neef који је посматрао мрежу насеља као сложене системе „степенастих“ хијерархија које се

објективна искуства и чињенице које се у простору могу верификовати, и просторни концепт, који тежи функционалној организацији простора (тј. организацији услужних и производних делатности у простору), до које се долази анализом структура, интеракција и процеса³. Према овом аутору, „структуру чине локације и регије, интеракције се проводе циркулацијом робе, људи и информација, док се процес схвата као промена претходних елемената у току времена“. Иако је овај концепт касније (крајем 60-их година XX века) такође критикован због занемаривања природне основе⁴, имао је велики значај у развоју просторно-функционалног приступа, у чијој је основи концепт нодалне регије.

Први покушаји сагледавања просторних структура, односно насеља у просторно-функционалној организацији и њихово довођење у контекст економске проблематике, учињени су почетком XIX века. Велики допринос у том погледу имали су радови научника: Thünen и Kohl, који су отворили нове погледе у објашњавању улоге градова и насеља у регионалној интеграцији и диференцијацији одређеног простора. Thünen је у свом раду „Der isolierte Stadt“ из 1826. године посматрао град и његово аграрно окружење, које се диференцира у концентричне зоне око града према различитом начину аграрног искоришћавања. Зоне је издвајао на основу транспортних трошкова пољопривредних производа, преко којих уводи локацијски фактор, тј. дистанцу (Вреск М., 1990). Kohl (1841) дефинише својим моделом место насеља у функцијској хијерархији центара националних територија, на основу њихових територијалних компетенција у организацији државне управе, размештаја становништва, производње, расподеле и потрошње материјалних добара (Тошић Д., 1999). То је био први покушај и пут за увођење идеје да су градови нодови, односно чворишта у којима се концентришу људи, роба, капитал, информације и функције, којима град врши утицај на своју околину и диференцира околни простор на зоне у којима се тај утицај више или мање одражава. Ова два модела послужила су за постављање теорије централних места, а касније и за концепт нодалне регије.

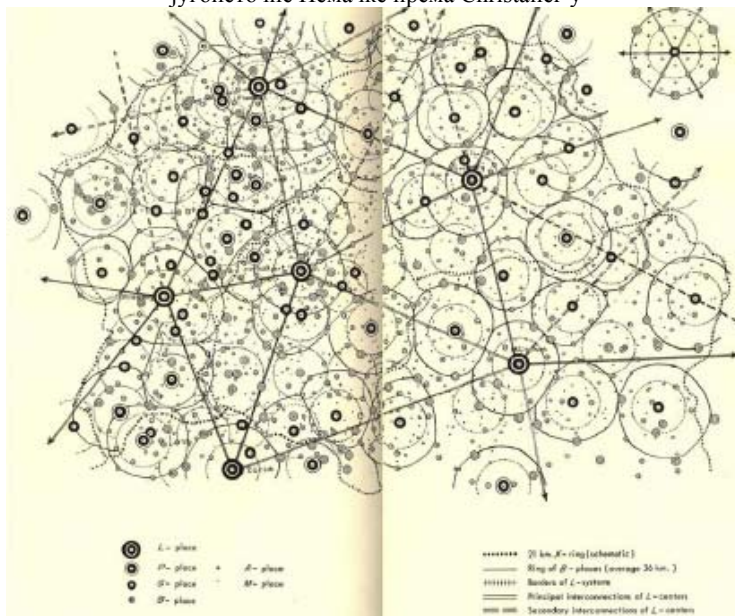
успостављају на основу просторно-функционалних веза, које могу деловати вертикално-функцијски и хоризонтално-територијално (Тошић Д., 1999).

³ Детаљније о концепту „нове географије“ у „Увод у географију“ (стр. 169) Милана Вреска, Школска књига, Загреб, 1997.

⁴ Тек 70-их година XX века долази до сублимације два приступа у географији: просторно-функционалног и еколошког, па се географија даље тумачи као „наука која проучава функционалну организацију простора и однос човека и околине“ (Вреск М., 1999).

Велики допринос у даљем развоју ове мисли дали су А. Weber и А. Lösch, бавећи се теоријом локације, а нарочито W. Christaller са цењеном теоријом централних места, коју је 1933. године изложио у својој књизи „Die zentralen Orte in Süddeutschland“, где у везу доводи просторни размештај центара са њиховим основним функцијама, у које убраја снабдевање становништва „централном робом и услугама“. Он је претпоставио да се везе између насеља успостављају у идеализованој хексагоналној шеми, и то по принципу да што мањи број центара вишег ранга снабдева већи број центара нижег ранга, на што мањој удаљености, занемарујући индустрију и производну функцију. Његова претпоставка везана је за раван простор, истиче А. Мариновић-Узелац (2001), где је саобраћајна повезаност, односно приступачност свугде подједнака, густо урбанизован, а претпоставља се да је подразумевао да су градови подједнаке старости, како би имале централне функције на истом нивоу. На тај начин, према заступљености централних функција у појединим насељима, Christaller издваја централитет као главну карактеристику насеља, према којој их разврстава у функционални хијерархијски систем.

Скица 1. Емпиријско истраживање урбаног система југоисточне Немачке према Christaller-у

Извор: ESPON 1.4.1. *The Role of Small and Medium-Sized Towns (SMESTO)*. Finar Report, Austrian Institute for Regional Studies and Spatial Planning, Vienna, 2006.

Централно насеље је оно у којем постоје услужне делатности за потребе снабдевања не само сопственог становништва, већ и околине. Што је у насељу концентрисан већи број услужних, тј. централних функција, утолико оно заузима виши ранг у систему функционалне хијерархије централних насеља неког подручја. Његов модел се заснива на три принципа: тржишном ($K^5=3$), прометном ($K=4$) и управном ($K=7$). А. Lösch је дефинисао модел тзв. „пчелињег саћа“. Он је преузео и даље разрадио Christaller-ов хексагонални модел, при чему се бавио размештајем производних јединица око одређеног центра у неком регионалном окружењу, који се, опет, групише око другог центра вишег ранга итд., стварајући тако структуру која подсећа на пчелиње саће (Тошић Б., 1997., на основу И. Крешић, 1962). Подстакнути претходним теоријама, уследила је плејада научника који су дефинисали нове моделе, где је у фокусу улога града у функционалној организацији у простору и регионалном развоју⁶.

Од 70-их година XX века у урбаној географији и теорији регионалног развоја, заживео је модел функционално урбаног региона (*нодалне регије*). То је „динамичан регионални склоп сачињен од централног града, већег или мањег броја стамбених и радних субурбија и урбанизованог поља његовог утицаја“ (Тошић Д., 1999). Е. Howard (1945) је међу првима дао концепт нодалног региона, решавајући проблем урбаног система Лондона⁷. Ту идеју је даље прихватио Geddes, који је утврдио концепт урбаног, а касније прерастао у концепт нодалног региона. Значајан допринос овој проблематици дали су и други аутори, од којих су је неки имплементирали и у економску проблематику⁸. Као продукт концепта „нове географије“

---

⁵ Свако насеље нижег ранга налази се између K насеља вишег ранга

⁶ Код нас се бројни аутори у својим радовима бавили теоријском концепцијом и развојем ове мисли (Вељковић А., Радовановић М., Стојановић Б., Стаменковић С., Грчић М., Тошић Д. и др.). Тошић Д. наводи научнике који су допринели њеном развоју: Zombart, који дели градске функције на базне и небазне; Geddes дефинише конурбације, Gottman – мегалополис, Doksiadis – екуменополис, R. Blanchard и J. Levainville, а касније G. Chabot доприноси развоју ове мисли у Европи, бавећи се утицајним сферама градова, Dickinson у САД уводи метрополитенске ареале према којима се дефинишу SMSA (Standard Metropolitan Statistical Area), DUS (Daily Urban System), W. Isard обједињује централни модел са бихевиористичким и моделом социофизике и др (Тошић, Д., 1999. и 2000).

⁷ А. Мартиновић-Узелац (2001) сматра да је Е. Howard зачетник идеје о градовима сателитима који би били растерећење централног града, међутим у литератури се сматра утемељивачем идеје „вртног града“.

⁸ У развоју нодалних регија Haggett издваја пет сукцесивних фаза у њиховом развоју (Тошић Д., 1999), Berry се бавио значајем насеља у хијерархијском систему којег одређује на основу њиховог комплементарног подручја (Тошић Б., 1997), F. Perouх-ов модел полова раста, J. Boudeville теорију примењује на конкретан геопростор, после којих су уследиле бројне теорије: експортне базе, конвергенције и дивергенције (G. Myrdal, A. O. Hirschmann),

настао је концепт нодалне регије, највише примењиван у изучавању просторних структура, „засниван на утврђеној чињеници да градска насеља, својим деловањем, утичу на регионалну интеграцију и диференцијацију природно-еколошки, социо-економски, насеобинско-демографски, физиономско и функцијски хетерогеног простора, стварајући специфичне регионалне целине, које се називају нодалне или функцијске регије“ (Тошић Д., 1999).

Међутим, и у овом концепту су отворене неке дилеме. У географији се разликују два правца на основу којих се тумаче везе и односи у простору: *структурни функционализам*, према ком се функционални односи успостављају на основу квалитативно-квантитативних карактеристика функција, а такав однос даље утиче на интензитет, правац, време трајања, територијални дomet и карактеристике функционалних веза; и *функцијско-просторни* приступ који посматра мрежу насеља и њену просторно-функционалну структуру у фази сталних промена, у зависности од самих веза међу насељима и њихових поменутих карактеристика, према којима се даље успоставља одређени однос међу њима (Тошић Д., 1999). Затим, Вељковић С. А. (1988), посматра просторно-функцијске структуре са два аспекта: као скуп делатности које су заступљене на територији града, изражен кроз просторне јединице у којима су заступљене поједине делатности и њихове функционални односе и везе које се захваљујући тим делатностима развијају, и други који види функцијско-просторну структуру као животне активности везане за организацију живота и рада становништва у неком геопростору, а представљена је просторним јединицама које су израз живљења становништва (становање, рад и сл.)⁹. Друга дилема се надовезује на претходно, а односи се на разликовање функционалних веза од функционалних односа и просторних веза од просторних односа, као различитих категорија. Стаменковић С. (1990/91) сагледава комплексност просторно-функционалних односа и веза, где притом прави разлику и другачије тумачи са једне стране просторне односе, а са друге просторне везе, а посебно их разликује од функционалних. Према овом аутору, просторни односи насеља произилазе из њиховог укупног броја, географског положаја и физичко-географских

регионалног циклуса живота, дифузије иновација и др., Friedman формулише концепт „центар - периферија“, са великом применом услед убрзаног процеса урбанизације, J. Gleeson разликује две фазе у развоју региона: формалне, издвајене према хомогености, најпре природних обележја, а касније економских, политичких и социјалних показатеља, и функцијске регионе који се заснивају на функцијски повезаним хетерогеним елементима.

⁹ Први аспект је заснован на везама између делатности и он је ужи јер не обухвата читаву просторну структуру града. Други је заснован на размештају и везама јединица у којима се остварују животне активности становништва и покрива читаву територију града

карактеристика, а просторне везе представљају повезаност насеља мрежом комуникација, чије су карактеристике опет одређене односима, па се може рећи да су просторне везе условљене просторним односима¹⁰.

Просторно-функцијским односима и мрежом насеља и њиховом организацијом у простору у географији, код нас су се бавили многи реномирани научници: Ј. Илић, В. Ђурић, Д. Перишић, М. Спасовски, М. Радовановић, А. Вељковић, С. Стаменковић, Д. Тошић, Б. Тошић и други, и за њима читав низ младих следбеника, обрађујући ову тему како у појединачним монографијама тако и у научним радовима.

Карактеристике функционалног урбаног подручја (нодалне регије)

„Нодалне регије су сложени, динамични и пулзирајући, најчешће полинуклеусни, каскадно-плисадни просторно-функцијски системи сачињени од нодова различитих степена централитета и хијерархије, преко којих се врши проток становништва, капитала и информација, а нодалност је збир – резултанта интеракција које се одвијају између нодуса исте или различите позиције у хијерархијској структури регије“ (Тошић Д., 1999). Godall је дефинише као подручје под економском и социјалном доминацијом урбаног центра (Тошић Б., 1997. на основу В. Godall, 1987). Нодална регија је отворен и динамичан систем и према Тошић Д., Невенић М. (2007) „простор функционалне интегралности града и насеља његовог поља утицаја“, а њена најчешћа форма су функционално-урбани системи. Први је Friedman већ 1956. године у чланку *The concept of a planning region* поставио нодалну регију у средиште регионалног планирања.

Нодалне регије, или другачије функцијске или поларизацијеке, М. Вреск (1990) издваја по принципу функционалне међузависности, израженој у

---

¹⁰ Стаменковић С. разликује значење и функционалих веза и односа. Функционални односи насеља на некој територији одређени су њиховим појединачним „функционалним капацитетом“, који опет чини све његове спољне (регионалне) функције, њихову развијеност и хетерогеност, тако да показује значај сваког конкретног насеља у мрежи или систему коме припада. Компарацијом функционалног капацитета утврђују се функционални односи међу насељима и прави хијерархијска мрежа. Функционалне везе међу насељима, као најсложенији појам, су инициране функционалним односима, сматра Стаменковић, а показују повезаност насеља преко једне или више спољних функција. На основу њих се одређује територијални домет појединих регионалних функција, интензитет повезаности и трансформације насеља њиховим деловањем, као и територијална дисперзија функционалног утицаја водећег насеља у његовом окружењу.

просторној циркулацији људи, робе и информација¹¹. Таква мобилност у простору се огледа у виду интеракција, тј. функционалних веза, које су усмерене ка крајњим одредиштима – чвориштима или нодовима. Овај аутор дефинише чворишта као свако насеље или „локалитет на којем почиње или се завршава било каква интеракција у простору“, док се нодалитет мери укупним збиром свих интеракција које једно насеље оствари са свим другим насељима у окружењу. И. Шимуновић (1986) нод или чвор посматра као место у коме су концентрисане делатности које служе за задовољавање одређених потреба, док су у исто време комплементарне са функцијама других насеља у окружењу (Тошић Б., 1997). Велику улогу у формирању нодова игра инфраструктура, на чијим се тачкама укрштања исти формирају, а сама приступачност, директно је зависна од саобраћајне мреже, и представља основу за циркулацију људи и робе. Саобраћајна мрежа је носилац регионалних структура града, веза читавог града са другим градовима и насељима у његовој гравитационој зони, али је и основни интегративни елеменат у просторној структури града и носилац веза и функција за све његове остале делове.

Град и његово окружење функционално су повезани тако да су везе које се између насеља остварују повратне. У граду су најпре биле концентрисане секундарне делатности, нарочито индустрија под чијим снажним утицајем, као и убрзаним процесом урбанизације, нагло врши њихова дисперзија у простору, а потом све више и терцијарно-квартарних делатности. Дакле, град је управни, образовни, здравствени, тржишни и центар рада, који пружајући услуге привлачи становништво из своје околине ради задовољења њихових потреба. С друге стране, у околном мање више руралном окружењу, највише су заступљене примарне делатности. Окружење је неопходно граду јер му даје производе за основне животне потребе, док је у том погледу град за село тржиште за његове пољопривредне вишкове. У руралној залеђини града налазе се и енергетска богатства, која су неопходан извор за производњу у граду. Индустрија и друге производне, а нарочито терцијарно-квартарне делатности допиру до насеља у окружењу града, јер се под утицајем урбанизације и ширењем градског начина живота, врши њихова дисперзија, а у којој мери највише

¹¹ Неке од метода које служе за издвајање нодалних регија су: теорија централних насеља (већ поменути Christaller-ов модел), правило реда величине (однос броја становника највећег града у низу са редним бројем траженог града у истом, даће очекивани број његових становника, $S_n = S_1 / n^a$), закон примарног града (однос броја становника највећег града и града другог по величини, $I = G_1 / G_2$), гравитациони модели (Њутнов закон гравитације $I = a(M_1 M_2) / d$ Reilly-јев метод $G = d_{1,2} / 1 + \sqrt{S_1 / S_2}$) и теорија графа (засниван на броју чворишта, броју веза између њих и броју независних субграфа у мрежи) и др.

зависи од привредне моћи самог града. Дакле, „интеракција између града и региона је сложен процес и зависи од снаге регионалног центра да прихвати све повратне утицаје и обезбеди ефекте ширења и развоја на читаву структуру насеља региона“ (Тошић Б., 1997). Зато кажемо да у простору постоји конвергентна (гравитационо дејство града) и дивергентна или дисперзивна (гравитационо дејство села) гравитација. Утицај села на град је много већи него што се мисли. Он се огледа и у градњи кућа, у начину живота, исхрани и одевању људи, у обиму и структури њихове потрошње материјалних и културно-забавних добара. Утицај села на град је већи што је он мањи, што је број досељеника са села већи и што су веће културне и друге разлике између града и околине.

Под утицајем свих наведених процеса долази до промена у градском окружењу и то: социо-економских и функцијских (услед запослења сеоског становништва у граду и појаве дневних миграната), насеобинско-демографских и физиономских (промене места становања и стална покретљивост становништва) и др. По структури, функционално урбане регије су хетерогени системи, али у погледу социо-економских карактеристика (квалитет живота и др.) оне су хомогене творевине, па их неки аутори често називају и социо-географским регијама.

Као најбољи показатељ интензитета утицаја града на његово аграрно окружење и одређивање гравитационе зоне његовог функционалног подручја и одређеног вида социо-економског преображаја, узима се појава дневних миграција. „Временско трајање и регионални и локални размештај исходишта и одредишта дневне миграције становништва представљају фактор функцијског обликовања геопростора, тј. фактор развоја функцијских односа и веза у њему. Дневни урбани систем чини град и онај део његове околине са којим се одвија интеракција испољена миграцијом радне снаге и становника који свакодневно путују ради задовољавања својих потреба социјалног, економског и културног карактера. То је простор у коме траје интензивна покретљивост становништва на релацији места становања – места обављања других социогеографских функција“ (Тошић Д., Невенић М., 2007). За најбоље показатеље се узимају број и структура дневних миграната, њихов размештај у простору и по секторима делатности. Као последица сталних релација место рада – место становања, и услед непотпуне алокације рада из пољопривредних у секундарне и услужне делатности, наводе исти аутори, јавља се нова категорија, тзв. радник – земљорадник. Она служи као индикатор свих промена у простору и најбољи је показатељ за одређивање гравитационог подручја градских насеља, те се може закључити да се дневни урбани системи поклапају са функционалним урбаним подручјима.

Сва насеља на неком подручју повезују се у функционални хијерархијски систем, према степену њиховог централитета, односно нодалности, где се сваком насељу понаособ додељује одређени ранг. За мерење централитета узимају се квалитативне функционалне карактеристике и квантитативни показатељи, од којих су најзначајнији: број централних функција, број становника запослених у услужним делатностима, број становника који се снабдева у централном насељу, фреквенција путовања становника из околних у централно насеље и други.

Полицентричност у земљама Европе и у Србији

Данас је у Европи изражена тенденција ка постизању избалансираног просторног развоја у свим њеним деловима, односно тенденција ка успостављању Европе као подједнако економски и просторно усклађене целине, до њене просторне и економске интеграције, са умањивањем разлика између централних и периферних делова ЕУ, развијених и неразвијених подручја и смањивањем разлика између старих и нових чланица ове „заједнице региона“¹². Просторна интеграција и развој врше се преко стратегија просторног развоја и развојних програма на разним нивоима које стручњаци широм Европе настоје да спроведу у одређеној мери.

Основни циљеви за успостављање уравнотеженог просторног и социо-економског развоја Европе, прокламовани су од стране важних европских докумената. ESDP¹³ су смернице за просторни развој изречене кроз два основна циља: полицентричност¹⁴ и приступачност. Односе се на подржавање полицентричности и уравнотежености урбаних система у ЕУ, са смањивањем разлика између села и града, успостављањем и учвршћивањем инфраструктурних веза међу њима, али уз задржавање специфичности културног и природног наслеђа региона. Урбани системи и мреже комуникација препознају се као два значајна елемента на којима се темељи економски и социјални развој Европе и свих њених делова.

---

¹² Стојков Б. и Ђорђевић А. (2005.) који се позивају на „Европа региона” по Е. Meronu

¹³ ESDP (European Spatial Development Perspective) је документ који дефинише принципе и политике просторног развоја Европе, донесен 1999. године у Потсдаму. Према М. Вујошевићу (2006) ESDP и документ Савета Европе из 2000. године - Водећи принципи одрживог просторног развоја европског континента, дају „дугорочан оквир за будућу сарадњу са регионима и локалним заједницама“.

¹⁴ Полицентричност се први пут помиње 1933. године у Christaller-овој теорији централних места, представљајући уравнотежену мрежу градова једнаког централитета. На европском нивоу концепт полицентричности у формалном смислу уводи се са усвајањем Лајпцишког документа 1994. године, који представља основу за израду ESDP.

Стојков Б. и Ђорђевић А. (2005) га виде као једно од средстава за постизање веће привредне конкурентности, друштвене једнакости и одрживог развоја. Подразумева децентрализацију и односи се на дистрибуцију урбаних подручја на некој територији и на функционалне везе и односе који се успостављају међу њима (Грчић М., Слука Н., 2006).

У ESDP-у су у погледу развоја урбаних система дефинисани општи циљеви: полицентризам, компетитивност и комплементарност/кохезија. Урбани системи заједно са транснационалним коридорима, представљају основу за уравнотежен социо-економски развој Европе. Полицентризам има два комплементарна аспекта, према Espo 1.1.1. (2004, pg. 46):

- Морфолошки, који се односи на распрострањеност /дистрибуцију урбаних система на некој територији (број градова, дистрибуција, хијерахија мреже центара). Може бити моноклеусни, када је на простору доминантан један град са мрежом мањих периферних центара, и полиноклеусни, када је на некој територији заступљено више градова приближно исте величине и значаја;
- Релацијски, који се односи на везе између и унутар урбаних система на различитим територијалним нивоима, а могу бити једносмерне, када су сви токови усмерени само ка једном важнијем центру, и вишесмерне ако су оријентисани ка више различитих центара¹⁵.

За мерење полицентричности појединачних земаља у Европи, користе се три групе индекса, а то су:

- индекс величине, којим се мери уравнотеженост мреже великих и мањих градова у оквиру неког урбаног система, односно хијерархија мреже насеља, на основу правила величине¹⁶;
- индекс локације, којим се означава уједначеност распрострањања градова;
- индекс повезаности, којим се мери приступачност функционално урбаних подручја и мањих градова унутар њих, тако да показује већу полицентричност уколико је приступачност, односно доступност градова већа.

---

¹⁵ На основу унапред изнетих аспеката полицентризма, разликују се четири основна типа интегрисаности: интегративни моноцентризам, иницијални, метрополитенски и интегрисани полицентризам, и три нивоа територијалне организације, и то: локални, који подразумева кооперативно и комплементарно функционисање два или више центара, национални, који подразумева више међусобно конкурентних центара и макрониво.

¹⁶ Правило реда величине градова је теоријски модел који класификује градове само на основу броја становника ($S_n = S_1 / n$). Први су ту врсту правилности уочили и представили у својим радовима: F. Auerhach, H.W. Singer, G. K. Zipf, Stewart Q., док је Vining R. дао велики допринос овом методу проучавајући дистрибуцију градова САД (А. Мариновић-Узелац, Просторно планирање, Дом и Свијет, Загреб, 2001.)

Највећи индекс полицентричности је у Словенији, Ирској, Пољској и Данској, док је код Шпаније, Португала и земаља у транзицији изразито низак степен полицентричности, што је резултат различитих историјских и политичких искустава. Међутим, уочљиво је да су земље нове чланице ЕУ, као и кандидати, више полицентричне у односу на земље старе чланице, а узрок је равномернији распоред урбаних центара у овим земљама.

За Србију се може рећи да има добро развијену мрежу насеља, према њиховом броју и заступљености, али је то с обзиром на ниво урбанизованости привидно, јер за исту не можемо да кажемо да је полицентрична. Србија нема правилно и равномерно развијен урбани систем, јер токови урбанизације нису на време и на прави начин усмеравани. Изражени су регионални дисбаланси, велика поларизација око већих градских центара, нарочито када је у питању београдска агломерација. И у одређеним регионима се јавља поларизацијски ефекат урбанизације око седишта региона, јер су у њима концентрисани демографски и економско-функцијски потенцијали. То је опет последица, некохерентног и асиметричног урбаног система Србије, наводе Тошић Д. и Крунић Н. (2005).

С обзиром на структуру, урбани системи у Србији нису ни компатибилни ни кохерентни са европским циљевима урбаног развоја. Европски урбани системи се карактеришу високим степеном централизације и јасном хијерархијом. Главни циљ политика развоја ЕУ је стварање оптималне структуре полицентричне мреже градова. Функционална специјализација малих градова и њихових агломерација је од великог значаја за њихову интеграцију у економске глобализационе процесе као и за проналазак њиховог места у интернационалној дистрибуцији послова и радне снаге, тј. тржишта. Србија сада такође има за императив да прилагоди своје урбане структуре овом концепту. Будући значај градова у Србији, па и Београда, у просторној и функционалној организацији зависиће од нивоа валоризације њиховог географског положаја, инфраструктурне опремљености и то нарочито оних коридора од европског значаја који пролазе кроз нашу земљу, и њихове могућности да прилагоде индустрију и друге привредне активности европским развојним процесима и да узму учешће у њима (Тошић Д. и Невенић М., 2006).

Функционална урбана подручја у европској регулативи

Значајну димензију полицентризма чине *функционална урбана подручја* и њихова функционална специјализација, односно функције којима се један град и његово окружење разликују од других. Европска опсервациона мрежа за просторно планирање (ESPON) је у оквиру пројекта 1.1.1.

„Potential for polycentric development in Europe“ (Project report. Nordregio, Stocholm, 2004), и других, дала велики допринос у дефинисању и типологији функционалних урбаних подручја, тј. урадила до сада најкохерентнији модел децентрализације и уравнотеженог развоја Уније. Урбана подручја се у ESPON-у класификују на:

- метрополитанска урбана подручја која представљају зоне „глобалне економске интеграције“ (EIGHT модел – European Integration Grid of Highgrowt Theritories);
- мала и средња урбана подручја, која су „катализатори“ у неразвијеним регионима и развојни полови у руралним и периферним подручјима;
- рурална подручја са значајним потенцијалом за развој туризма.

Функционално урбано подручје је веома битно код успостављања територијалне организације, али за њега не постоји једна стандардна дефиниција, већ се у различитим земљама у Европи тумачи на различите начине и издваја по другачијим критеријумима и њиховим граничним вредностима. Зато је у ESPON-у посебно дат допринос на ову тему, како би се у свим земљама на један унифициран начин дефинисала функционално урбана подручја и издвајала на основу параметара који важе за све. ESPON 1.1.1. је утврдио мапу функционалних урбаних подручја, а анализа се заснива на њиховој унутрашњој структури и релацијском односу са другим градовима у националним и европским урбаним системима. Опет, наилазимо на проблем код примене ових критеријума који не могу бити исти за развијене и неразвијене земље. Тако, данас имамо нереалну слику о броју, заступљености и територијалној дистрибуцији ових подручја у појединим земљама, на основу којих добијамо и лажну слику о њиховој полицентричности. Из тог разлога, неопходно је дефинисати критеријуме који ће моћи да се примене у свакој земљи у Европи, и на основу којих ће моћи да се изврши анализа територијалних структура и реална скала полицентричности, у чијем ће дијапазону свака земља пронаћи одговарајуће место.

За методологију ESPON-а, Трансдржавна пројектна група утврдила је дефиницију овог појма. Функционално урбано подручје (FUA – Functional Urban Area), према тој дефиницији, састоји се од урбаног центра, тј. језгра, и подручја око њега, са којим је економски интегрисано и које представља подручје свакодневних миграција (село-град), па је и локално тржиште рада. Ово тржиште радне снаге је његов основни показатељ. Самим тим, предуслов за дефинисање функционално-урбаног подручја (ФУП) је постојање података о дневним миграцијама и то на NUTS 5 територијалном нивоу организације (до 10000 становника). У земљама са преко 10 милиона становника, ФУП дефинисано је тако што урбано средиште треба да има

најмање 15000 становника и гравитациону зону од 50000, док се у мањим земљама (као што је Србија) дефинише тако да урбано језгро такође мора да има најмање 15000 становника, али да цело подручје има више од 0,5 % укупног националног становништва, и да су у њему концентрисане функције од економског и регионалног значаја¹⁷. Група функција (њих 7) на основу којих се идентификују и рангирају функционална урбана подручја су: становништво, саобраћај, туризам, производња (индустрија), знање и одлучивање у приватном и јавном сектору. Међутим, веома важна у успостављању полицентричних структура је и функционална специјализација урбаних центара, којима се они разликују једни од других и на основу којих се развијају конкурентски односи, а опет служе као основа за успостављање различитих веза и токова међу њима. На основу ових индикатора и развијених функција (сем туризма и администрације) уочено је 76 функционално најјачих ФУП-ова, оних који су у највишем рангу типолошке хијерархије и њих називамо метрополитанска европска подручја раста (MEGA – Metropolitan European Growth Area). У њима се може препознати противтежа Пентагону¹⁸.

Индикатори за њихову комплетнију анализу и класификацију су:

- масовност, мерена бројем становника и економским параметрима – БДП;
- конкурентност, мерена БДП по глави становника и концентрацијом седишта водећих европских компанија;
- саобраћајна повезаност, мерена бројем путника у авионском саобраћају и другим параметрима мултимодалне повезаности;
- знање, мерено процентом популације са високим образовањем и њиховим уделом у запосленом становништву, као заступљености сектора R&D, истраживање и развој (ESPON 1.1.1., pg. 116.).

На основу ових индикатора, MEGAs су подељена даље у пет категорија:

1. два глобална града (Париз и Лондон);
2. MEGAs прве категорије (њих 13), који се налазе ван средишње регије Уније, али са сличним нивоом функционалности, као и центри у оквиру Пентагона (подручје Мадрида, Барселоне, Рима, Беча, Берлина, Копенхагена, Стокхолма и др.);
3. MEGAs друге категорије (11) са релативно великом територијом, прилично конкурентна, са одређеном концентрацијом знања, али

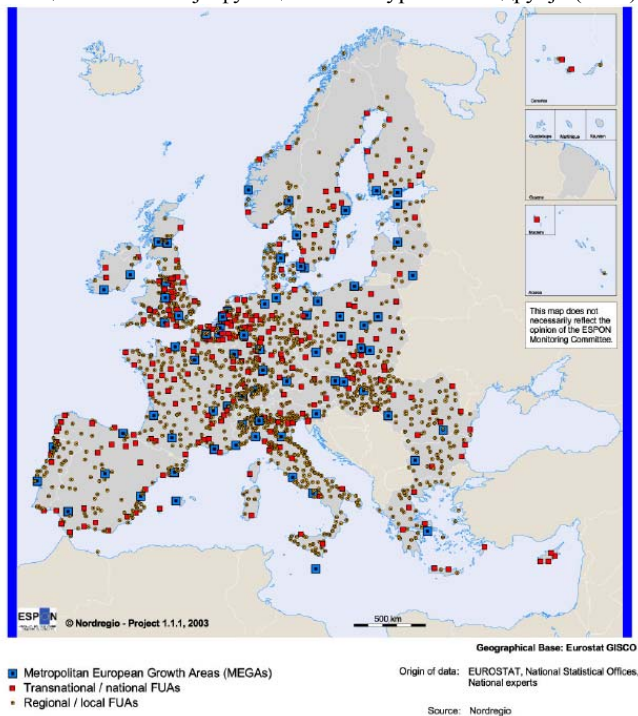
---

¹⁷ У ЕУ 27+2 идентификовано је 1595 FUA са преко 20000 становника, на основу националних дефиниција подручја дневних миграција, а експерти из тих земаља су утврђивали оне у којима су недостајале. Из тог разлога, не могу у потпуности бити упоредиви (ESPON)

¹⁸ На европском – макро нивоу у просторној и економској структури доминира „Пентагон”, подручје које спаја Лондон, Париз, Милано, Минхен и Хамбург. Ово „европско језгро” покрива 14% територије, 32% становништва и 43% бруто дохотка ЕУ (Дабовић Т., 2005)

- мањим бројем становника и слабије приступачности (Хелсинки, Осло, Дизелдорф, Женева, Келн, Манчестер, Атина, Даблин и др.);
4. MEGAs треће категорије (26), слабије конкурентности и приступачности (Праг, Варшава, Будимпешта, Братислава и др.);
5. MEGAs четврте категорије (24) који су најслабији и налазе се искључиво ван Пентагона (Букурешт, Софија, Љубљана и др.).

Скица 2. Типологија функционалних урбаних подручја (FUA)

Извор: Espo 1.1.1. Potential for polycentric development in Europe (Project report. Nordregio, Stockholm, 2004)

За постизање полицентричности урбаних структура, велика предност, али не и предуслов, јесте релативна територијална близина урбаних центара, јер представља заправо олакшану могућност за успостављање сарадње (функционалних веза и односа) међу њима. Ипак, само мала удаљеност није предуслов за полицентризам и остваривање сарадње између урбаних подручја, јер се могу повезивати и градови на већој удаљености. Територијално блиска урбана подручја остварују сарадњу заједничким коришћењем инфраструктуре и јавних сервиса и остваривањем заједничких пројеката кроз размену искустава и информација, уз заједничко

ангажовање на развојним пројектима. Територијална близина не подразумева сарадњу између градова, али даје боље могућности за функционалну интеграцију, јер код релативно ненасељених подручја велика удаљеност међу градовима се може јавити као проблем. Већи потенцијал за развој и сарадњу функционалних подручја имају она којима се зоне у којима се крећу дневни мигранти делимично преклапају. Тако су за сваки ФУП одређени појасеви ограничени изохроном од 45 минута аутомобилског превоза и на тај начин су утврђени Potential Urban strategic Horizons (PusH)¹⁹, као субсистеми у будућој полицентричној урбаној интеграцији. „Они су центри рада и коришћења сервисних услуга миграната чија су места становања у две или више држава. То су језгра трансграничних и трансрегионалних дневних урбаних система који у условима „отворених“ граница, све више постају инструменти планирања и остваривања прекограничне сарадње у области економског и друштвеног развоја, културе, образовања, екологије“ (Тошић Д., Невенић М., 2007).

У истом поступку преклапања појасева изохроне од 45 минута, а на основу претпоставки да се суседни градови са делом заједничким дневним урбаним системом могу интегрисати по том основу, на националним нивоима су Policentric Integration Areas (PIAs) (ESPON 1.1.1., pg., 136–145). Тошић Д., Невенић М. (2007) их представљају као „полицентричне дневне урбане системе субрегионалних карактера организованих по принципима децентрализоване концентрације“. Идентификовано је 249 ових подручја релативно равномерно распоређених на територији ЕУ²⁰. Исти аутори наводе да „у свакој од држава Уније територијални обухват функционалних регија подудар се са зонама дневних миграција становништва, издвојеним на бази националних критеријума“.

Функционално-урбана подручја у земљама Европе и у Србији

Већина европских земаља има националну дефиницију за функционална урбана подручја (ФУП у даљем тексту), што може створити погрешне представе у компаративној анализи. Дефиниције су углавном засноване на категорији и карактеристикама дневних миграција, али су у великој зависности од статистичких критеријума (ESPON 1.1.1., pg., 56–57):

---

¹⁹ У неким земљама готово цела територија је прекривена PusH подручјима (Луксембург, Белгија, Данска, са 95%), док су Кипар, Шведска, Малта и Финска покривена са 33-36%, а Норвешка на 25% територије. Већи део земаља је на периферији и просторно удаљено од центара ФУП.

²⁰ Изузетак су Ирска, северни део Велике Британије, скадинавске земље (Дабовић Т., 2005)

- у Француској, ФУП су подручја која привлачи „урбани пол“, тј. група општина са преко 5000 радних места, ако је преко 40% активног и запосленог становништва са радним местом у некој од њих;
- у Шведској и Финској, ФУП је подручје привучено центром тржишта радне снаге, ако мање од 20% запосленог становништва свакодневно путује на посао ван подручја и ако друге општине не привлаче више од 7.5% активног становништва те општине. Оне општине које не задовољавају критеријуме, припадају ФУП са највише радника мигрира;
- У Норвешкој су кориштени квалитативни показатељи, засновани на дневним миграцијама и дужини трајања дневних путовања. У прву групу спадају општине са дужином трајања од 30 минута од урбаног центра, као и са 75 минута временском дистанцом путовања, а дају 10% запосленог становништва урбаном центру. Друге општине које дају мали број емиграната припадају другој групи, а груписане су у једну категорију ако је време путовања од једне до друге општине мањи од 30 минута. Док прва група одговара ФУП, друга група припада тзв. неатрактивном подручју;
- У Данској, подручје дневних миграција, тј. дневни урбани систем (Commuting Area, подручје комутације) је оно подручје које има два пута већи број становника који живе и раде на том подручју, него дневних миграната који путују ка и ван овог подручја.

Табела 1. Упоредни приказ функционалних подручја

држава	Број ФУП	% популације која насељава ФУП	Просечна величина ФУП/бр. ст.
Аустрија	24	35	120 000
Бугарска	31	63	155 000
Чешка Република	25	60	247 000
Немачка	186	58	264 000
Грчка	45	65	154 000
Мађарска	77	81	105 000
Италија	235	79	181 000
Пољска	48	51	406 000
Румунија	59	38	144 000
Словенија	6	52	167 000
Словачка	27	64	129 000

Извор: Espan I.1.1. Potential for polycentric development in Europe, Stockholm, 2004.

Услед непостојања статистичких података о дневним мигрантима, Стојков Б. и Ђорђевић А. (2005) истичу да се у 18 држава користе дефиниције сличног значења, у којима се помињу урбани региони, зоне миграције, travel-to-work-area, али немају дефинисана функционална урбана подручја. Такве су нпр. Бугарска, Кипар, Естонија, Латвија, Литванија, Пољска и др.

Дакле, услед примењене анализе ФУП и њихових карактеристика (броја, величине, дистрибуције у простору, броја становника у њима, БДП, транспорта, односно приступачности, терцијарно-квартарних функција у њима развијених), у земљама Европе могу се уочити велике разлике. Највећи број ФУП имају Италија и Немачка (табела бр. 3), док се према броју становника у односу на укупну популацију те земље издвајају Мађарска и Италија (Табела 1).

Издавање региона, тј. процес регионализације у Србији је био предмет анализа многих научника, који су давали различита решења у зависности од критеријума и приступа које су користили. Како су Ј. Ђорђевић и Д. Ђорђевић (1997) истакли, сам процес регионализације зависи од „идентификације, селекције и анализе одговарајућих индикатора, односно критеријума, што не зависи само од постојања одговарајуће статистичке основе и документације, већ и од владајућих теоријских мишљења и парадигми у теорији регионалног развоја“. Међутим, регионализацијом не можемо сматрати издавање било каквих просторних целина. Стога, претходно изнето указује на комплексност проблематике региона и њиховог издавања, а Радовановић М. (1993/94) наводи да је „регионализација један од основних приступа и принципа научног познавања просторног диференцирања и интегрисања, развојног усмеравања, планирања и уређења географског простора“, а затим да је њен крајњи задатак да „изврши диференцијацију по критеријумима релативне хомогености (хетерогености) обележја, гравитацијско-функционалне повезаности, нивоа и карактера економске развијености, политичко територијалне организованости, производно технолошке компактности, карактера и густине насељености, етнографске и културне посебности“, што указује на комплексност самог процеса.

Регионализација Србије и у државном систему има дугу традицију. У централизованим државама, као што је и наша била²¹, региони су морали да се формирају као административне целине које би служиле остваривању ефикаснијег управљања државом, али и као веза између централне и локалне власти. Србија има модел асиметричне територијалне организације (Тодоровић, Дробњакović, 2010), коју чине: АП Војводина, Централна Србија и АП Косово и Метохија, у којима је издвојено 6 макрорегионалних центара, а то су: Београд, Нови Сад, Крагујевац, Ужице, Ниш и

---

²¹ данас је наша земља у транзицији

Приштина²². Данашња административно - територијална подела установљена је 1992. године, доношењем Закона о територијалној организацији и локалној самоуправи. Према овом Закону, територија Србије подељена је на 29 региона (округа) и регион Града Београда (укупно 30), од којих је 18 на територији Централне Србије, 7 у Војводини и 5 на Косову и Метохији. До измена у територијалној организацији Србије дошло је усвајањем новог Закона о територијалној организацији крајем 2007. године, по коме су неке општине стекле статус града, па тако данас имамо 24 града на територији Републике Србије, укључујући и Град Београд, где градови морају имати 100 000 становника, а мање само у изузетним случајевима (Сл. гласник, бр. 129/07).

Други модел територијалне организације Србије предложен је у Просторном плану Републике Србије. Територија државе према Просторном плану Републике Србије из 1996. била је подељена на 34 функционална подручја. Функционално подручје премао овом документу је „територијална групација више општина које су гравитацијски и интересно повезане са јачим урбаним центром, односно регионалним средиштем“. Формирани су са циљем да се обезбеди рационализација управљања и ефикасније обављање послова из домена свакодневних потреба грађана; организација јавних служби усклађена са потребама, могућностима и интересима локалних заједница и ефикасније координирање активности и програма локалних заједница.

Међутим, могу се уочити извесна непоклапања ова два модела територијалног диференцирања, односно извесно непоклапање функционалних и административних јединица. Компаративном анализом ових категорија на подручју Србије установљено је да се територија 18 административних региона поклапа са 18 функционалних подручја (15 у Централној Србији, 1 у Војводини и 2 на Косову и Метохији), док се одступања уочавају између 12 административних региона и 16 функционалних подручја. Разлог овоме лежи управо у коришћењу различитих критеријума при територијалној диференцијацији, као што је случај и у поређењу са земљама у Европи, јер Србија је једина земља у којој 100% становника живи и ради у функционалним подручјима.

---

²² Неки аутори данас посматрају Србију кроз функционисање ових 6 макрорегиона, што се испољава у друштвеном, економском и просторном смислу. О усклађености територија макрорегиона са планским и нодалним погледати у Вељковић А. (2003). Типови региона и њихова примена у просторном планирању. Географска структура и регионализација Србије бр.2, стр. 1-31. Зборник радова Географског института „Јован Цвијић“ САНУ

Међутим, доношењем новог Просторног плана Републике Србије за период 2010-2014-2021., функционална подела је извршена на нешто другачији начин. Уместо 34 функциоанло-урбана подручја, идентификовано је 32, од којих 26 на простору Војводине и Централне Србије и 7 на простору Косова и Метохије. Овде је примењена ESPON класификација функционално-урбаних подручја, према којој је то променљив простор који обухвата морфолошко урбано подручје (МУП) града/насеља и његово шире окружење, а генерише радну снагу града на удаљености од 45 минута од места становања. При одређивање ФУП на територији Србије узети су у обзир и индикатори као што су: број становника, удео градског и пољопривредног становништва у укупном (степен урбаности), дневних миграција запосленог становништва у односу на укупан број лица које обавља делатност и бруто домаћи производ.

ФУП су категорисана према значају на: Град Београд у категорији европских МЕГА, Нови Сад и Ниш као ФУП међународног значаја, 16 градских центара националног значаја (Чачак, Крагујевац, Краљево, Крушевац, Лесковац, Лозница, Нови Пазар, Панчево, Шабац, Смедерево, Сомбор, Сремска Митровица, Суботица, Ужице, Врање и Зрењанин) и 7 регионалног значаја (Јагодина, Кикинда, Пирот, Пожаревац, Ваљево, Вршац и Зајечар)²³. У односу на просторни план из 1996. два ФУП-а недостају, а то ФУП Бора и ФУП Пријепоља. Овај, ионако природно и демографски угрожен простор остао је без гравитирајућег центра, без законског организовања територије и тиме недостатка акција и инвестиција у правцу његовог развоја. Из тог разлога, намеће се неопходност повезивања и организовања ове територије око одговарајућег нуклеуса, које ће се планираним активностима претворити у генератор развоја читавог краја. Тиме се у овој монографији, скреће пажња на оправданост издваја ФУП Пријепоља, као једне функционалне творевине. Како је наведено у ППРС, за поједине центре као што су Бор, Параћин, Прокупље и Пријепоље, очекује се да ће имати ФУП регионалног значаја до 2021. у зависности од инвестирања у дате центре и њима гравитирајућа подручја и од вођења развојних политика и политике децентрализације.

Овој групи припада и подручје које је предмет анализе у монографији, тј. функционално подручје Пријепоља и његов однос према Златиборском округу, као административној јединици којој припада. Златиборског округ

---

²³ Дати центри су на територији Србије без Косова и Метохије, на којој се издвајају: Приштина од међународног значаја, Призрен од националног и пет преосталих од регионалног (Ђаковица, Урошевац, Косовска Митровица, Гњилане и Пећ).

припада само једном функционалном подручју са центром у Ужицу. Општине Нова Варош, Прибој и Пријепоље остале су ван овог подручја, некада припадале ФУП са центром у Пријепољу, а општина Сјеница се налази у функционалном подручју Новог Пазара. Многи аутори су у својим покушајима регионализације Србије, сврставали ово подручје у исти или сличан територијални оквир, тј. субрегион. Илић Ј. (1970) нпр. сврстава ове три општине заједно са Сјеницом, при чему ставља акценат на динамичност региона и константну промену њихових граница, што се уочава данас на овом примеру. Затим, М. Васовић комплексни средишњи балкански део Србије рашчлањава на 5 макро и 27 мезо региона, специфичног културно-историјског и етногеографског развитка, а један од тих представљених јесу и мезорегиони ужичког краја. М. Радовановић (1993/94) међу главним развојним осовинама Србије препознаје Подрињску, заједно са Лимом (његовим речним системом којем припада и Увац), па се тим ове три општине опет налазе у заједничком територијалном оквиру²⁴. Као један од проблема регионализације, а тиче се овог простора, како види овај аутор је и покушај наметања „специјалног статуса“ за Санџак као деструктивну тампон зону која је у непосредној функцији разбијања политичке и територијалне целovitости Црне Горе и Србије, али и Републике Српске.

И на крају, у налажењу критеријума и решења за регионализацију територије Србије, Тошић Б. сматра да је битно истаћи да:

- полазна основа за налажење решења за просторни модел региона у Србији треба да буду регионални центри са функцијским подручјима;
- два или више постојећих суседних регионалних центара са својим функцијским подручјем, код којих су изражени истоветни економски, социјални, демографски и развојни проблеми, као и проблеми у нерационалном коришћењу простора, у активирању и експлоатацији заједничких геопотенцијала, инфраструктуре, односно подручја са истоветним или заједничким интересима и циљевима су полазна основа за формирање планских региона;
- кључни делови осовина/појаса и региони развоја треба да буду окосница за формирање макрорегионалног модела;

---

²⁴ „Осовине развоја и њихова територијална подударност и одређеност природним директрисама и магистралним комуникацијским правцима, условљавају коресподентни и интегративни карактер гравитацијско-функционалних веза и односа између одређених суседних субрегиона. На тај начин се формира специфичан тип функционалних региона који немају строго фиксирани границе и у оквиру којих се интензитет и карактер интегративних веза развија на основама природне предиспонираности, географске доступности, традиционалне повезаности, развоја коресподентних центара, расподеле функција итд” М. Радовановић (1993/94) .

- величина и функцијски садржај региона, односно прагови развоја функција и њихових организационих јединица (прагови за њихов рад и развој) треба да буду контролни, коректурни критеријуми за издвајање нодалних јединица различитог хијерархијског нивоа макрорегиона, региона, субрегиона) и
- сви нивои нодалних просторних јединица (субрегиони, региони, макрорегиони) морају међу собом да буду функцијски усклађени, а просторно и усклађени и уклопљени.

Међутим, Ј. Ђорђевић и Д. Ђорђевић (1997) истичу да је главни проблем у власти, која не може да схвати да је регионализацију могуће извршити једино са њеном децентрализацијом, а све док, како аутори примећују „не сазри једно такво уверење или док одређене структуре не буду спремне да се одрекну својих надлежности или их бар поделе са другима, остају нам окрузи као сурогат немаштовитости, недоследности и компромиса“.

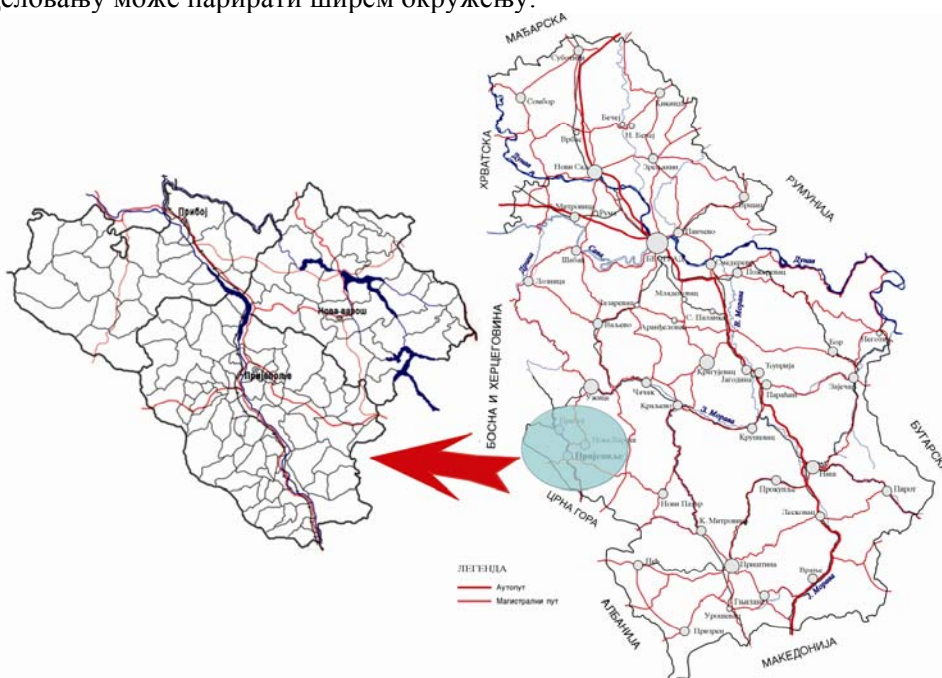

*Мотив пејзажа ФУП-а Пријепоља
Фото: Марија Дробњаковић*

ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ФУНКЦИОНАЛНО-УРБАНОГ ПОДРУЧЈА ПРИЈЕПОЉА

Географски положај

Када говоримо о простору којем припада Пријепоље и његова околина, не мислимо само на општину Пријепоље, већ и њој суседне две општине, Прибој и Нова Варош, које јој гравитирају и са којима чини потенцијално просторно-функционално подручје. Удруженим и сродним економским, природним и људским потенцијалима ово подручје једино може потражити своју шансу у будућем развоју и једино у таквом симбиотском облику и деловању може парирати ширем окружењу.

Скица 3. Положај просторно-функционалног подручја Пријепоља

Пријепољско подручје представља пограничну зону Републике Србије. Формирано је на стечишту три државе, бивше СФРЈ републике, Србије, Црне Горе и Босне и Херцеговине, односно Републике Српске. На овом простору се сусрећу две велике конфесионалне заједнице – православна и исламска, што је једна од главних карактеристика подручја, која га чини вечитом зоном етничких преплитања и политичких несугласица. Према географској регионалној подели, налази се у старовлашкој области, и то у

субрегији средњег и доњег Полимља. Према административно-територијалној подели, припада Златиборском округу, а посматрајући га са становишта функционално-територијалне организације простора, смештено је између функционалних подручја два знатно већа центра, Ужица и Новог Пазара, чије се зоне гравитационих утицаја на овом простору преплићу. Са јужне стране граничи се са Црном Гором (општине Пљевља и Бијело Поље), на западу са Републиком Српском (општине Рудо и Чајниче), док је са осталих страна омеђено општинама у Србији и то на северу општинама Чајетина и Ариље, на истоку општином Ивањица, а са југоисточне стране општином Сјеница.

Пријепољско функционално подручје заузима површину од 1961 km² (Пријепоље 827 km², Прибој 553 km² и Нова Варош 581 km²). На овом простору се налази укупно 145 насеља (у пријепољској општини 80, прибојској 33 и нововарошкој 32), од којих само општинска средишта припадају типу градских насеља. Овде је према Попису из 2002. године живело 91547 становника, док је према прелиминарном попису 2011. године овај простор насељавало 80598 становника²⁵.

Саобраћајни положај

Цела територија је изразито планинског карактера, због чега су услови за развој савременог саобраћаја неповољни. За изградњу путне и железничке мреже најбољи услови су у речним долинама. Ово подручје је кроз историју било важно транзитно подручје, јер се налазило на раскрсници старих римских путева, а потом босанског и дубровачког друма, који су послужили као основа за развој данашње мреже саобраћајница.

Окосницу развоја пријепољског подручја представља магистрални пут М-21 на којима су стационирана општинска средишта Пријепоље и Нова Варош. Овим магистралним правцем се пријепољско подручје повезује на северу са Војводином, све до Новог Сада (преко Ужица, Пожеге, Косјерића, Ваљева и Шапца), а на југу се пружа долином Лима до Бијелог Поља, па наставља до црногорског приморја (преко Мојковца, Колашина и Подгорице). Раздаљина између Пријепоља и Нове Вароши на овом магистралном правцу износи 27 km.

---

²⁵ Пријепоље – са 41188 становника 2002. године на 36713 према попису 2011. године; Прибој - са 30377 становника 2002. године на 27127; Нова Варош - са 19982 становника 2002. године на 16758 (Републички завод за статистику).

Дакле, овим путем се функционално подручје повезује са суседном државом, Црном Гором, али везу са истом чине још два пута: магистрални М-8 који западно од Пријепоља води долином Сељашнице преко планинске висоравни Јабукe ка Пљевљима, удаљеним око 30 km, и регионални Р-114 који чини везу општина Прибој и Пљевља. За овај пут се везује једна специфичност, тј. када се иде овим путем граница се мора прећи четири пута јер наизменично пролази кроз територију Србије и Републике Српске (енклава Саставци)²⁶. Са Републиком Српском повезано је преко општине Прибој регионалним путем Р-115, који представља најважнију саобраћајницу на територији прибојске општине. Поред ових друмских саобраћајница, значајна је и веза са суседним општинама у Србији са којима је ово подручје повезано магистралним путем М-8 источно од Пријепоља долином Милешевке и планине Јадовник према Сјеници, удаљеној око 30 km и наставља ка Новом Пазару, Приштини и Скопљу, на који се надовезује регионални пут Р-231 који од Нове Вароши води преко Аљиновића. Од Прибоја, где је некада пролазио босански друм, води преко Бањског брда, Р-228, који представља један од алтернативних прикључака на магистрални правац М-21. У његовом правцу се одваја пут Р-229, који представља везу Нове Вароши са општином Ивањица.

За ово подручје од великог је значаја пруга Београд-Бар, која спада у пруге првог реда, а долином Лима пролази кроз општине Прибој, Нову Варош и Пријепоље, кроз прибојски и пријепољски општински центар, док је од Нове Вароши удаљена 15km и води граничним насељем са општинама - Бистрицом.

***

Валоризација географског положаја овог простора интензивирана је тек након Другог светског рата изградњом мреже магистралних, регионалних и локалних путева, развојем индустрије и након завршетка пруге Београд-Бар. Пријепољско подручје има периферан положај у Србији и у односу на саобраћајне коридоре европског значаја. Главни токови за остваривање његове приступачности су магистрални пут М-21 и пруга Београд-Бар. Погранични положај подручја није искориштен као предност и није у довољној мери валоризован, већ га поставља на маргине економских, културних и свих других збивања у нашој земљи. Овакав географски положај, одређен тромеђом између Србије, БиХ и Црне Горе, требало би да постане једна од окосница његовог развоја. На будући развој овог простора знатно ће утицати и будућа траса коридора Јужни Јадран, али не може се са сигурношћу тврдити у ком правцу. Ако планирана траса прође у близини

---

²⁶ Погледати у Ћирковић М. и Голић Р. (2007).

овог подручја (преко Пештера, што је једна од солуција), онда ће се повећати приступачност пријепољског подручја, која је у директној зависности са степеном економског развитка. Међутим, ако траса није планирана за овај простор, онда ће имати негативне консеквенце, јер ће се будући саобраћај усмеравати на овај коридор, а Пријепољско функционално подручје са својим општинама остаће саобраћајно изоловано, што би имало негативне конотације на његове будуће економске, саобраћајне, демографске, културне и све друге токове и развојне процесе.

Природни потенцијали²⁷

Простор Пријепоља и њему комплементарних суседних општина Прибој и Нова Варош, карактерише изразито планински рељеф са великим степеном рашчлањености. Просечна надморска висина овог простора је око 1000 m н.в., а креће се у распону од 394 m што је најнижа тачка забележена у долини Лима на територији општине Прибој, до 1732m н.в. што је највиша тачка представљена врхом планине Јадовник (Катунац) на територији општине Пријепоље. Са свих страна подручје је омеђено планинским масивима: на северу Црни Врх (1188 m), Муртеница (Бријач 1480 m), на североистоку Чемерница (1439 m) и Јавор (1519 m), на истоку обронци Златара (В. Кршева 1626 m), на југоистоку Јадовник (Катунић 1732 m), Озрен (1693 m) и Гиљева планина (1617 m), на југу Лиса (1509 m), на југозападу јабучко-бабинска површ, Камена Гора (1483 m) и Мијајиловица (1411 m), на западу Јаворје (Обер 1486 m), Пројић (1258 m) и Ожал, а на северозападу Гајева планина (1280 m) и планина Бић (Голет 1386 m).

У рељефу могу се издвојити три морфолошке целине (Карта 1):

- долине река Лим и Увац, од 400–500 m н. в.;
- површи, од 700–1300 m н. в.;
- планине, преко 1300 m н. в..

Долина реке Лим пресеца ово подручје правцем југоисток-северозапад. За долину реке се везују најповољнији услови за обављање животних активности становника, јер са мањим ограничењима дозвољавају изградњу стамбених и привредних објеката, саобраћајница, али и за пољопривредну

²⁷ Као извор података о природним потенцијалима пријепољског подручја послужили су: Група аутора (1998). Становништво општине Прибој. Географски факултет Универзитета у Београду; Маринковић О., Павловић М. (2001). Нововарошки крај – антропогеографска проучавања. Нова Варош; UNDP (2005). Стратегија развоја општине Пријепоље; UNDP (2005). Стратегија развоја општине Прибој; Фемич М. (2004). Пријепоље и околина – туристички Водич. Београд: Српско географско друштво.

производњу. Река Лим настаје на висини од 999 m у Црној Гори, истицањем из Плавског језера. Тече у дужини од 194 km и највећа је притока Дрине. Долина реке је типична композитна долина. Настаје у плавско-гусињској котлини, одакле даље тече у клисуру Сутјеску, а потом се проширује у беранску котлину. На свом току река опет прави клисурасто сужење, Тивранску клисуру, а на изласку из ње долина се шири у бијелополску котлину. Даље се корито опет сужава у кањон дужине 11km са странама висине 550 m, где је смештен и гранични пункт између Србије и Црне Горе. Овај кањон је познат као Куманичка или Дубраковачка клисура. На територији посматраног подручја река такође гради композитну долину ширећи се наизменично у котлинска проширења (ивањско-жупско, пријепољско-залушко и прибојско) са местимичним клисурастим сужењима усеченим дубоко у кречњаку. Недалеко од Рудога, на територији Р Српске, на висини од 299 m улива се у Вишеградско језеро²⁸.

Карта 1. Географски положај Просторно–функционалног подручја Пријепоља

²⁸ www.prijepoljeonline.com, новембар 2008. године

Највећа притока реке Лим је Увац, који се улива у њу на територији општине Прибој. Других већих притока на овом простору нема, али се истиче низ мањих. Са леве стране у Лим се уливају Гостунска, Слатинска, Комаранска река, Грачаница, Миоска, Ратајска, Сељашница, Љупца и Поблаћница, а с десне Гробљанска, Страњанска, Дубочица, Крушевица, Рибњак, Зебуда, Милешевка, Бистрица и Кратовска река. Највећи број ових река бујичног је карактера. Према мерењима вршеним у Беранама, најмањи проток воде забележен је 20.08.1954. године и износио је свега 8.16 m³/s, док је највећи од 864 m³/s забележен 10.11.1965. године (www.prijepoljeonline.com). Највећи водостај код Пријепоља река Лим је имала 29. октобра 1896. године, када је износио 10m (Ратковић С., 2008). На реци Лим формирано је 1966. године Потпећко језеро, када је подигнута гравитациона брана дуга 215 m и висока 35 m. За време високих водостаја језеро је дуго 17–20 km, а широко је свега 50 m. Дубина при максималном водостају је 40 m. Највећа могућа запремина језерског басена износи 49 милиона m³. Вода се користи за производњу електричне енергије у турбинама ХЕ „Потпећ“ која је пуштена у рад 1967. године (Група аутора, 1998).

Долина реке Увац пружа се паралелно са Полимљем. Изворе испод североисточних падина Озрена, 14 km западно од Сјенице. При изласку из Сјеничке котлине Увац прима пештерску реку Вапу и улази у кањон изузетно ретког облика. Воде реке Увац дубоко су усекле своје корито у кречњачке стене и формирале сужене клисурасто-кањонске долине са високим, стрмим кречњачким литицама. Посебна вредност кањонских делова долине су уклештени меандри. Врло импресивна зона ових меандара попут осмице протеже се у дужини од 12 km и налазе се узводно од ушћа реке Вељушнице. Ртови меандара имају релативну висину и до 100 m. Један део клисуре реке Увац проглашен је природним резерватом јер се јавља као станиште заштићених врста, белоглавог супа и рибе младице, ретких врста у Европи. Литице кањона насељава изузетно ретка птичија врста - белоглави суп, па је због станишта ове ретке врсте, геоморфолошке реткости кањона, низа пећина у овом делу долине (атар Лопижа, општине Сјеница) и богатих пејзажа, кањонски део долине Увца стављен под заштиту државе као природни резерват. Најважније десне притоке Увца на овом простору су: Кладница, Вршевина, Тисовица, Марица река и Шупљаница, а леве Вељушница и Злосница. Притоке Увца познате су по високим водама које се јављају у пролеће када се снег топи и у јесен као последица дугих киша. Река Увац има карактер планинске реке, што условљава изразити хидроенергетски потенцијал. На то указују три вештачка језера подигнута на овој реци: Златарско, Сјеничко и Радоињско. Преграђивањем корита Увца браном од глине, камена и бетона

на висини 888 m, дужине 1264 m и висине 80 m изграђена је ХЕ „Кокин Брод“ 1952. године. У њеном залеђу пружа се Златарско језеро неправилног облика површине. Дуго је 14 km, просечне ширине 50–70 m. Радоињско језеро се налази низводно од Златарског језера. Настало је преграђивањем Увца 1959. године. По површини и запремини једно је од најмањих у Србији. Језерска вода се користи за производњу електричне енергије, ХЕ „Бистрица“. Сјеничко језеро настало је подизањем бране на Увцу узводно од Златарског језера. Брана је дуга 160 m а висока 110 m. Из Сјеничког језера се вода усмерава у турбине ХЕ Увац која је пуштена у рад октобра 1979. године (Маринковић О., Павловић М., 2001).

Као друге две морфолошке целине издвајају се површи, односно висоравни углавном флувиоденудационог порекла и планински масиви који се дижу са ових површи. Најизразитије су јабучко-бабинска и површ Побигеника, а за нововарошку општину каже се да представља једну велику висораван висине 700 m (Марковић Ј.). Заправо, цело ово подручје је део старовлашко-рашке висине, па и оно само представља једну велику површ, дисецирану речним долинама са које се дижу планински врхови и чине њен природни оквир. Јабучко-бабинска висораван је већим делом карстификована и оголела. Карактеришу је богињави крас и велики број крашких облика рељефа (вртача и јама), а и површ Побигеника је представљена кречњачким партијама.

Планине овог подручја саставни су део старовлашких планина динарског правца пружања. Од свих наведених планина које представљају природну границу подручја, најмаркантније и најатрактивније су свакако Златар, Јадовник са највишим врхом, Јавор и Побигеник. Јадовник је кречњачка планина облика површи, са странама које се стрмо спуштају ка долини Лима. Због великих нагиба терена и знатне обешумљености видљиви су трагови интензивне ерозије. У њеном пејзажу доминирају пашњаци. Паралелно са Јадовником пружа се планина Златар, између општина Пријеполје и Нове Вароши, која представља супротност у односу на напред поменути планину. Златар карактерише велика пошумљеност, блага клима и простране ливаде, које га чине ваздушном бањом. Омеђен је долинама река Лим на западу, Увац на истоку, Бистрице на северу и Милешевке на југу. Највиши и најизразитији део ове планине (Голо Брдо 1627 m) смештен је на територији општине Нова Варош, где је стационаран зимско-рекреативни и рехабилитациони центар. Планина Јавор, североисточна граница овог подручја, представља благо заталасану површ богату шумама и ливадама, на висини од 1300–1350 m, окружена бројним врховима од којих је највиши Василин врх на 1519 m. На врховима изграђених од мезозојских кречњака знатне дебљине развијена је крашка ерозија, па се

срећу бројне вртаче и понорнице. Планина Побијеник смештена је између општина Прибој и Пријепоље са највишим врхом Борак од 1423 m н.в., а изграђена је од кречњака палеозојске старости.

С обзиром да је овај простор углавном изграђен од кречњака, у његовом рељефу срећу се и облици настали радом крашке ерозије. Површи и падине пријепољског подручја обилују вртачама, јамама, понорницама и пећинама, од којих је већи део неистражен. Специјални резерват природе „Увац“ богат је скрашћеним површинама, у којем се налази и највећи пећински систем у Србији – Ушачко-леднички (територија општине Сјеница). На овом подручју има и интересантних облика флувијалне ерозије, као што су кањон Милешевке и Дубочице са готово вертикалним странама, и водопад Сопотнице, где се вода Сопотничке реке у свом изворишту прелива преко бигрених каскада.

Пријепољско функционално подручје карактерише изразит климатски дивезитет. Припада континенталном климатском типу, са знатним микроклиматским разликама, условљеним великом рашчлањеношћу рељефа и људском активношћу. Овде је на промену микроклиме утицала изградња водних акумулација, што је условило умањење термичких амплитуда, повећање влажности и количине атмосферског талога, повећање честине и трајање магли, затим сеча шума којима се повећава ветровитост територије, увећавају амплитуде и исушивање тла, смањује влажност, потом индустријска производња и топлификација насеља које повећавају загађење ваздуха, што доводи до смањене инсолације, повећане магловитости и количине падавина (Група аутора, 1998). Према овим микроклиматским разликама, на подручју се могу уочити три типа климе: жупска у котлинама и долинама река до 700 m н.в.; умерени климат на висоравнима, од 700–1300 m н.в. и планинска, преко 1300 m н.в.

Једно од карактеристичних климатских обележја овог краја јесте и температурна инверзија. У долинама река се акумулира расхлађени ваздух који се спушта са планинских предела, па се овде бележе нижи апсолутни температурни минимуми у односу на површи. Средња годишња температура ваздуха подручја креће се од 9.1° C у Новој Вароши до 9.3° C у Прибоју и Пријепољу, док се на висоравнима креће од 7.6–7.9° C. Најхладнији месеци су јануар и фебруар, са негативном просечном температуром ваздуха, а најтоплији су јул и август. Подручје је релативно богато падавинама, али је у количини излучених падавина изражена висинска зоналност. На најнижој тачки подручја, на 394 m н.в. се излучи 752 mm (средња годишња количина падавина), а на површима и

узвишењима од 850–900 mm. Највише се падавина излучи током пролећа и лети, али их има током целе године. И поред обилних падавина, за подручје је карактеристична и интензивна инсолација.

Педолошки покривач пријепољског подручја је разноврстан, али су заступљена углавном земљишта лошијег квалитета, насталих као последица природних услова, али и људске активности. Стрми нагиби терена погодују ерозији, а онемогућавају таложење разореног супстрата и продуката распадања, а са друге стране човек је својом активношћу заузео најплодније земљиште у долини река изградњом саобраћајница и објеката, а све је интензивније и загађење земљишта као последица неадекватног коришћења земљишта. Најраспрострањеније су литосоли – скелетна земљишта, која су сиромашна хранљивим материјама и немају привредни значај. По ободу речних долина заступљено је колувијално земљиште, које се користи за производњу поврћа, а заступљени су и ранкери и хумусно-карбонатна земљишта која су прекривена ливадама, пашњацима и шумама.

***

Према оваквим природним потенцијалима, који делују као јединствени систем, најповољнији услови за развој насеља, односно за насељавање налазе се у долинама река, где и јесте смештен њихов највећи број и које су уједно и најгушће насељене. Површи карактеришу више сеоска насеља разбијеног типа са знатно нижом густином насељености, док су у планинским пределима неповољнији услови за насељавање. Такође, и све привредне активности везују се за долине река, јер су опет ту услови најповољнији, како за одвијање редуковане пољопривредне производње (јер овде природни услови ограничавају на производњу само за потребе домаћинства без тржишних вишкова), тако за изградњу саобраћајница, а тиме и других привредних објеката којима је неопходна брза доступност за обављање њихових привредних активности.

Историјски преглед генезе мреже насеља Пријепољског функционалног подручја

Веома су штур извори о постанку насеља Пријепољског функционално-урбаног подручја у литератури. Односе се углавном на различите временске епохе, временски неодређени и хронолошки несређени, док за нека није могуће ни извршити прецизну убикацију. Податке о насељима овог краја срећемо у путописним белешкама, архивским списима и научним анализама. Најбогатији су извори који се односе на средњевековни период и време владавине Отоманске империје.

Повезивањем свих ових података добијамо потпунију слику о постанку појединих насеобина на простору Пријепоља, Прибоја и Нове Вароши, о њиховом броју, величини и просторној дисперзији.

Сматра се да је најстарија група насеља која је насељавала ове просторе племенски савез Ауторијата. Њих су 310 г. п.н.е. покорили Скордисци, а од 279–150 г. п.н.е. на овим просторима Келти имају превласт, док се у неким изворима помињу и Пирусти, рудари илирског порекла (Влаховић П., 1996). Услед недостатка извора и слабе археолошке истражености мало се зна о насељавању ових простора у праисторији, али ипак, нека налазишта указују на то да је и у овом периоду био насељен. Најстарији траг из овог периода представља један керамички суд, пронађен на непознатом локалитету, украшен орнаментима који припадају славонској култури. Датира из периода прелаза неолита у метално доба (Петровић В., Рудић С., 1998: стр. 44). У насељу Јармовац, на територији општине Прибој, још увек се виде окна праисторијског рудника бакра. У руднику је пронађен рударски чекић који се тада користио. На локалитетима који данас припадају насељима прибојске општине Саставци, Бучје и Крајчиновићи пронађени су оружје, накит и предмети који су се користили за свакодневну употребу, који се везују за културу хеленског и келтског доба. На простору Нове Вароши могу се срести хумке из млађег каменог доба. Цело ово подручје, заједно са југоисточном Босном и северном Црном Гором, познато је као некропола из металног доба, нарочито илирске и келтске културе. У скоро сваком насељу су пронађени остаци надгробних споменика из овог периода.

Када су тачно Римљани дошли у ове крајеве не зна се, али се за почетак њихове владавине на овим просторима узима 35–33. година п.н.е., када је Октавијан изашао на Саву и Дунав и кренуо ка југу (Петровић В., Рудић С., 1998: стр. 45). У време Римљана у пријепољском крају издвајале су се две групе насеља: мала „*vici*“ и већа значајнија места са статусом муниципија, градова са одређеним овлашћењима. Интересантна је римска некропола на локалитету „Дворине“ на Коловрату у општини Пријепоље. На овом локалитету пронађени су предмети од керамике и стакла, бронзе, сребра и злата. Дворине су током III и IV века биле важно привредно упориште и управни центар у југоисточном делу римске провинције Далмације. Из овог периода познато је насеље Комина, односно *Municipium S*, које је према археолошким налазима још старије од локалитета на Коловрату.

Знатно богатије изворе срећемо за средњевековну фазу развоја насеља пријепољског подручја, када се јављају први градови-утврђења. Развој и

настанак Пријепоља везује се за манастир Милешево. Први писани документи о Пријепољу датирају из 1332. године, док се у дубровачким списима помиње 1343. година. У средњем веку, било је важна претоварна станица и место где се завршавала једна етапа караванског саобраћаја. Такође и Прибој и Нова Варош свој бурнији развој доживљавају као караванске станице на прометним трговачким правцима на којима је било стационарирано пријепољско подручје у ово време. Прибој, или тада Прибон, први пут се помиње 1530. године као мали лепо хришћански градић Јагат на старим зидинама, а Нова Варош се помиње 1516. године као Скендер-пашина паланка, по њеном оснивачу Скендер-паши Ђеновљанину, а 1530. године је у употреби данашњи назив (Јени Касаба).

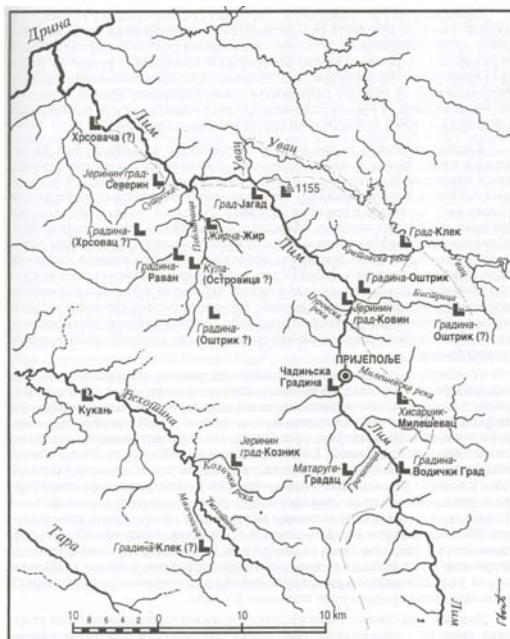
У средњем веку кроз овај крај пролазили су тада важни међународни путеви, два стратешки важна караванска – друмска правца, који су представљали везу централних и источних делова Балканског полуострва са средњим делом јадранског приобаља. Један од њих је тзв. „Дубровачки друм“ који је водио од Дубровника ка унутрашњости Балкана и даље ка Софији и Цариграду, преко Требиња и Никшића до Таре и Лима и даље до Пљеваља, где су се одвајала три огранка овог пута: за Пријепоље преко Јабуге и други преко Камене Горе, а за Прибој преко данашњег насеља Крњаче. Други значајан каравански пут је тзв. „Босански друм“, који је од Дубровника водио ка Фочи и Вишеграду, а одатле преко Добруна, Прибоја, Бање и Нове Вароши до Сјенице, где се спаја са Дубровачким друмом. Код Прибојске Бање се одваја један крак од Босанског друма који је водио ка Пријепољу. Оба ова пута постојала су још у време Римљана, али са развојем трговине у средњем веку добијају на значају. Представљали су основу за развој савремене саобраћајне мреже Пријепољског функционалног подручја²⁹. У ово време, захваљујући свом географско-саобраћајном положају, градова развијају као важне караванске станице (Пријепоље, Бродарево, Прибој, Бања, Нова Варош). У њима се почиње убрзано одвијати живот становништва, развија се трговински сектор подстакнут прометним трговинским токовима, занатство и др. Пријепоље постаје значајно административно-управно, економско, првенствено трговачко, саобраћајно, културно и религиозно средиште.

Пријепољски крај, средње Полимље и цела долина Лима били су у средњем веку осовина старе Рашке и њена најнасељенија и најнапреднија област

---

²⁹ О путевима у римском, а касније и средњовековном времену може се наћи доста писаних извора: И. Бојановски: *Прилози са топографију римских и предримских комуникација и насеља у римској провинцији Далмацији*; Г. Шкриванић: *Путеви у средњовековној Србији*; Ј. Кнежевић: *Из далеке прошлости пљеваљског краја* и др.

(Скица 4). У доба Немањића и експанзије средњовековне српске државе на пријеполском подручју подиже се велики број манастира и обнављају се старе цркве (манастир Милешева, Св. Никола, Мили, црква св. Апостола Петра и Павла, Давидовица и друге). У манастиру Св. Никола на Бањи је постављен центар Дабарске епархије, а касније манастир Милешева преузима основну улогу у развоју културног и духовног живота становништва пријеполског краја.

Скица 4. Средњовековни градови функционалног подручја

О значају овог краја у средњем веку говори и велики број утврђених градова. Упркос детаљном археолошком истраживању сваког од ових градова понаособ, тешко је извршити њихову прецизну убијацију и одредити коју су функцију у овом периоду имали. Неки од њих су настали за време Немањића, неки за време владавине Војиновића и Алтомановића (половина XIX века), неки у време када је овај крај потпао под босанску владавину Твртка I, Стефана Вукића Косаче, док је за неке градове-утврђења тешко и оквирно одредити период у ком су настали. Већина ових утврђења су била погранична, војна утврђења, део фортификационог система, подигнута на теренским узвишењима, док су градови у долинама река и на караванским важним правцима, мање заступљени, имали трговачку улогу.

Пријепољски крај у периоду када је био под владавином Отоманске империје, карактерисала ја густа насељеност и развијена мрежа насеља, што потврђују остаци материјалне културе и писани извори (путописи, турски пописи и др.). Насеља су била повезана по новом типу административно-територијалне поделе у санцаке и елајете. Почетком 19. века један од тих санцака, у чијем се саставу налазио пријепољски крај, био је и Новопазарски санцак, међутим у већем делу турске владавине овај простор је био подељен између неколико санцака: Босанског (Прибој и Нова Варош) и Херцеговачког (Пријепоље). Касније, бележи се да је цела Рашка област била подељена између четири санцака, а посматрано подручје је припадало Пљеваљском (пљеваљска и пријепољска каза и прибојски мудирлук) и Сјенички (са казама: сјеничком, нововарошком, бјелопољском и колашинском). Дакле, у прошлости није постојала једна јединствена област звана Санцак, представљена једном управном територијалном јединицом, која би обухватала све ове општине, односно цео простор који се данас појављује под овим именом (Терзић С., 1996). Међутим, у народу се очувао назив, који се данас односи на све оне територије које су се најдуже одржале под турском влашћу, а појам обухвата општине Нови Пазар, Сјеница, Тутин, Прибој, Пријепоље и Нова Варош у Србији и Бијело Поље, Пљевља, Беране, Плав и Рожаје у Ц. Гори.

У овом периоду градови у пријепољском крају развијали су се искључиво као војна утврђења, а већина су имала улогу чувања друмова на којима су били стационирани. Плански су се у овим насељима насељавали становници који би вршили одбрамбену функцију, и који су заузврат били ослобођени већине државних дажбина. Осим одбрамбене функције, све друге су постепено замрле, што се одразило на развој не само градова, већ и читавог подручја. Путеви губе значај за трговинске токове који се усмеравају у друге краје земље. Тада су ови градови имали карактеристике мањих касаба³⁰. Овај период карактерише масовна исламизација домицилног становништва, што је резултирало знатном променом у етничкој структури, подстакнуто обећаним дажбинским олакшицама. Дуга владавина Турака на овим просторима оставила је трага у сваком сегменту живота становништва. Задржале су се карактеристике сродне исламском свету: патријархални начин живота, исламска архитектура са специфичном урбаном структуром, односно уски и кривудасти сокаци и улицице, ниске куће са надстрешницом и баштама препуним зеленилом и могућношћу да се ужива на сунцу и води, што пружа мир и спокој. Поменути елементи урбане структуре и данас се могу запазити у старим деловима градова овог

---

³⁰ Опису пријепољског краја у ово време и на сазнању о њима заслужан је Евлија Челеби.

простора, нарочито у Пријеполју, који изражавају дух старих дана како у физиономији насеља, тако и у свакодневном животу становништва, култури и обичајима, језику, накиту и ношњи.

Све до доласка Аустријанаца (1879), градове је карактерисао више рурални него урбани изглед. Тада је прекинута економска стагнација и заточетност под турском владавином. Наново оживљавају трговина и занати у след повољног стратешког положаја сада на тремеђи Аустрије, Турске и Србије, граде се путеви и пруга, што убрзава развој, гради се водовод, подижу се зграде са пространим становима намењеним официрима, пошта, пекаре и др. Дакле, градови постепено добијају урбана својства и статус варошица.

Бурни процват ових градова постигнут је тек након Другог светског рата, када се у процесу интензивне индустријализације отварају фабрике, покреће производња и развој секундарног сектора, што касније прати развој и услужних делатности. Постигне се знатно већа урбанизација насеља, која се одликује урбаном уређеношћу градских и приградских насеља, планском обликовању и структурирању³¹. Ови процеси се највише осећају на територији општине Прибој, где под утицајем јаке индустрије изграђено једно цело ново насеље намењено радницима фабрике са одликама изузетне урбане уређености, које се у то време сврставало у једно од најурбанизованијих насеља Србије.

Данас је на Пријеполском функционалном подручју развијена густа мрежа насеља, са укупно 145 насеља, од којих су свега 3 градска, очито је да је мрежа насеља квантитативно веома развијена (према броју насеља који се овде издвајају), али с обзиром на то да је однос руралних и урбаних насеља 142:3, квалитативно заостаје. Дакле, на пријеполском подручју су развијена три једнака урбана центра, која међусобно деле компетенције (Ћирковић М., 2007), али су заправо сва насеља упућена на једно градско које представља центар посматраног субрегиона, тј. Пријеполје.

---

³¹ Демир Подбићанин је аутор једног текста о Пријеполју (www.prijepoljeonline.com), у којем упоређује изглед пре 50 година када је стекао статус градског насеља, 1949. године, и данас каквим га видимо, истичући жељу „града”, са свим својим оријенталним традиционалним карактеристикама да се укључи у светске токове. Аутор на симпатичан начин прави компарацију савремених проналазака током целог XX века са учмалом пријеполском средином у којој новотарије споро пристижу, а још спорије и теже се прихватају. Овај текст указује на „варошки” карактер људи овог краја и специфичне карактерне црте које се само на овим просторима могу препознати.

Јесен у Прибоју
Фото: Вељко Бишић

**УНУТРАШЊА СТРУКТУРА
ФУНКЦИОНО-УРБАНОГ ПОДРУЧЈА ПРИЈЕПОЉА
– ИНТЕРРЕГИОНАЛНЕ ПРОМЕНЕ -**

**Демографски процеси као фактор развоја мреже насеља
Пријепољског функционално–урбаног подручја**

Један од основних фактора који утичу на структуру и развој насеља на неком простору јесу његове демографске карактеристике. Становништво је најдинамичнија компонента, на којој се најпре одражавају промене које се одвијају на неком простору. Као такво, становништво утиче на величину насеља својим бројем, концентрацијом и дистрибуцијом на стварање одређених типова насеља и њихов размештај у простору, својом структуром одређује развијеност појединих насеља, а својом функционалном, тј. привредном оријентацијом и на свеукупни развој мреже насеља. Из тог разлога, појединачно су обрађене поједине демографске карактеристике насеља Пријепољског функционално-урбаног подручја, како би се утврдило у којој су мери и на који начин оне условиле настанак насеља и промене у развоју мреже насеља посматраног подручја.

*Демографске промене у мрежи насеља
од друге половине XX века*

Промене у мрежи насеља Пријепољског функционално-урбаног подручја биле су условљене променама у природном кретању становништва, његовом просторном и социјалном покретљивошћу и трансфером из неразвијених у развијена подручја, делом и у иностранство, из сеоских у градска насеља и из аграрних у неаграрне делатности. Главни носиоци који су утицали на природну и друштвено-економску мобилност становништва јесу деаграризација и урбанизација са својим фазама које су се сукцесивно смењивале, што се одражава на промене у структури и броју становника по појединим насељима, као и на структуру самих насеља.

Пријепољско подручје било је све до 1960. године претежно рурално. Карактерисала га је слаба насељеност и мале разлике у погледу урбаних карактеристика међу насељима. Укупан број становника који је насељавао ово подручје 1948. године износио је свега 69487 становника (Табела 1 у прилогу)³². Градска насеља су тада бројала око 1500–3000 становника,

---

³² У даљем тексту анализа ће се вршити на основу података из Табеле 1. Број становника Пријепољског функционалног подручја у периоду од 1948-2011. године, у прилогу

колико данас имају поједина већа сеоска насеља. У наредном петогодишњем пописном периоду (1953. године) број становника који је живео на овом подручју се увећао на 78200, односно за 11.1% (Табела 2), али су карактеристике и величина насеља остале готово непромењене. Тек (према Попису из 1961. године) у наредном десетогодишњем периоду долази до битнијих промена демографске слике подручја, када је оно насељено са 89842 становника. Дакле, број становника се повећао у односу на ранији пописни период за готово целих 13%. Тада су градска насеља имала око 5000 становника (сем Нове Вароши са 3200), што указује на повећање њиховог значаја у посматраном подручју. Интензивнија урбанизација пријепољског подручја почиње између 1960-их и '70-их година XX века, иницирана развојем индустрије чији се производни погони лоцирају углавном у градским насељима и њиховом непосредном окружењу. У овој раној фази урбанизације и индустријализације, функције и становништво се концентришу у градским насељима.

Табела 2. Промене броја становника у периоду од 1948–2011. године

Период		Пријепоље	Прибој	Нова Варош	Функционално подручје
1953/48.	број	4240	2795	1678	8713
	%	11.9	13.5	7.7	11.1
1961/53.	број	3357	5363	2922	11642
	%	8.6	20.5	11.8	13
1971/61.	број	5097	6401	-2030	9468
	%	11.6	19.7	-8.9	9.5
1981/71.	број	2880	2652	-217	5315
	%	6.1	7.5	-1	5.1
1991/81.	број	-817	287	-767	-1297
	%	-1.8	0.8	-3.5	-1.3
2002/1991.	број	-4897	-5110	-1774	-11781
	%	-11.9	-16.8	-8.9	-12.9
2011/2002.	број	-4475	-3250	-3224	-10949
	%	-12.2	-12	-19.2	-13.6

Извор: Републички завод за статистику

Повећан број становника условио је развој како секундарног сектора, тако и услужних делатности, односно поспешује се и развој разноврсних терцијарних и кварталних делатности ради задовољења потреба становништва. Тиме се увећава значај градских насеља и доприноси целокупном развоју подручја. Према Попису из 1971. године овде је живело 99310 становника, што је 9.5% више него претходне пописне године. У овој фази градска насеља су представљала половине развоја и као „магнет“ су привлачила становништво из села и подстицала њихов трансфер из аграрних у неаграрне делатности. У овом периоду у градским

насељима живело је: у Пријепољу 10904 становника, у Прибоју 13304, а у Новој Вароши 5718 становника. То је за последицу имало деаграризацију и депопулацију руралног залеђа и стварање дихотомије село-град. Ови процеси су заправо утицали на структурне промене у руралној средини, које су довеле до крајњег исхода, тј. миграција сеоског становништва у градове. Те промене су главни „одбојни“ фактори сеоског становништва, а односе се на промену социјалних и економских животних стандарда, као што су ограничавајући природни услови у брдско-планинским пределима за интензивну пољопривредну производњу и обезбеђење егзистенцијалних прихода, недовољна опремљеност саобраћајном, комуналном и јавно-социјалном инфраструктуром, па према томе и основних животних услова, али и недовољан интерес државе за развој села и пољопривреде у условима повећане атрактивности секундарних делатности.

До демографске поларизације градских насеља долази између 1980-их и '90-их година XX века, пошто се у претходном периоду доселило фертилно и радно активно становништво. У овом периоду Пријепољско подручје насељавало је 104625 становника, и тада о њему већ можемо говорити као о једном засебном региону. У сеоским насељима интензивирају се процеси сенилизације и депопулације. То је условило њихово демографско пражњење и уситњавање великог броја насеља, узрокујући „знатне диспропорције у степену друштвено-економске неразвијености и нивоу демографског испољавања насеља у геопростору” (Стаменковић, 2004). Тада се ови простори сусрећу са тзв. руралним егзодусом. Иначе, рурални простори Србије попримају карактеристике руралног егзодуса већ шездесетих година XX века, почев од традиционално неразвијених источних и југоисточних ка северним, западним и централним деловима земље (Тодоровић, Дробњаковић, 2009). У овом периоду се шири урбани утицај градова на насеља у непосредном окружењу и формира периурбани прстен око градских насеља. Та насеља трпе највећу трансформацију. У неким се формирају индустријске зоне, у неким се интензивира стамбена градња и постају „спаваонице“ за дневне мигранте, односно насељава га становништво запослено у градовима, те врше искључиво стамбену функцију. У њима су углавном присутна домаћинства са мешовитим извором прихода, смањује се број пољопривредног становништва и то указује на повећање степена урбаности. Број становника који насељавају градска насеља знатно се увећао и износи за Пријепоље 14543 становника, за Прибој чак 18295, а за Нову Варош и даље најмањи број становника – 8565. Ипак, заједно са приградским насељима која у овом периоду са градским насељем срастају у једну урбану целину, број становника далеко је већи.

У односу на претходну пописну годину, 1991. године број становника се смањило на 103328, односно за 1,3%. У овом периоду је настављен раст градских насеља, када достижу свој демографски максимум у посматраном периоду. Тако, у Пријепољу је насељено 15525 становника, у Прибоју 21949, што је одраз јаке индустрије, а у Новој Вароши 10405 становника. Ови подаци указују на наставак тренда иселјавања са руралних простора. У каснијем периоду, када наступа економска криза, од '90-их година ХХ века па и до данас, за ово подручје је карактеристична константна и интензивна емиграција становништва и то на целој територији, укључујући и градска насеља. Главни разлози за то су били економски, али постоје и бројни други, као што су: релативно једнострана понуда радних места (везана углавном за индустрију), немогућност за стицање вишег и високог образовања, политички разлози и рат у суседној Републици, близина границе (која би заправо требало да буде предност), мала могућност за задовољавање културних потреба и слично. На правац кретања миграната знатно су утицале етничка и национална припадност, па се становништво исламске вероисповести иселјава ка Сарајеву и Новом Пазару, махом и у иностранство, али у целини становништво највише емигрира ка Београду, Ужицу и Крагујевцу. У Попису 2002. године, наставља се тенденција смањења броја насељених и то за 12.9%, када се на функционалном подручју Пријепоља налази 91547 сталних становника. Данак негативним свеукупним трендовима који су се одвијали на овом простору и у нашој целој земљи, платила су и градска насеља која су успорила и донекле зауставила свој развој, и као резултат такве новонастале ситуације изгубила атрактивност за даље насељавање. Тако, у Пријепољу те године је забележено 494 градска становника мање у односу на претходно посматрани период, у Прибоју чак 2385 градских становника мање, док је у Новој Вароши 70 становника напустило градско насеље.

Иселјавање становништва са Пријепољског функционалног подручја није заустављено ни данас. Економска ситуација у ове три општине је још и погоршана у условима када се друштвена предузећа приватизују, а велики број радника остаје без посла. Прелиминарни подаци пописа из 2011. године су донекле поражавајући. На пријепољском подручју живи 80598 становника, што је чак 10949 становника мање у односу на претходни Попис, односно популација је у овом једанаестогодишњем периоду смањена за 13.6%. Тренд емиграције је настављен, како на руралном простору тако и у урбаним срединама, те се као проблем не јавља само депопулација руралног подручја, већ и константан одлив градског становништва, које у већини чини високообразовани и радноспособни контингент. Ако би се у наредном периоду ова тенденција наставила, будућност

пријеполског ФУП-а била би јако неповољна, да не кажемо „сива“, јер амбициозни, стручан и енергичан млади кадар постепено изостаје, а с друге стране тренд уситњавања ће бити настављен и рурални простор суочен са проблемом демографског гашења и потпуног нестајања појединих насеља.

Типови насеља према демографској величини

Процеси који су утицали директно или индиректно на просторну и структурну мобилност становништва, одражавају се и на демографску величину насеља. На простору општина Пријеполје, Прибој и Нова Варош идентификоване су четири категорије насеља у периоду од 1961–2011. г.:

- мала патуљаста насеља до 250 становника, у варијантама до 100 становника као демографски најмања насеља, угрожена процесом демографског гашења, и друга варијанта од 100–250 становника;
- мала насеља од 250–500 становника;
- насеља средње величине са 500–1000 становника;
- велика насеља преко 1000 становника, са варијантама од 1000–5000 становника, којој припадају велика сеоска насеља, од 5000–10000 становника, којој су припадала градска насеља у својој почетној фази демографског раста и преко 10000 становника, којој припадају само градска насеља овог подручја.

Табела 3. Структура насеља Пријеполског функционалног подручја према демографској величини за период од 1961–2011. године

			1961.	1971.	1981.	1991.	2002.	2011.
<i>Мала патуљаста насеља</i>	<i>до 100 ст.</i>	Број	-	-	4	9	28	47
		%	-	-	2.8	6.2	19.3	32.4
	<i>100–250 ст.</i>	Број	16	27	30	53	51	49
		%	11.0	18.6	20.6	36.6	35.2	33.8
<i>Мала насеља</i>	<i>од 250 до 500 ст.</i>	Број	65	58	68	54	45	28
		%	44.8	40.0	46.9	37.2	31.0	19.3
<i>Средња насеља</i>	<i>од 500 до 1000 ст.</i>	Број	51	49	32	15	8	9
		%	35.2	33.8	22.1	10.3	5.5	6.2
<i>Велика насеља</i>	<i>од 1000–5000 ст.</i>	Број	11	8	8	11	10	9
		%	7.6	5.5	5.5	7.6	6.9	6.2
	<i>од 5000–10000 ст.</i>	Број	2	1	1	-	-	1
		%	1.4	0.7	0.7	-	-	0.7
	<i>Преко 10000 ст.</i>	Број	-	2	2	3	3	2
		%	-	1.4	1.4	2.1	2.1	1.4

Извор: Републички завод за статистику

До 80-их година ХХ века у структури насеља су преовладала насеља са 250 до 1000 становника, односно мала и средња. Она су 1961. године процентуално чинила 80%, односно 73.8% 1971. године од укупног броја

насеља на овом простору (145). Већа насеља су градска и неколико сеоских. Уочава се велика промена у наредном посматраном периоду у структури насеља и то углавном на рачун групе насеља средње величине. Њихов број се константно смањује, тако да је са 51 насеља прве посматране године њихов број пао на 9 последње посматране године. У периоду интензивне урбанизације, велики број сеоских насеља се демографски „празни“ и то се одражава на повећање броја малих и патуљастих насеља, а појављује се и одређени број насеља са мање од 100 становника. Таквих је насеља 2002. године 28, а према подацима 2011 чак 47, од којих се већина налази на територији пријепољске општине, која има већи број насеља раштрканих на великој површини претежно планинског карактера. Насеља која су данас практично на прагу гашења су: Бискупићи, Мијани, Мрчковина, Мушковица, Бурађа и Крушево. Појава великог броја малих насеља је последица њихове изолованости у брдско-планинским пределима. Нека од насеља средње величине, углавном приградска, развила су се до великих насеља са по 1000–2000 становника. Велика насеља са преко 5000 становника су само градска (Табела 3).

Дакле, у посматраном периоду јасно се може уочити сукцесивно уситњавање насеља на Пријепољском функционалном подручју, које своју ескалацију добија на крају пописног периода. Од 145 насеља Пријепољског ФУП-а чак 124 се налази у категорији малих, односно 85.5. парадоксалније је то што је патуљастих насеља нешто више од 2/3. Овај тренд ће и у наредним годинама вероватно бити настављен, а нека сеоска насеља се постепено угасити, јер је то неминовно услед негативних тенденција у природном кретању становништва које је остало у сеоским насељима, незауостављивих емиграционих токова, лоше економске ситуације, недостатка инвестиција и идеја за покретање развоја.

*Просторни размештај и концентрација становништва
у мрежи насеља*

На размештај становништва у простору, односно на његову концентрацију и дисперзију на пријепољском подручју утицало је неколико фактора: рељеф, близина реке, важне саобраћајнице и неизоставни процеси урбанизације и индустријализације, који су покретачи свих битнијих промена. Тако су се временом становници подстакнути урбаним начином живота, већим извором прихода и уопште квалитетнијим условима живота, концентрисали у градским насељима, а потом, када ова површински мања насеља више нису под једнако квалитетним условима могла да приме становништво, појачана концентрација се одвијала и у насељима која су

најближа градским, тзв. приградска, чиме се формира периурбани прстен око њих, али и у долинама река где су били повољнији услови за одвијање свих животних активности, као и око саобраћајница, нарочито оних важнијих, које су им омогућавале брз приступ оним услугама које нису могли да задовоље у матичним насељима.

Према подацима који су дати у Табели 2 (у Прилогу) јасно се могу уочити унапред наведене карактеристике и трендови у просторној дистрибуцији становништва. Наравно, највећа густина насељености је у градским насељима, где је на релативно малој површини насељен велики део становништва. Како је напредовао процес урбанизације и пресељавања становништва из села у градове током 70-их и 80-их година XX века повећавао се број становника по km^2 , да би 90-их година XX века и почетком XXI достигла свој максимум. Тако је густина насељености у градским насељима порасла са $253.8 \text{ ст}/\text{km}^2$ 1948. године у Пријеполу на $1319.6 \text{ ст}/\text{km}^2$ 1991. године, односно на $1279.1 \text{ ст}/\text{km}^2$ 2002. године, а 2011. године $1118.1 \text{ ст}/\text{km}^2$; у Прибоју и Новој Вароши у градским насељима је тај однос још израженији, јер је на малим површинама од 6.58 km^2 у Прибоју, односно 2.89 km^2 у Новој Вароши, сконцентрисано преко 3000 становника по km^2 . Тако, у Прибоју се густина насељености повећала са $254.8 \text{ ст}/\text{km}^2$ 1948. године на $3610.0 \text{ ст}/\text{km}^2$ 1991. године, односно $3217.8 \text{ ст}/\text{km}^2$ 2002. године, а 2011. $2305.1 \text{ ст}/\text{km}^2$, док је у Новој Вароши порасла са $616.3 \text{ ст}/\text{km}^2$ 1948. године на $3600.3 \text{ ст}/\text{km}^2$ 1991. године, односно $3576.1 \text{ ст}/\text{km}^2$ 2002. године, а 2011. $3067.5 \text{ ст}/\text{km}^2$.

Следећа зона насеља у којима се становништво насељавало у повећаној концентрацији, јесте приградска зона. Овај процес је јако изражен у околини Пријеполја, које је смештено у долини реке и на важном саобраћајном правцу. Ту погодност имају и њему најближа сеоска насеља која су амортизовала пренасељеност градског насеља примајући сеоске мигранте. Таквих насеља је више, али се издвајају она која су у неком тренутку свог развоја достигла густину насељености преко $100 \text{ ст}/\text{km}^2$, а то су: Залуг, Ивање, Виницка, Ковачевац, Кошевине, Ратајска, Сељашница, Поткрш и Ташево, које је најгушће насељено насеље на овом целокупном посматраном простору, сем градских, са $858.8 \text{ ст}/\text{km}^2$ којих је имало 2002. године, односно $793.8 \text{ ст}/\text{km}^2$. На територији општине Пријеполје издваја се по свим карактеристикама још једно насеље које не можемо назвати сеоским, а то је Бродарево. У овом насељу је такође уочена повећана концентрација становништва, али такође и у другим насељима у његовој непосредној близини на која је својим функцијама утицало: Завинограђе и Буковик, са преко $100 \text{ ст}/\text{km}^2$. У општинама Прибој и Нова Варош је мање

изражен процес концентрисања становништва у приградским насељима и то из два разлога: велики део становништва се већ налази у градским насељима која се издвајају као најразвијенија у својој околини, и нарочито јер се ради углавном о насељима планинског карактера велике површине, па нам подаци о просечној густини насељености у тим насељима не дају праву слику, јер је засигурно повећана концентрација у оним деловима која су ближа градском насељу. Ипак, могу се издвојити понека насеља и у овим општинама у којима је повећана густина насељености у односу на остала сеоска насеља, а то су: Читлук (739 ст/км^2), Црнузи (137.1 ст/км^2) и Бања (91.7 ст/км^2) у околини Прибоја, док се насеља у нововарошкој општини са повећаном густином насељености налазе углавном на прометнијим саобраћајницама: Акмачићи, Бистрица, Рутоши, Радоиња и Горње Трудово (око $20\text{-}30 \text{ ст/км}^2$).

Што се удаљавамо од градских насеља, то је све више смањује насељеност простора. Најмање становника по км^2 је у планинским, саобраћајно изолованим и неприступачним насељима, чији је број на овом подручју импозантан. Највише насеља слабе насељености има пријепољска општина. Чак 33 насеља има густину насељености мању од 10 ст/км^2 а у прибојској и нововарошкој општини је нешто повољнија ситуација, са 11, односно 14 насеља испод 10 ст/км^2 . Најмање насељено насеље јесу Бискупићи са свега 0.9 ст/км^2 .

Дакле, велики диспаратети се уочавају на Пријепољском функционалном подручју у погледу густине насељености, нарочито у пријепољској општини где се налази најгушће и најређе насељено сеоско насеље, док је у другим двома општинама изражена разлика на релацији градско и сва остала сеоска насеља. Томе је допринела знатно и конфигурација терена. У питомијим крајевима, у долини река концентрисало се становништво, док је у планинском преовлађујућем делу све три општине изузетно смањена приступачност, а тиме и насељеност.

*Значај природне и миграционе демографске компоненте
на развој насеља*

Типологија насеља просторно-функционалног подручја Пријепоља може се спровести и према компонентама његовог демографског развоја. На дистрибуцију становништва у простору и укупне популационе промене у насељима утичу природна и миграциона кретања становништва, па се промене у броју становника најбоље могу пратити преко односа ове две компоненте. На основу анализе природног прираштаја по насељима у

општинама Пријепоље, Прибој и Нова Варош, као и њихових сталних миграторних кретања можемо утврдити узрок смањења, односно повећања становника у њима. За типологију насеља према демографским показатељима коришћен је модел, према ком насеља, као и општине, а у овом случају и цело функционално подручје, могу се разврстати у осам категорија, и то четири егзодусне и четири имиграционе³³.

Извршена је анализа нумеричких података (датих у прилогу) за период од 1971–2002. године, на основу којих су дати графички и картографски прикази. Генерално, на демографски развој просторно-функционалног подручја Пријепоља у посматраном периоду више је утицала миграциона компонента, односно били су активни процеси емиграције, али у руралном делу територије и депопулације, односно ниског и негативног природног прираштаја, па се целокупно подручје кретало у категоријама депопулационих типова и то из Е1 – емиграције у периоду од 1971–1981. године, до Е2 – депопулације у периоду од 1981–1991. године и на крају Е3 – изразите депопулације у периоду од 1991–2002. године.

Ове категорије говоре нам о изразитим негативним популационим трендовима на посматраном подручју, који су настали најпре као последица његовог привредног развоја у руралним деловима општина, а потом и услед све лошијих услова живота, економских, социо-културних и других, првенствено у руралном, тј. сеоском делу подручја, али и у градским насељима. На Скици 5 приказано је како су ови процеси утицали на кретање становништва у посматраном периоду. Најпре се уочавају

---

³³ Модел је дао Фригановић М., на основу измењеног Clark-овог модела (Војковић Г., 2007)

Е₁ – Емиграција: Природно кретање позитивно, Пописом је утврђено да је природно кретање позитивно, стопа природног кретања је виша од стопе кретања становништва;

Е₂ – Депопулација: Природно кретање је позитивно, Пописом утврђено кретање је негативно, апсолутна стопа природног кретања је виша од апсолутне стопе Пописом утврђеног смањења;

Е₃ – Изразита депопулација: Природно кретање позитивно, укупно кретање негативно, апсолутна стопа природног кретања је мања од апсолутне стопе пада становништва;

Е₄ – Тотална депопулација: Природно кретање је негативно, укупно кретање становништва је негативно, апсолутна стопа природног кретања је нижа од стопе укупног кретања становништва;

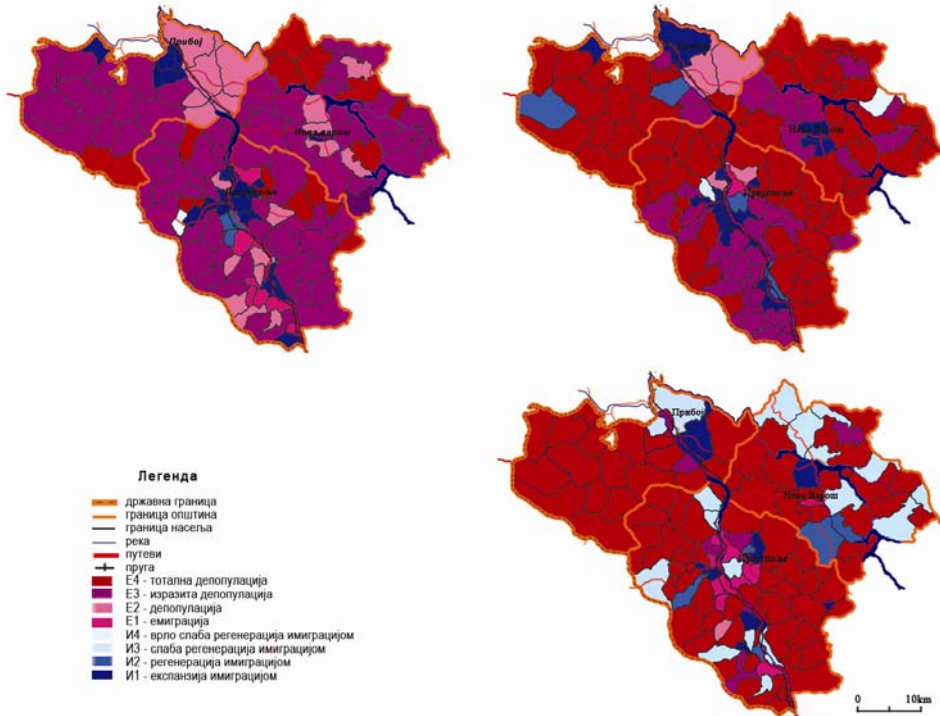
И₁ – Експанзија имиграцијом: Природно кретање становништва је позитивно, укупно кретање је позитивно, стопа природног кретања је нижа од стопе раста становништва;

И₂ – Регенерација имиграцијом: Природно кретање је негативно, укупно кретање је позитивно, стопа природног прираштаја је нижа од стопе раста;

И₃ – Слаба регенерација имиграцијом: Природно кретање је негативно, укупно кретање је позитивно, апсолутна стопа природног кретања је већа од апсолутне стопе раста;

И₄ – Врло слаба регенерација имиграцијом: Природно кретање је негативно, укупно кретање је негативно, апсолутна стопа природног кретања је нижа од апсолутне стопе раста;

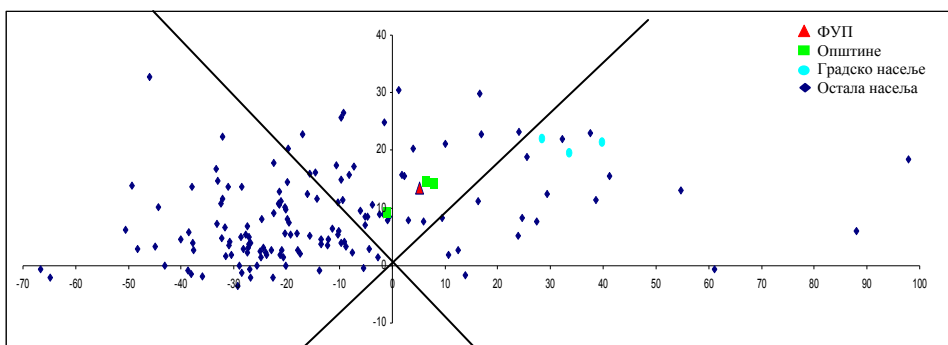
корените промене у сеоским насељима, а потом су те промене све изразитије у приградским насељима, која су заправо највише била подложна трансформацији како своје демографске тако и економске слике. Такође се уочавају промене у насељима која су концентрисана дуж неких важнијих саобраћајница.

Скица 5. Типови насеља према кретању становништва у периоду од 1971. до 2002. године

У периоду од 1971. до 1981. године, који се поклапа са првом фазом урбанизације посматраног простора, у сеоским насељима била је изражена миграциона компонента, и то емиграциона, јер се становништво највише исељавало ка граду и појединим приградским насељима. Тада је био висок наталитет у свим насељима, али услед интензивног исељавања долази до изразите депопулације у сеоским насељима, што је са друге стране условило експанзију градских насеља имиграцијом, као и појединих приградских насеља³⁴.

³⁴ У општини Прибој приградска насеља која припадају типу са израженом експанзијом имиграцијом (И1) су Црнузи, Милијеш и Читлук, као и Сјеверин који се налази за ову

Графикон 1. Типови насеља према демографским компонентама у периоду од 1971-1981. г.

У овом периоду сва три градска насеља припадала су типу И1 (експанзија имиграцијом), што се види и на Графикону 1. Две општине, Пријепоље и Прибој, припадале су типу Е1 (емиграција), као и цело функционално подручје, док је само Нова Варош припадала типу Е2 (депопулација). Такође, на графикону се може уочити да највећи број припада типу насеља са изразитом депопулацијом (Е3)³⁵.

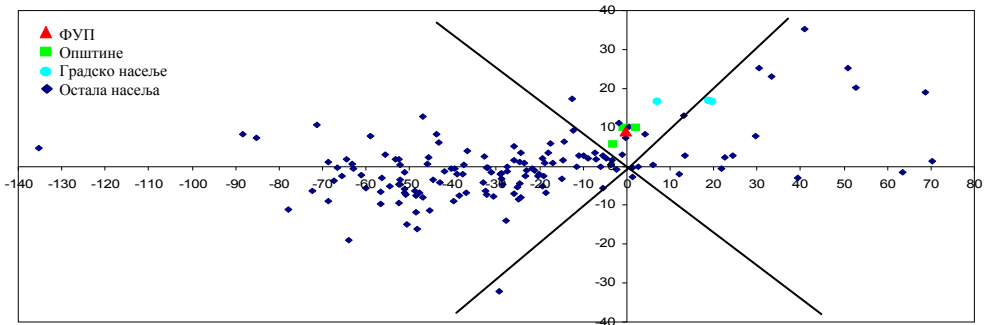
Значајан пад наталитета у сеоским насељима бележи се у периоду од 1981. до 1991. године, јер се иселјавало махом младо и радно способно становништво, а остајали су само стари. Почетком осамдесетих година 20. века већина ових мањих урбаних средина консолидује свој функционални профил, завршава процес агломирања већине функционалних капацитета у простору свог нуклеуса и почиње снажнију експанзију у најближем околном простору што доводи до све бржег раста (првенствено демографског) и просторно-функционалне трансформације оних насеља, у првом гравитационом прстену, која имају предиспозиције за развој у приградска средишта. Сеоска насеља се постепено демографски „празне“ и

општину на важној саобраћајници, регионалном путу који представља везу са суседном републиком БиХ, у којем је на пораст становништва утицала и етничка структура становништва, јер је већинско муслиманско становништво. У општини Пријепоље приградска насеља која припадају овом типу су Залуг, Ивање, Кошевине, Осоје, Ратајска, Селџашница, Ташево, али и у близини Бродарева, мале варошице на југу општине, насеља Завинограђе и Гробнице.

³⁵ На графиконима су приказана појединачна насеља функционалног подручја, и за свако је одређено ком типу припада, док су на Скици 7 илустровани подаци по катастарским општинама. Тако, у овом периоду долази до извесних одступања између катастарских општина и насеља која им припадају. На територији општине Пријепоље разлике се огледају у: насеље Мијани типа Е3 и К.О. Скокуће којој припада, типа Е2; насеље Прањци типа И4 и К.О. Ковачевац типа И2. у општини Прибој то су: насеље Брезна типа Е3 и К.О. Кратово којој припада типа Е2; насеље Живинице типа Е4 и К.О. Сјеверин, типа И1, насеље Заостро типа Е2 и К.О. Кратово типа Е2 и насеље Црнуговићи типа Е2 и К.О. Батковићи типа Е3.

карактерише их тотална депопулација, док у градским и приградским насељима долази до демографске експанзије. Градска насеља Прибој и Нова Варош припадају типу И1 (експанзија имиграцијом), а Пријепоље типу Е1 (емиграција). Општине Пријепоље и Нова Варош у целини су са израженом депопулацијом, као и функционално подручје, а општина Прибој са емиграцијом.

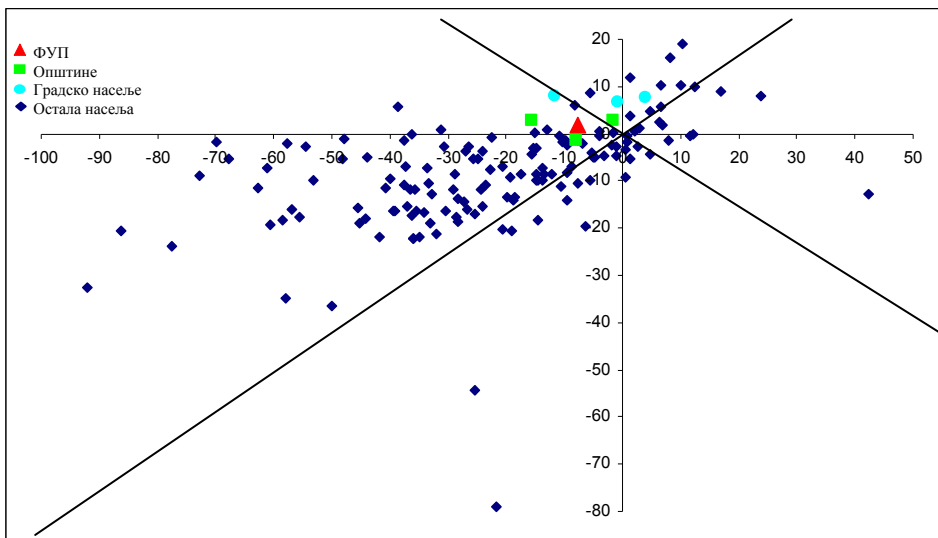
Графикон 2. Типови насеља према демографским компонентама у периоду од 1981–1991. г.

Највећи број насеља је и даље у егзодусним категоријама, само што се поред до сада већинске Е3 категорије, велики број насеља трансформише у Е4, односно са израженом су тоталном депопулацијом (Графикон 2)³⁶.

У периоду од 1991–2002. године изражена је емиграција, пад наталитета и пораст морталитета, што се негативно одразило на број становника целокупног подручја. За разлику од претходне међупописне деценије када су поједини од ових семиурбаних центара били изложени демографском притиску (амортизујући притисак на централну агломерацију која је осамдесетих година представљала већ добро развијено индустријско-саобраћајно урбано средиште) у овој декади популационо стагнирају, што је ефект како иницијалне демографске транзиције, тако и почетка социоекономске транзиције, која значајно смањује имиграциону атрактивност овог простора. То је утицало на смањење укупног броја становника, а емиграција није више ограничена само на сеоска насеља, већ је становништво почело да се исељава и из градских насеља. Тако, већину сеоских насеља карактерише изразита и тотална депопулација, што доводи до руралног егзодуса. Међутим, у појединим приградским насељима и

³⁶ И у периоду од 1981–1991. године јављају се извесна неслагање између типова појединих насеља и катастарских општина којима припадају. У општини Пријепоље то су: насеље Лунице типа Е1 и К.О. Дивци типа Е3; насеље Мијоска типа Е3 и К.О. Ковачевац типа И1; насеље Прањци типа И2 и К.О. Ковачевац И1.

оним која су сконцентрисана дуж важних саобраћајних праваца јавља се слаба регенерација становништва имиграцијом, па чак и регенерација до експанзије имиграцијом³⁷.

Графикон 3. Типови насеља према демографским компонентама у периоду од 1991–2002. г.

Градска насеља су у категорији депопулационих типова насеља, где је Прибој у најнеповољнијем типу у односу на друга два и то Е3 (изразита депопулација), Нова Варош у Е2 (депопулација), а Пријеполје у Е1 (емиграција). У целини, општина Нова Варош има најнеповољнију демографску слику са тоталном депопулацијом (Е4), општина Прибој са изразитом депопулацијом (Е3) као и цело функционално подручје, а општина Пријеполје са депопулацијом (Е2). Највећи број насеља је у типу са тоталном депопулацијом (Е4), али се јавља извешан број насеља и у имиграционим категоријама насеља (Графикон 3)³⁸.

³⁷ Таква су на територији општине Пријеполје насеља Избичањ, Јабука, Карошевина, Кошевина, Ратајска, Седобро, Селшница, Ташево, Цурово, а у близини Бродарева насеља Поток, Оштра Стијена, Заступ, Гробнице, Гојаковићи и Буковик. На територији општине Прибој ове промене се осећају у насељима Рача, Бања и Црнузи, док је у општини Нова Варош регенерација становништва забележене у насељима дуж саобраћајница, а не у приградским и то: Акмачићи, Буковик, Бурађа, Вилови, Вранеша, Горња Бела Река, Драглица, Дрмановићи, Негбина, Тисовица и Трудово.

³⁸ И у овом периоду јављају се одступања између појединих К.О. и насеља која им припадају у општини Пријеполје: насеље Лучице типа И4 са К.О. Дивци типа Е4, насеље Мијоска типа И1 са К.О. Ковачевац типа Е1, насеље Прањици типа Е4 са К.О. Ковачевац Е1

На основу претходно изнетих анализа видимо да се у посматраном периоду већина насеља налази у егзодусним категоријама, као и цело функционално подручје, док се број становника обнавља или врло мало смањује само у градским и приградским насељима у којима су једино повољни животни услови. Оваква демографска слика пријепољског подручја последица је комплексних процеса који су деловали на овом простору и крајњи резултат свеукупних економских, социјалних и културних услова који су се овде смењивали у протеклих неколико деценија. Међутим, с обзиром на тенденције у смањењу броја популације према подацима из 2011, може се очекивати да ће се категорије насеља и даље померати у правцу емиграционих и егзодусних категорија, а да ће оних у којима долази до благог обнављања броја становника бити све мање.

Хоризонтална и вертикална рашчлањеност насеља

На просторну организацију мреже насеља, њен развој и тенденције у савременом демографском развоју, односно „гашењу“ насеља утицали су најпре природни, али и друштвено-економски фактори. Физичко-географска обележја овог простора утицали су и на физиономско-морфолошки развој насеља, а велика рашчлањеност терена на формирање тзв. карактеристичног старовлашког типа насеља³⁹. Услед економских промена у последње две деценије на овом простору, битно је дошло до размештања становништва, драстичног смањења пољопривредног становништва и великих промена у старосној структури руралног становништва. Када се преклопе ови утицаји, као резултат имамо појаву новог феномена у сеоским насељима на вишим надморским висинама и већој удаљености од градских насеља, тј. рурални егзодус, који постаје основна особина већине планинских насеља Пријепољског ФУП-а.

Овај простор карактерише велика вертикална и хоризонтална рашчлањеност рељефа, што је знатно утицало на развој мреже насеља и

---

³⁹ Према Цвијићевој физиономској типологији села, старовлашки тип је типични пример разбијених насеља која су распрострањена у планинским крајевима. Њихове главне карактеристике су: да се простиру у дужини од 5-6 km, да се деле на мање засеке међусобно удаљене 1-2 km, да се формирају на крчевинама, тако што су их оснивале породичне задруге, које су касније заменила мања сеоска домаћинства. Села разбијеног типа су дакле подељена из више делова, а сваки од њих се одликује својом географском индивидуалношћу. „Она представљају особен физиономски мозаик у погледу типова зграда, њиховог распореда и положаја у оквиру сеоског дворишта и према сеоским улицама, неким архитектонским детаљима и сл.” (Бачевић М., Стаменковић С., 1992). Симоновић Ђ. и Рибар М. (1993) истичу да њих карактеришу појединачна домаћинства у мањим групацијама расуте по целој територији атара, па им се тешко може одредити грађевински рејон.

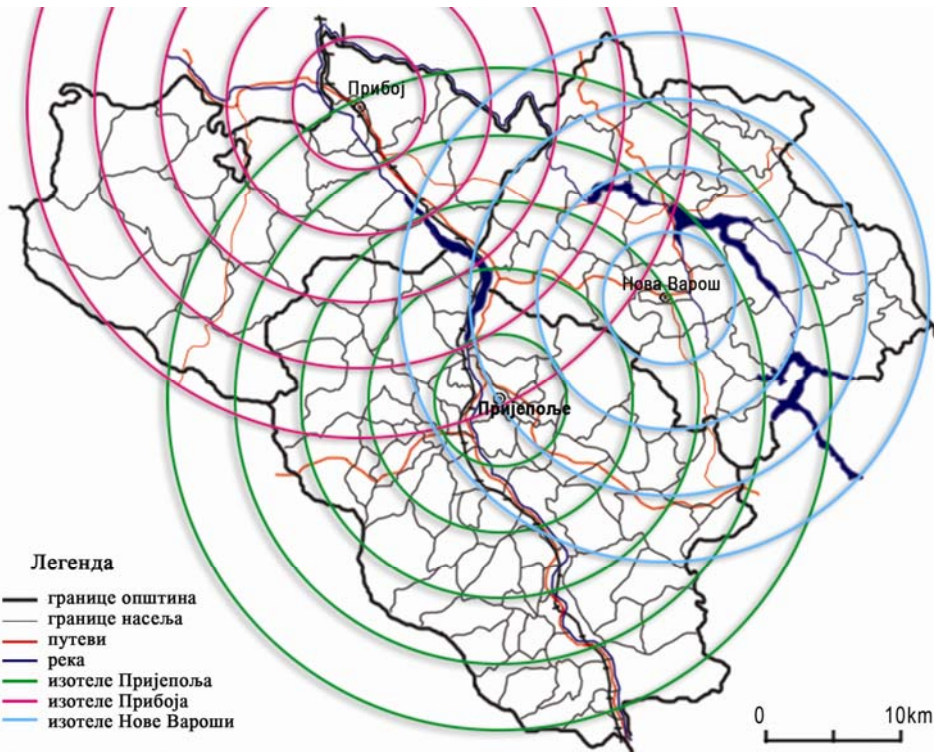
физиономију сеоских насеља. Сеоска насеља су разуђена, разбијена, старовлашког типа, неправилног облика и знатне површине. Међутим, поред природних фактора који су утицали на развој мреже насеља, на њене даље промене утицали су у првом реду економски фактори. Најпре, традиционалној сточарској производњи одговарала је овако разуђена мрежа насеља, јер су планински предели погодвали овој примарној функцији насеља. Касније, процеси индустријализације и убрзане урбанизације довели су до интензивног миграторног кретања становништва на релацији село-град. Тако, у дво-, па и тродеценијским променама и преструктурирањима становништва, велика разуђеност мреже насеља и разбијени тип постали су ограничавајући фактор у даљем развоју, што доводи постепено до изолације, услед слабе инфра- и супраструктурне опремљености, као и економске маргинализације услед сталног опадања привредних активности и запостављања пољопривреде.

Рурално становништво сачињавају углавном старији од 50 година. Млади су се одвећ иселили у градска околна насеља, наталитет је сведен на најмању могућу меру, тако да и нема обнављања становништва. Сеоска насеља одликује константан пад броја становника, што због миграционе компоненте, тако и природне, у којој предњачи морталитет. С обзиром да се већина насеља налази у висинском појасу од 500–1500 m н. в., неповољан демографски развој у овим насељима постаје озбиљан проблем, јер доводи до демографског осипања, постепеног „гашења“ појединих села и тако до трајнијих промена у мрежи насеља. Ради утврђивања развоја просторно-демографских односа на Пријепољском подручју, у монографијису кориштена два модела: један базиран на изотелама и удаљености од центара општина, а други базиран на хипсометријским појасевима.

На Скици 8 су приказани концентрични појасеви од 5 km, од 5–10 km, од 10–15 km, од 15–20 km и од 20–25 km удаљености од центра општине. Прва концентрична зона представља зону приградских насеља. У општинама Пријепоље и Прибој ову зону карактерише повећана густина насељености и повећање броја становника (погледати Скицу 6), док је у општини Нова Варош карактерише депопулација. Ово је појас насеља који су доживела највећу трансформацију, како у социо-економском смислу услед ширења урбаног начина живота и привредних активности, тако и у демографском, јер су амортизовала пренасељеност градских насеља.

Са повећавањем удаљености од градског центра, тј. прелазећи у наредне концентричне појасеве оивичене изотелама од 10, 15, 20 и 25 km, све више

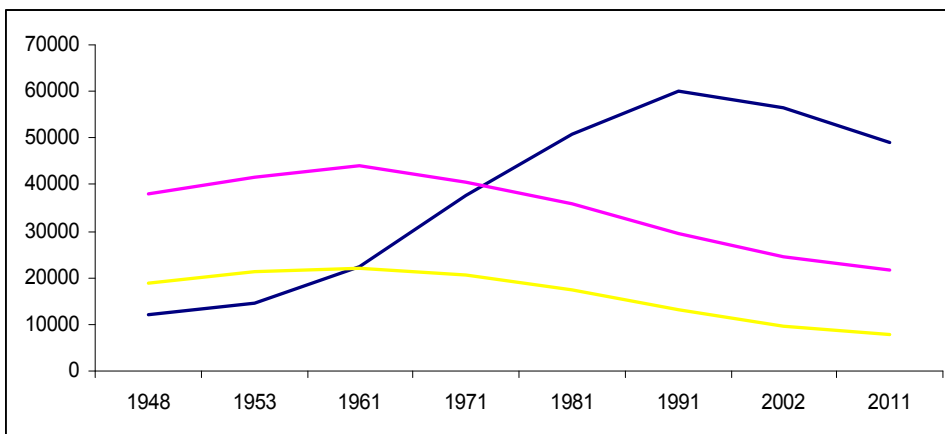
се смањује број становника и густина насељености. Тако, насеља која се налазе на ободу општина, односно у последњој концентричној зони, демографски су најугроженија. Изузетак је општина Пријепоље, јер се у њеном јужном делу налази варошица Бродарево, која је утицала на економску трансформацију и демографски развој насеља у окружењу.

Скица 6. Размештај насеља Пријепољског функционалног подручја по изотелмама

Највећи број становника концентрисан је у првом концентричном појасу, до удаљености од 5 km од градског центра. У овом појасу бележи се нагли пораст броја становника у свим општинама, те и целом функционалном подручју, од 1961. године до 1991. године, када се примећује постепено пад, што је последица новонастале економске ситуације. Управо овај појас у 2002. и 2011. години доживљава највеће промене у проју становника, које се одражавају у драстичном паду. Са 60002 становника 1991. године ФУП-а број становника је пао на 48963 становника 2011. У наредном концентричном појасу је обрнут случај. Број становника је растао до 1961. године, а онда се бележи константан пад, што упућује на миграторна кретања из овог дела ка градским и приградским насељима. (Графикон 4).

Најмање су насељена последња два појаса на удаљености преко 15 km од центара општина, иако су она површински највећа. За насеља која припадају овом појасу можемо да кажемо да су рубна, а карактерише их углавном планински терен и изразита и константна депопулација, те се код њих уочава континуирано смањење броја становника.

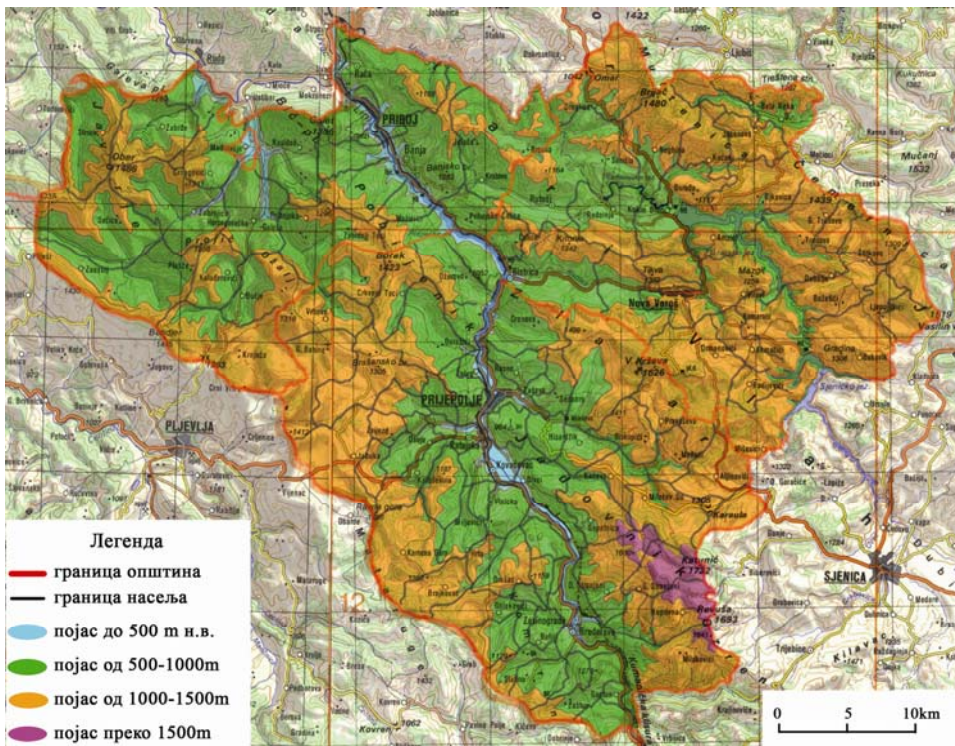

Графикон 4. Промена броја становника по концентричним појасевима ФУП-а, од 1948–2011.

На основу ових анализа утврдили смо да са удаљавањем од центара општина пада број становника, а на основу другог метода утврдиће се како повећање надморске висине утиче на промену броја становника. На Карти 2 извршена је вертикална зоналност Пријепољског функционално-урбаног подручја према изохипсама од 500, 1000 и 1500 m н. в. Издиференцирана су четири висинска појаса и то: до 500 m, од 500–1000 m, од 1000–1500 m и преко 1500 m н. в. Већина насеља се налази у појасевима од 500–1000 m и од 1000–1500 m, док су само поједини делови атара насеља испод 500 m и изнад 1500 m надморске висине.

Пре него што пређемо на анализу демографске слике сеоских насеља у планинским пределима посматраног подручја, треба истаћи да је у целој Србији у последњих деценију-две све израженији проблем запостављања руралних простора. То је комплексан проблем, који је, као што је унапред изнето, настао као последица деловања бројних развојних процеса. Према Попису из 2002. године у Србији је било 26 села са мање од 10 становника и још 648 сеоских насеља са 10 до 100 становника. Према прелиминарним подацима Пописа 2011. број насеља са мање од 100 становника порастао је на 985, а са мање од 10 становника на 958. Ова насеља су суочена са константним смањењем броја становника узрокованим одливом најпре

младих али и повећаним mortalитетом у сеоским насељима, па се налазе на прагу демографског „гашења“. Од 2002. године до данас демографска слика сеоских насеља Србије знатно се погоршала. Миливојевић М., Милошевић М. и Ћалић Ј. (2008) истраживањем на терену у међупописном периоду идентификовали су 16 „угашених“ села, односно без иједног сталног становника, и још 19 која имају мање од 10 становника углавном старијих од 60 година, па се и она директно у ризику да нестану са географске карте наше земље. Поменути аутори су издвојили три најугроженије зоне демографским пражњењем: дуж административне покрајинске границе Косова и Централне Србије и област Старе планине и Власина и Крајиште. Као још једна потенцијална зона демографски угрожених подручја у последњој деценији издваја се рурални простор Југозападне Србије, такође планинског карактера. Даља анализа се односи на овај географски простор, тачније на територију општина Пријепоље, Прибој и Нова Варош, како би се утврдило у ком степену су сеоска насеља овог подручја суочена са „замирањем“ готово свих активности и демографским „пражњењем“ руралних предела.

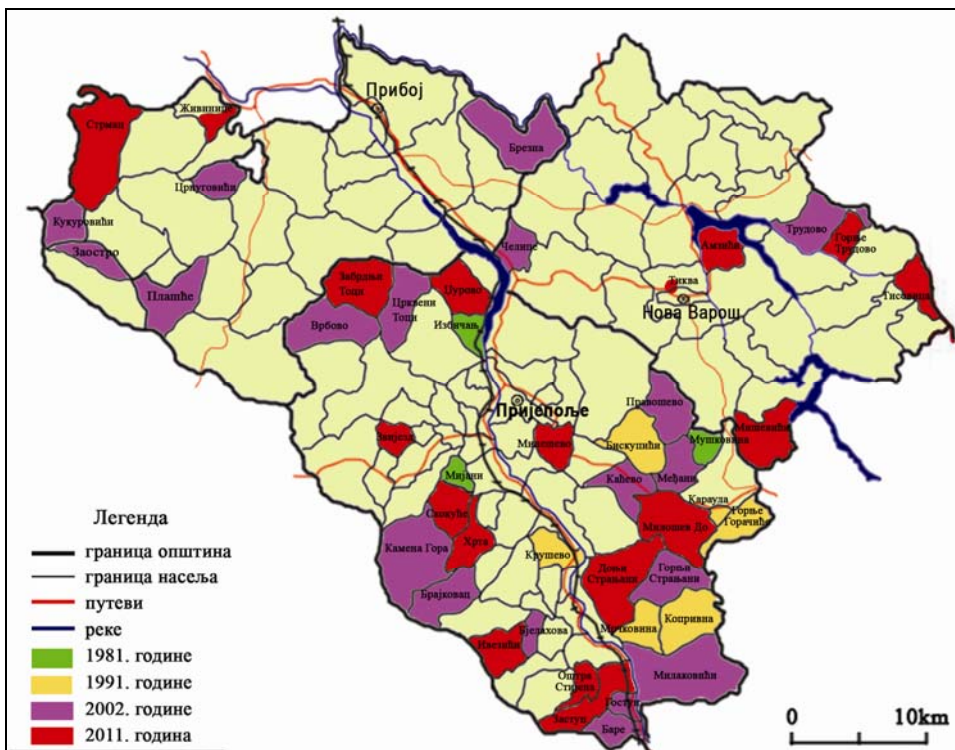
Карта 2. Хипсометријски појасеви

Већ је унапред наведено да насеља пријепољског функционалног подручја припадају разбијеном старовлашком типу насеља и да највећи број насеља припада другом и трећем хипсометријском појасу, од 500 до 1500 m н. в., што је оправдано јер нижи појас је представљен узаним појасом у долини река, али треба истаћи да су на већој висини од 1000 m већ знатно неповољнији услови за живот. Дакле, сви претходно наведени процеси највише су утицали на размештај становништва у простору, што је за последицу имало смањење броја становника у сеоским насељима, односно њихово концентрисање у градским и приградским насељима, као и онима који се налазе на важним саобраћајним правцима и у долинама река где су далеко повољнији услови за живот него у планинским селима. У том смислу, најугроженија су планинска насеља преко 1000 m надморске висине.

На територији функционалног подручја је према Попису из 2011. године живело 80598 становника, док је у претходном Попису, 2002. године овај крај насељавало 91547 становника. У међупописном периоду дошло је до смањења становника за 10949 становника, односно за 13.6%. Драстично смањење становника се управо одразило на сеоска насеља, па је у посматраном периоду број становника у осталим, тј. сеоским насељима пао са 46617 на 44345, што је 2272 становника. Драстичнија ситуација је била у руралним насељима у периоду од 1991-2002. године. Тада је број руралног становништва смањен за 8830, што је скоро 72% од укупног броја становника смањеног за 11 година, па са правом можемо рећи да се негативне тенденције у промени броја становника одражавају највише на рурално становништво ФУП-а. Такође треба поменути да је веома неравномерна расподела становништва у градским и сеоским насељима. У свега три од укупно 145 насеља концентрисано је скоро половина становништва функционалног подручја (око 45%) и то на релативно малој површини, а друга половина у преосталих 142 сеоска насеља која заузимају далеко веће пространство. Одатле имамо пренасељеност градских насеља и „руралну пустош“ са друге стране (Табела 2 у прилогу).

Битан податак за изучавање процеса „одумирања“ села јесте број сеоских насеља до 10 становника за које се може рећи да су директно пред „гашењем“ и број сеоских насеља са 10 до 100 становника, која представљају потенцијално угрожену зону насеља. Прва насеља са мање од 100 становника појавила су се већ 1981. године у општини Пријепоље. Било их је три: Избичањ, Мијани и Мушковина. Наредне пописне године тај број је порастао на девет, такође само у општини Пријепоље (Бискупићи, Горње Горачиће, Избичањ, Караула, Копривна, Крушево, Мијани, Мрчковина и Мушковина), док у друге две општине нису забележена насеља са мање од 100 становника. Према Попису 2002. године

насеља са мање од 100 становника било чак 28 на територији функционалног подручја и то 21 насеље у општини Пријеполје (Баре, Бискупићи, Бјелахова, Брајковац, Врбово, Горњи Страњани, Гостун, Горње Горачиће, Избичањ, Караула, Каћево, Кашице, Копривна, Крушево, Међани, Мијани, Милаковићи, Мрчковина, Мушковина, Правошево и Црквени Тоци), 5 насеља у општини Прибој (Брезна, Заостро, Кукуровићи, Плашће и Црнуговићи) и свега 2 насеља у општини Нова Варош (Трудово и Челице). Сва насеља су у другом или трећем хипсометријском појасу, али има и оних чији се делови атара спуштају на реку или главну саобраћајницу (Мијани, Гостун, Избичањ, Челице, Трудово и Црнуговићи) као и последњем висинском појасу преко 1500 m (Горњи и Доњи Страњани, Копривна и Милаковићи) (Скица 7).

Скица 7. Насеља са мање од 100 становника

Према прелиминарним резултатима Пописа 2011. повећава се број насеља која су демографски угрожена: у општини Прибој 7 (поред поменутих и Живинице и Стрмац), у општини Нова Варош 7 (поред 2 поменутих и Амзићи, Горње Трудово, Мишовићи, Тиква – део КО Брдо и Тисовица),

док их у општини Пријепоље има далеко више, 33 (поред поменутих 21 још и Доњи Страњани, Забрдњи Тоци, Заступ, Звијезд, Ивезићи, Милешево, Милошев До, Оштра Стијена, Скокуће, Хрта и Џурово). Најмање становника имају насеља на територији општине Пријепоље: Бискупићи и Мијани по 12 становника, Мрчковина 17 и Мушковина 19 становника. Према њиховој локацији у висинским појасевима уочава се да је процес демографског осипања и уситњавања узео маха у планинским насељима.

Старосна структура становника угрожених насеља је веома неповољна. Углавном их насељавају старији од 50 година. То додатно повећава ризик за гашења села. Младо, радно активно и фертилно способно становништво најчешће се одлучује на емиграције. То се директно одражава на смањење броја становника, али и индиректно јер се селима на тај начин онемогућава репродукција и даље обнављање сеоског становништва. Према Попису из 2002. године за 28 насеља са мање од 100 становника старији од 50 година су чинили најмање трећину до половину насељених (Табела 3 у Прилогу).

Најугроженија насеља према последњем Попису била су Бискупићи са 12 и Мијани са 12 становника на територији општине Пријепоље. Једно се налази на надморској висини преко 1000 m у брдско-планинском делу општине, а друго у долини реке недалеко од града, у појасу од 500–1000m н.в. Овај податак нам говори да нису нужно само планинска насеља демографски угрожена, као ни она насеља која су најудаљенија од градског центра, али ипак „изузетак не потврђује правило“. Највећи број насеља која имају испод 100 становника и у којима се бележи константно смањење броја становника налазе се на удаљености већој од 15km од градских центара и у висинској зони од преко 1000 m н.в. Но, ово нису једини параметри који су утицали на демографско „пражњење“ појединих насеља, већ је до тога довео читав склоп историјско-географских и социоекономских услова који су у протекло време били активни на простору наше целе земље. Конфигурација терена понегде представља ограничавајући фактор за бављење пољопривредом и обезбеђење неких основних животних услова овом привредном граном, а са друге стране деценијско запостављање пољопривреде и уопште руралне економије од стране државне власти, ако о таквој уопште на овим просторима можемо говорити, као и слаба инфраструктурна опремљеност и потпуна социокултурна маргинализација и непостојање јавних услуга у руралним пределима утицали су свеукупно на постепено замирање живота у руралним пределима Пријепољског функционалног подручја, које се у неким насељима већ одразило док у другим тек предстоји. Ако се руралном развоју наше земље, а тим и овог простора, ускоро не приђе као једном

комплексном проблему који подразумева уз демографску ревитализацију и диверзификацију руралне економије и враћање пољопривреди и њеној интезификацији, као и комплетно инфра- и супраструктурно опремање, рурални простор наше земље биће озбиљно угрожен, а подручја која карактерише демографска и економска депресија, као што је делом и посматрани простор, биће све више. Дакле, село и сељаштво у Србији оптерећено је бројним проблемима, који представљају кочницу развоја читаве земље. Стога, изискује се хитност и детаљност при отклањању и решавању истих, што „захтева организовану и прагматичну активност у многим областима политичког, друштвеног и привредног живота” (Стаменковић, Мартиновић, 2004). Реконструкција руралног друштва, праћена повратком селу, тражи атрактивније, богатије, разноврсније село, којем је неопходно прићи интегрално са становишта комплексног руралног развоја (Todorović, M., Drobnjaković, M. & Gligić-Simeunović, A., 2010).

Размештај становништва као индикатор урбаности насеља

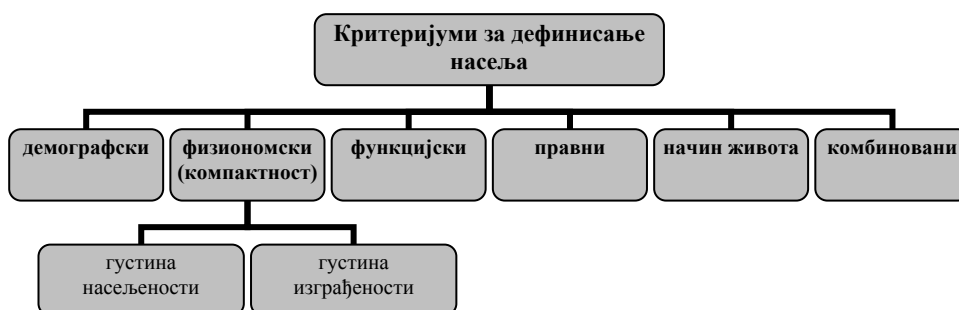
Просторна дистрибуција становништва може се у систему насеља посматрати у односу између градског и сеоског становништва, односно њихове концентрације у градским и сеоским насељима. Међутим, да би смо кренули са овом анализом, суочени смо најпре са великом дилемом: како разликовати градска од сеоских насеља? Нити за једна ни за друга насеља не постоји универзална дефиниција, већ је у употреби више критеријума на основу којих се врши њихова диференцијација.

Када говоримо о градским и сеоским насељима морамо имати у виду да ови појмови представљају једну од најкомплекснијих друштвених појава, посебно градови. Град је понајмање пуки скуп физичких структура, већ он укључује и менталну и моралну димензију света у којем живимо. Он је сложени друштвени феномен који се огледа у различитим облицима и различитим функцијама у простору и времену. Насеља се дефинишу са неколико различитих аспеката (нпр. географског, социолошког, економског, урбанистичког и др.). Разне научне дисциплине имају различите приступе у дефинисању ових појмова, али се не могу поставити јасне граница између ових дефиниција нити критеријума који се користе, већ се међусобно преплићу и прожимају. Тако социолози више пажње посвећују социјалној структури и начину живота⁴⁰, економисти више са становништва функција у граду (производно-привредних) па имамо функционално одређење насеља (разматра се функционална структура и

---

⁴⁰ О социолошком схватању града и урбаној социологији погледати у Пушић Љ. (1997)

функционално значење у ширем регионалном простору), урбанисти степену изграђености и самој физиономији урбаног ткива (густина и начин изграђености насеља урбаним садржајем и њиховим физиономским карактеристикама), а географи при дефинисању града посматрају више различитих обележја (географски и тополошки положај, природне карактеристике, такође физиономију и функције). Неки аутори издвајају четири основна критеријума за издвајање градова (Bobek H. и Klöper R.), а то су: компактност (у смислу густине изграђености и густине насељености), величина насеља (број становника), градски начин живота и веома битан критеријум – централитет насеља који се односи на услужне функције развијене у самом граду којима он утиче на оближњи простор и гради своје поље гравитационог утицаја. Начин живота је, иако немерљив, веома битан критеријум за диференцијацију насеља. То је комплексан појам под којим се подразумева „спектар људских манифестација које зависе од свакодневне организације рада људи“ или како је Х. Бобек (1938) навео начин живота људи зависи од тога „колико производња и потражња становништва зависе од тржишта“ (Вреск М., 2002).

Графикон 5. Критеријуми за издвајање градских насеља

У теорији се сусрећемо са великим проблемима приликом разграничавања градских и сеоских насеља, услед недостатка једне унифициране дефиниције. Овом проблематиком бавио се Милош Мацура 50-тих година ХХ века, тако што је кренуо од дефиниције насеља која се базирала на комбиновању критеријума који су се односили на величину насеља и економску структуру становништва. Овај други индикатор је задавао веће проблеме приликом одређивања типа насеља, нпр. приградских, који није могао да одражава реално стање привреде. Према економској структури је педесетих година у нашој статистици уведен мешовити тип насеља. Број становника, процентуални удео непољопривредног становништва и урбане карактеристике насеља биле су трихотомна подела по којој су се

статистички међусобно диференцирала градска, мешовита и сеоска насеља. Овакав принцип диференцијације насеља примењен је у пописима 1953., 1961. и 1971. године. Од 1981. године за издвајање градских насеља одлучују власти, односно, примењује се административно-правни критеријум. Трихотомна подела је напуштена, а за утврђивање урбаности насеља данас се користе другачији модели. Стога, у даљој анализи, према статистичким критеријумима, биће представљена компаративна анализа градског и сеоског становништва од 1981. године, као једном од показатеља урбаности насеља на Пријепољском функционалном подручју.

Табела 4. Однос градског и сеоског становништва у Пријепољском функционалном подручју у периоду од 1981–2011. године

	1981.		1991.		2002.		2011.	
	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%
Укупно	104625	100	103328	100	91547	100	80598	100
Градско	41403	39.57	47881	46.34	44930	49.08	36253	44.98
Сеоско	63222	60.43	55447	53.66	46617	50.92	44345	55.02

Извор: Републички завод за статистику

Оно што подаци показују јесте константан пад броја становника распоређених у 142 сеоска насеља и раст броја становника 3 градска насеља, док се у последњем Попису тренд опадања броја пресликао и на градска насеља. Број руралног становништва се у посматраном периоду смањило са 60.43% на 50.92%, а потом повећао на 55.02% услед пада градске популације, а градског порастао са 39.57% на 49.08%, те се 2011. смањило на 44.98%. То је последица секундарне урбанизације на овом простору, која је услед интензивних миграција на релацији село-град довела до демографског пражњења руралног простора с једне стране и демографског пораста градских насеља са друге стране. На пораст броја становника у градским насељима индиректно и директно је деловао процес урбанизације: директно – имиграцијом сеоског становништва и индиректно – повећаним природним прираштајем досељеног становништва, у чијој структури је преовладало младо, фертилно и радно способно становништво. Тако, ако би смо само на основу овог показатеља мерили степен урбаности посматраног подручја, према зонама које је издвојио Стојановић Б. (2003), функционално подручје Пријепоља прерасло је из зоне иницијалне урбанизације 1981. године у зону средње урбанизације на 2002, што је и логично, с обзиром на величину посматране територије, однос броја сеоских и градских насеља и свеукупних социо-економских

процеса који су се одвијали на овом простору⁴¹. Последње посматране године пада у зону јаче урбанизације услед одлива углавног образованог, младог и радноспособног становништва.

Табела 5. Модел за идентификацију степена урбаности насеља

Степен урбаности	Пољопривредно становништво у укупном (%)	Домаћинства без пољопривредног газдинства (%)	Запослени у активном становн. које обавља занимање (%)
Градска насеља	≤ 10	≥ 70	≥ 70
Више урбанизована	≤ 15	≥ 20	≥ 50
Мање урбанизована	≤ 30	≥ 10	≥ 50
На прагу урбаности	Задовољава два од три услова		
Рурална - сеоска	Не задовољава два или сва три услова		

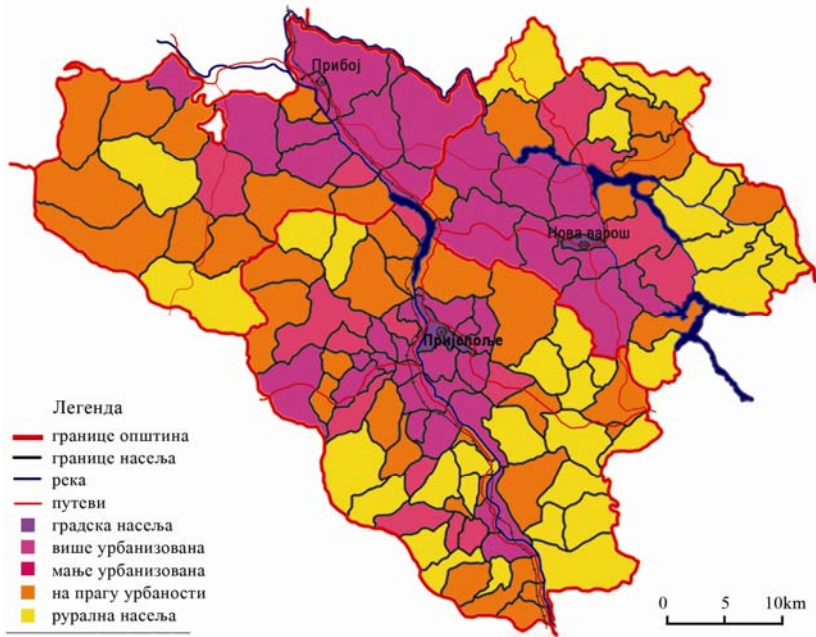
Међутим, степен урбаности појединих насеља могуће је детаљније на основу других параметара утврдити. Социо-економска структура становништва послужила је неким географима за издвајање типова насеља (Вреск М., Вељковић А., Тошић Д. и др.) у одређивању нивоа урбанизације. Оваква класификација користи три варијабле:

- удео активног становништва које обавља занимање у активном;
- удео домаћинстава без пољопривредног газдинства у укупном броју;
- удео пољопривредног активног становништва у укупном активном.

На основу ових варијабли издвојено је пет нивоа урбаности насеља, који опет могу послужити као основа за диференцирање урбаних од руралних насеља: градска, више урбанизована, мање урбанизована, на прагу урбанизованости и рурална. Примењујући ову класификацију на простору општина Пријепоље, Прибој и Нова Варош, добили смо следеће резултате. Идентификована су два насеља са градским обележјима, општински центри Пријепоље и Нова Варош. Овде је дошло до несклада са дефиницијом градских насеља која се користи у статистици, јер су према њој идентификована три насеља градског типа. Општински центар Прибој, према овом моделу није могло добити епитет градског насеља, јер је према подацима из 2002. године који су при овој анализи кориштени⁴², имао мањи проценат активног становништва које обавља занимање, што га је сврстало у ред више урбанизованих насеља.

⁴¹ Према нивоу урбанизације Стојановић Б. (2003) издвојио је шест зона: зона слабе урбанизације (са мање од 20% градског становништва); зона иницијалне урбанизације (20.1-30%); зона средње урбанизације (30.1-40.0%); зона јаче урбанизације (40.1-50.0%); зона високе урбанизације (50.1-70.0%) и зона интензивне урбанизације (преко 70% градског ст.).

⁴² За 2011. не располажемо потпуним подацима, те се анализа ограничава на 2002.

Скица 8. Степен урбаности насеља 2002. године

Мање или више урбанизована насеља су углавном приградска и она која се налазе на важнијим саобраћајним правцима. На Скици 8, урађеној на бази индикатора из пописа од 2002. године, види се да су највиши степен трансформације доживела управо насеља у непосредној близини градских центара, односно да се урбани утицаји из градских насеља најпре виде у овој периурбаној зони, а са удаљавањем од центара општина ти утицаји слабе (Табела 7 у Прилогу). На повећање урбаности утицало је стварање мешовитих насеља, појава дневних миграната (највише у приградским) и напуштање пољопривреде као једине и доминантне делатности у остваривању прихода. Како се удаљавамо од градских насеља све више опада и степен урбаности појединих насеља, а у рубним појасевима општина доминирају насеља на прагу урбаности до руралних насеља.

***

Ако бисмо сагледали на крају целокупну демографску слику функционалног подручја, узимајући у обзир све наведене показатеље, уочићемо да сви они имају сличне, ако не исте, крајње резултате: демографску експанзију градских и приградских насеља до 2002. године када се уочава у новонасталим социоекономским условима пад броја становника на целокупном подручју, и са друге стране демографско

пражњење и јако низак степен урбаности, што је опет у вези са економском сликом подручја, у удаљенијим насељима од градова и углавном у планинским пределима. Дакле, евидентно је да су периферни делови подручја, нарочито гранични, у фази демографског осипања и постепеног нестајања са карте овог простора. Основна питања која се на крају намећу јесу: *„Како предупредити даље демографско пражњење и спречити евентуално гашење појединих села? Да ли је могуће вратити младе на село, а у последње време уопште на просторе ФУП Пријепоља? Да ли допустити гашење појединих природно и економски неодрживих насеља или предложити нова решења за њихову реутилизацију?“*

Функционалне карактеристике као фактор развоја мреже насеља Пријепољског функционалног подручја

Поред природних карактеристика овог простора, које су у знатној мери детерминисале физиономију насеља, њихову дистрибуцију у простору и популационе одлике, на формирање и свеукупни даљи развој мреже насеља функционалног подручја утицале су у највећој мери функције које су концентрисане у појединачним насељима и делатности којима се бави већинско становништво. На досадашњи целокупни развој посматраног подручја велики печат су оставиле управо природне карактеристике, где је становништво било углавном окренуто ка примарном сектору, и сврставало га у ред пољопривредних подручја, док је процес индустријализације и даљи развој секундарног сектора као доминантног, а потом и јачање услужног, утицало на велике промене на овом простору, најпре у преструктурирању становништва и трансформацију насеља, па и еволуцију целог простора у ред индустријско-пољопривредних подручја.

Привредне карактеристике подручја

Привредни развој овог простора огледа се у економском развоју и повећању улоге и значаја општинских центара у ширем геопростору и утицају који су вршили на околна насеља. Основне одлике овог простора које су допринеле развоју привреде огледају се у:

- специфичном геостратешком положају;
- конфигурацији терена на контакту Динарида и Старовлашке висије дисециране рекама Лим и Увац, што у локалној пољопривредној реонизацији простор одређује као мешовити сточарско-воћарски рејон;
- функционалној повезаности и међусобној условљености три комплементарна општинска центра у хијерархији мреже насеља;

- улога Прибоја и Пријепоља као малих индустријских центара у Југозападној Србији;
- подручје преплитања утицаја два већа административна и привредна центра у региону: Ужице и Нови Пазар.

Дакле, ситуираност општина на ободу Старовлашке висије, у композитној долини Лима и на обронцима динарских планина, као и удаљеност од већих индустријских центара, утицала је да до средине XX века овај простор буде искључиво аграрног карактера. Тек 1950-их година са јачим развојем индустрије у Прибоју, приметне су знатније просторно-функционалне промене од традиционално руралних ка мешовитим до градских насеља. Најважнији моменат у привредном развоју подручја било је отварање Фабрике аутомобила Прибој (ФАП) 1952. године, која својим бурним развојем и стасањем у велики привредни систем европских размера, оријентише развој индустрије у правцу производње саобраћајних средстава и пратеће металопрерађивачке индустрије. Тако, Прибој 70-их и 80-их година XX века постаје привредни центар овог подручја.

Међутим, нагли пораст привредних активности заустављен је у последњој декади XX века, до чега су довели неповољни услови пословања, дугогодишња изолација и одсуство са светског тржишта, одсуство инвестиција и коришћење застареле техничке опреме, а посебно закаснала транзиција са овим наслеђеним проблемима, карактеристичних за прву деценију овог века. Ове промене највише су се одразиле на производни сектор, и резултирале су енормним падом производње, великом отпуштању радника и чак затварањем појединих предузећа. Уопште у Србији, ови процеси погодили су највише центре у којима је индустрија била доминантни сектор (производња саобраћајних средстава, текстилна и метална индустрија), а један од њих је и Прибој.

Последњих година, ради спашавања преосталих предузећа и уопште привреде овог краја, улажу се велики напори у подстицање реструктурирања и приватизације друштвених предузећа, како мањих, тако и великих привредних система и осамостаљивање њихових појединачних делова. Свеукупни развој се у оваквим условима огледа у напретку услужног сектора, према којем се сада издваја Пријепоље као административни и услужни центар посматраног подручја на који се преносе све ингеренције у овој области. Још један правац у којем иде садашњи развој привреде јесте подршка отварању и уопште оснаживању

малих и средњих предузећа (МСП)⁴³. У Србији се развој заснива у 50 општина искључиво на основу овог сектора. Ради се о недовољно развијеним, приграничним и општинама са израженим структурним проблемима, а једна од таквих која свој развој привреде заснива на малим и средњим предузећима је Нова Варош (Стратегија РР развоја Србије, 2007).

Према основним показатељима привредне развијености (доходак и запосленост /незапосленост) овај простор припада групи подручја знатно погођених неповољним условима привређивања. Две општине, Прибој и Пријеполје, сврставају се у ред 37 неразвијених општина Србије, и то 29 економски неразвијених подручја⁴⁴, према подацима из Стратегије регионалног развоја Републике Србије (2007)⁴⁵, као и категорији тзв. девастираних подручја којима се нарочито придружују овакви „индустријски цинови“⁴⁶. Међутим, према новом Просторном плану Р Србије (2010) издваја се 36 неразвијених локалних јединица, разврстаних у три категорије подручја са посебним развојним проблемима: неразвијена чији епитет носи општина Нова Варош, девастирана подручја којима припадају општине Прибој и Пријеполје и српске заједнице на Косову и Метохији. Поред ових нових форми неразвијених региона, најугроженија демографски и економски су тзв. традиционално неразвијена подручја која

---

⁴³ Овај сектор се развија у нашој земљи као последица пропадања друштвених и државних предузећа. МСП представљају неки вид амортизације процеса који су настали у нашој привреди током транзиције. Њиховим развојем, као основних носилаца развоја, обезбедиће се измена привредне структуре и повећање њене флексибилности, брже отварање радних места, побољшање ефикасности пословања и степена тржишности, не захтевају велики капитал, капитал у њих уложен је флексибилнији, апсорбују радну снагу отпуштену из друштвених предузећа, обезбеђују запошљавање чланова породице и ангажују сопствена средства за производњу (Јоветић С., Илић М., 2001).

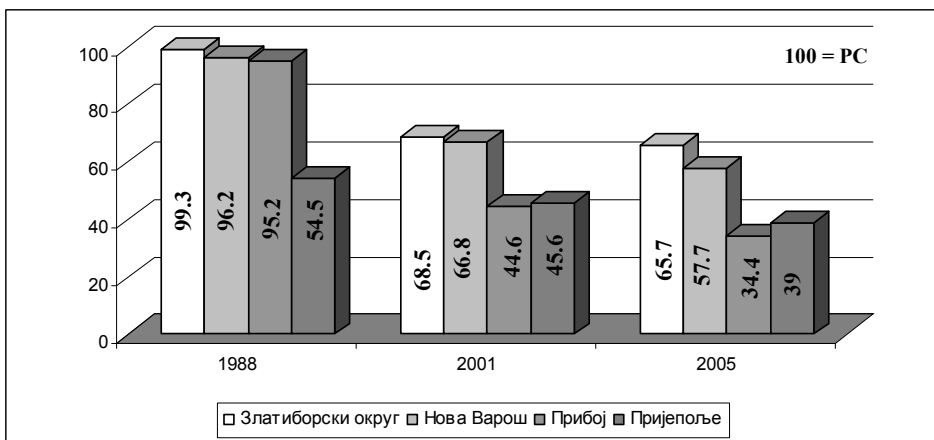
⁴⁴ Од свих економски неразвијених општина, чак 26 је као таквих категорисано још седамдесетих година XX века, чији статус се није мењао (Тошић, Лукић, Ђирковић, 2009), чак 94 општине су од тада биле обухваћене институционалном подршком (ППРС, 2010), али је њихов број остао оквирно око тридесетак.

⁴⁵ Према поменутој Стратегији, издвајају се два типа неразвијених подручја: економски неразвијена, којима припадају ове две угрожене општине, и подручја са посебним развојним потребама. Показатељи који су послужили за утврђивање економске неразвијености односе се на народни доходак испод 50% републичког просека (пресек 2002-2004. године), стопа незапослености (2004-2005. године) и пад броја становника (1971-2002. године). „Ова подручја суочена су са акумулираним економским (без или са врло мало индустријских капацитета, колапс великих система, неразвијено предузетништво, спор процес приватизације), структурним (висока незапосленост) и социјалним и демографским проблемима“ (Службени гласник бр. 21/07).

⁴⁶ Влада Републике Србије усвојила је 2004. године Уредбу о критеријумима и показатељима за утврђивање девастираних подручја Републике Србије (Службени гласник РС бр. 58/04) и Одлуку о одређивању девастираних подручја (општина) Републике Србије (Службени гласник РС, бр. 63/04).

су дужи низ година задржала свој статус. У њих се убрајају рурална, брдско-планинска и погранична подручја, лоцирана у јужном (општине Јабланичког, Пчињског и Топличког округа) и југозападном делу Србије (периферне, пограничне општине Златиборског и Рашког округа). Посматрани простор на неки начин би се могао сврстати у ову категорију. Ова подручја, махом планинска, карактерише „природна фрагилност, релативна изолованост и неприступачност, традиционална моноструктура привреде, дуготрајно и континуирано смањење становништва, уситњавање насеља, појава спонтано расељених сеоских насеља, а тиме и просторно-демографска неравнотежа у мрежи насеља, као и сиромаштво које је најизраженије код руралног становништва“ (Милетић, Тодоровић, Миљановић, 2009), што су црте које представљају данас њихове главне и наизглед нерешиве развојне проблеме.

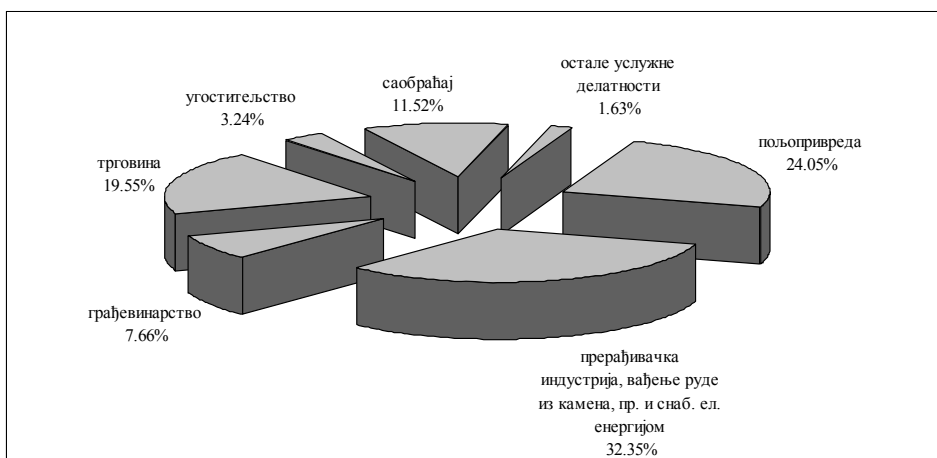

Графикон 6. Промена народног дохотка

Посматрано у периоду од 1988. године када је привреда овог подручја била на највишој лествици развоја, достигнути су и максимални износи остварених националних доходака на нивоу општина. Удео појединачних општина у доходу Златиборског округа износио је 6.45% за Нову Варош, 10.34% за општину Прибој и 7.83% за општину Пријепоље. Година 2001. узета је као реперна за будуће промене у привреди Србије, јер је то период којим се означава почетак транзиционе фазе када су уследиле круцијалне промене у пословању предузећа (реструктуирање, приватизација, социјални програми Владе РС и велики број отпуштених радника и др.). Те године знатно је смањен остварени доходак општина, за Прибој и Пријепоље чак испод 50% просека Србије, што им даје епитет неразвијених општина. Удео оствареног дохотка по општинама у укупно оствареном у округу такође је

смањен и сада износи 6.09% за општину Нову Варош, 6.90% за општину Прибој и повећао се на 9.24% за општину Пријепоље, што је резултат деловања мале привреде. Последње посматране године 2005., подаци нам показују какве су последице транзиције привреде на овом простору, а огледају се у изразитом паду дохотка. У некада развијеној општини Прибој је тај пад најизразитији, где са 95.2 доходак смањен на 34.4 индексних поена РС, што је најнижи забележени доходак у функционалном подручју. То потврђује да су поменути процеси и негативни ефекти пословања најпре погодили велике привредне системе и доминантни сектор производње саобраћајних средстава у овој општини. Што се тиче удела дохотка по општинама у региону, смањен је на 7.83% за Нову Варош, повећан на 9.24% за општину Прибој и 7.80% за општину Пријепоље.

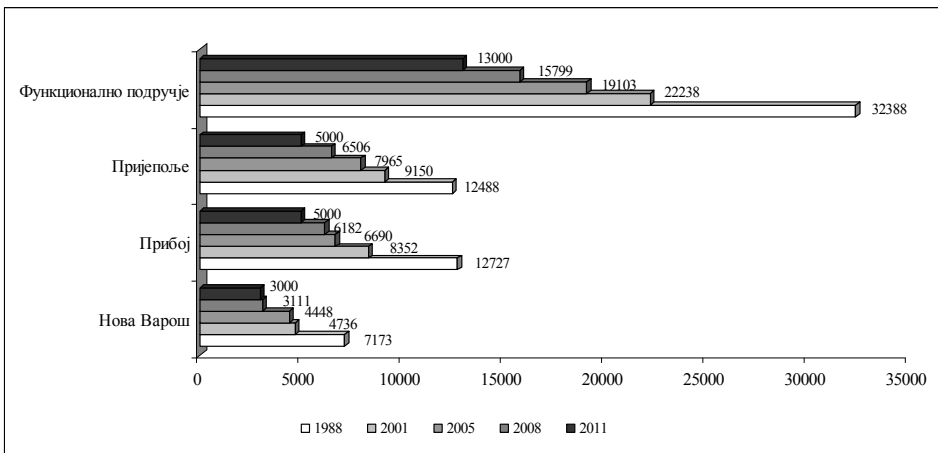
У структури народног дохотка по секторима делатности највећи проценат оствари се у прерађивачкој индустрији и пољопривреди (Графикон 7), што потврђује класификацију овог подручја као индустријско-пољопривредног, али се уочава значајан удео трговине, што указује на јачање сектора МСП.

Графикон 7. Народни доходак по делатностима, 2005 године

Битан индикатор у развијености општина је укупна запосленост и тренд по којем се мењао. Аналогно периоду у којем се посматрала промена народног дохотка, за промену броја запослених такође се узимају исте три кључне године и то 1988. година, деценијски период када је привреда достигла свој највиши степен развоја, затим 2001. као преломна када долази до великог отпуштања радника услед структурних промена у предузећима и 2005. година која нам приближно показује тренутно стање на овом простору.

У посматраном периоду евидентно је смањење укупног броја запослених по општинама и то за скоро 50%. У Пријепољу је 2005. године било 4523 мање радника него 1988. године, у Прибоју, који је био потпуно завистан од индустрије најдрастичнији је пад запослених за 6037 радника, а у Новој Вароши чија се привреда заснива на мањим флексибилнијим предузећима уочава се најмањи пад од 2725 радника. У последње две посматране године евидентно је смањење запослених у свим општинама. То се посебно одразило на велике привредне системе који су ради „преживљавања“ периода транзиције и приватизације били принуђени да отпусте велики број радника. Из тог разлога, драстично је смањење у општинама Прибој (у односу на 2001. годину смањено је чак око 3500 запослених) и Пријепоље, док је Нова Варош претрпела мање промене.

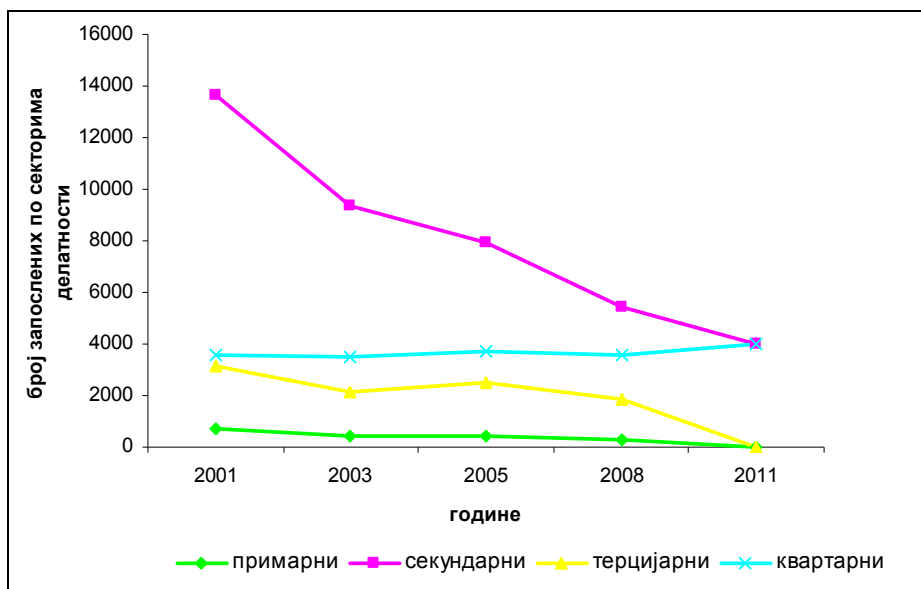

Графикон 8. Промена броја запослених у периоду од 1988–2011. године

Периоду од 2001–2011. године уочава се нагли пад броја запослених у секундарном сектору, док је остао прилично равномеран број радника по другим секторима. Дакле, од 2001. године отпуштен је велики број радника услед пропадања индустрије на овом простору, који нису успели да нађу запослење у неком од других сектора привреде. Тиме се повећава ионако велики број незапослених којих је у 2001. години било 13585, на 17224 лица 2005. године, а 2011. године 14087 незапослених лица. Овај податак је забрињавајући, с обзиром да је у том тренутку био приближно једнак броју запослених у Пријепољском функционалном подручју (19103 за 2005. а 13000 за 2011). Због тога, намеће се хитност предузимања одговарајућих мера за подизање нивоа развијености ових општина и проналажење нових

радних места којим би се бар делимично амортизовала незапосленост, те становништво не би било принуђено на миграње у друге околне градове.

Структура запослених по секторима делатности потврђује такође чињеницу да прерађивачка индустрија има доминантну улогу у развоју општина, али се издвајају и приватни предузетници као још један од битних елемената. Можемо рећи да се иде у правцу мењања односа и савременог начина пословања у правцу јачања предузетништва. Лица која самостално обављају делатност 2001. године било је на простору Пријепољског функционалног подручја свега 1206, односно 6.31% запослених. Као резултат транзиције, број становника који се одлучује на самостално обављање делатности се повећава, па 2005. године чине 23.56% у укупно запослених, док 2007. године расте на 30.95% запослених, док их је 2011. било око 3000, што је око 23.08%.

Графикон 9. Промена запослених по секторима делатности

Ниски ефекти привређивања прерађивачке индустрије последица су разних ограничења током последњих скоро двадесетак година, али и наслеђених и нерешених проблема из ранијих периода развоја. Уједно, процес трансформације предузећа није спроведен у одговарајућој мери и довољно ефикасно како би се предузећа прилагодила тржишним условима привређивања. Томе свакако треба додати и губитак тржишта с једне стране, и још увек недовољну афирмацију на другим тржиштима, са друге стране.

Такође, овоме треба придодати и недостатак институционалне и организационе подршке локалном и регионалном економском развоју с различитих нивоа (републичког, окружног, локалног) уз посебно неефикасну досадашњу политику регионалног развоја која је допринела стагнантним токовима секторског, структурног и просторног развоја овог простора.

Просторно-гранска структура привреде функционалног подручја

На Пријепољском функционалном простору од свих грана привреде издваја се прерађивачка индустрија као грана са запаженим утицајем на просторно-функционалну структуру целокупног посматраног подручја, како у погледу површина на којима се одвијају активности, тако и у погледу броја запослених, дневних миграција, транспорту улазно-излазног терета, везама са другим делатностима и сл. Оно што је специфично за ово подручје јесте да је изражена слаба диверзификација индустријске производње, нарочито у општини Прибој, док је у друге две општине, Пријепоље и Нова Варош, на нешто вишем степену (мања предузећа, успешна приватизација, мање запослених по предузећима и сл.). Гранска структура индустрије представљена је кроз следеће групације:

- **индустрија саобраћајних средстава** је најважнија грана на овом простору. Развила се захваљујући пуштању у рад „*Фабрике аутомобила Прибој*“ (ФАП), која је оријентисала развој индустрије у правцу свог производног програма – производња камиона и специјалних возила. Ово предузеће имало је највећи просторно-функционални утицај на околни простор, не само на насеља прибојске општине већ и на суседне градове. Овај велики привредни систем највише је страдао у неповољним условима привређивања протеклих две деценије. Налази се у процесу реструктурирања. Могућа шанса за његову приватизацију се постепено губи, јер је неколико тендера завршена без резултата. Као погон са ограниченом одговорношћу на територији општине Пријепоље послује предузеће „*Ливница*“ са производним програмом одливака и резервних делова, специјалних надградњи, пољомашина и сл. И ово предузеће, као и матично, налази се од 2003. године у процесу приватизације.
- **текстилна индустрија** је друга веома значајна индустријска грана овог подручја, која се налази у јако неповољном положају у целој нашој земљи. Већина текстилних предузећа на овом простору су под стечајем, или су затворена или су завршили са приватизацијом која није дала никакве резултате. Највеће предузеће из ове области на функционалном подручју је ТК „*Љубиша Миодраговић*“ у Пријепољу, са производним програмом предива, памучне тканине, болничке и ХТЗ опреме. Поред

овог, на територији посматраног подручја налазе се и друга мања текстилна предузећа, а то су: Индустрија конфекције „Ирис“ и приватно предузеће „Стилех“ (ХТЗ опрема, прекривачи, јоргани и сл.) из Пријепоља, предузеће модне трикотаже „Слобода“ из Нове Вароши, индустрија конфекције „Инкоп“ из Прибоја, који је у стечају.

- **хемијска индустрија** се развијала постепено, у сенци саобраћајне и текстилне индустрије, а данас игра битну улогу у развоју општина. Од предузећа која послују у овој области издвајају се: „Полиестер“ из Прибоја за производњу предмета од полиестер масе (*Фастини* - производња специјалних хладњача и надограђених кабина, *Аутоопрема* - са програмом који прати аутомобилску индустрију и *Пластекс* - елементи за грађевинарство, покровни материјал, млекаре, пиваре и др.), од недавно у власништву је словеначког конзорцијума „Ultramarina – Agro Ljubljana – Lenard skok“; фабрика синтетичких смола „Епоксид“ из Прибоја које је у стечајном поступку, „Седиште“ са пратећим програмом аутомобилске индустрије из Прибоја, „АД Елан“ из Пријепоља са програмом лепила гумиране и пресоване плуте и заптивних маса, „Златар“ из Нове Вароши која је најпре пословала са деловима Пластика, Обућа и Гумара Златар која су се временом одвојила.
- **Остала индустрија:** на простору Пријепољског подручја као значајну грану чини дрвна индустрија која је заснована на богатој материјалној основи и великом потенцијалу. Као најбитнија предузећа издвајају се „Златар Продукт“ и фабрика намештаја „Инова“ из Нове Вароши. Из области металопрерађивачке индустрије за потребе грађевинарства и аутомобилске индустрије: „Слога“ и „Меп“ из Нове Вароши, из области агроиндустрије „Варошанка“ (сакупљање и прерада печурака и лековитог биља) из Нове Вароши, и већи број предузећа за прераду и производњу млека и меса.

На ФУП Пријепоља могу се и идентификовати центри привредног развоја:

- Општински центри, као језгра привредних активности. Пријепоље и Прибој сврставали су се у ред индустријских центара средње величине са 5–10000 запослених у индустрији. Међутим, услед неповољних процеса који су утицали на структурне промене привреде наше земље у протекле две деценије, отпуштен је велики број радника. Тако, данас ова два града припадају категорији малих индустријских центара до 5000 запослених, па на посматраном подручју сада имамо три индустријска центра готово истог ранга;
- Мањи развојни центри, као насеља са развијеним привредним активностима, у којима су лоцирани индустријски погони и сл. (као што су Бања, Бучје и Саставци (К.О. Забрњица) у општини Прибој,

- Драглица, Јасеново, Дрмановићи и Вранеша у општини Нова Варош и Горње Бабине, Камена Гора и Аљиновићи у општини Пријепоље);
- Остала су монофункционална сеоска насеља са доминантном пољопривредном производњом.

С аспекта просторне оријентације привреде на овом подручју може се издвојити неколико индустријских зона, које су намењене привредним активностима, лоцирани у непосредној близини градских насеља:

- Као највећа привредна зона издвоја се индустријски комплекс ФАП-а у општини Прибој, састављена од два одвојена дела: један између регионалног пута који води од Прибоја ка Пријепољу и реке Лим, и други на истом путу али северно између старог и новог дела града. У овом комплексу налазе се производне хале, управне зграде и др. али се наомак другог налази још једна већа површина која такође припада овом комплексу у долини реке Увац, ка граници са РСрпском, на којој се налази „Пресерај“, изграђен као најсавременија хала за производњу.

Слика 1. Привредно-индустријски комплекс у Прибоју

- На територији општине Прибој може се издвојити још једна мања привредна зона, северно од градског насеља, на левој долинској страни Лима ка граници са РСрпском, у којој се налази неколико предузећа: највеће „Полиестер“ и поједини погони ФАП-а (као што је „Развој“ и слободне површине чија је намена данас измењена), саобраћајно предузеће „Es Tours“, са болницом и Домом здравља.

Слика 2. Привредна зона Прибој

- На територији општине Пријепоље као највећа привредна зона издваја се простор намењен привредним активностима у насељу Коловрат, које је урбана целина са градским насељем, намењено разним привредним садржајима. Формирана је дуж магистралног пута М-21, на обе долинске стране Лима. У овој зони је лоциран главни део градских привредних капацитета: ТК „Љубиша Миодраговић”, Хемијска индустрија „Елан”, ЗЗ „Пољопродукт” (погон лековитог биља), Млинско-пекарска индустрија, Индустрија котрљајућих лежајева, фабрика обуће „Лимка”, „Ливница”, пословно-трговински центар, железничка станица (теретна) и други пратећи садржај.

Слика 3. Привредна зона Коловрат – Пријепоље

- Као већа привредна зона може се издвојити на територији општине Нова Варош, такође разноврсног садржаја, површина у непосредној близини самог градског насеља, која се пружа дужински и омеђена је магистралним путем М-21, што може у неком будућем периоду бити једна од главних предности. У овој зони лоцирано је више индустријских објеката као што су трикотажа „Слобода“, индустрија обуће „Златар“, метална индустрија „Слога“, ГП „Радник“, индустрија пластичних производа „Пластика“, ТП „Инекс - Напредак“ и др. Недалеко од овог привредног комплекса, на локалитету Зебинац, планирана је нова индустријска зона.

Слика 4. Привредни комплекс Нова Варош

Поред поменутих груписаних форми привреде, издваја се и неколико мањих дисперзно размештених локалитета са производним капацитетима такође мањег типа, лоцираних углавном уз важније саобраћајне правце. Поменуте зоне имају изузетне локацијске предности, јер се налазе тик уз магистралне и регионалне правце, а поједини и уз железницу. Намеће се наравно и питање шта ће бити са тим индустријским комплексима великих привредних система какви су ФАП и „Љубиша Миодраговић“ након приватизације или евентуалног пропадања и затварања, али се претпоставља да ипак неће бити извршена њихова пренамена. Међутим, један део индустријске зоне у Прибоју, одређене слободне површине, користе се делом сада у спортско-рекреативне сврхе, а делом за потребе приватног транспортног предузећа. Док се дефинитивно не заврши процес реструктурирања и приватизације, тешко да се може рећи у ком правцу и да ли ће уопште доћи до пренамене површина које припадају издвојеним зонама, а слично је и са друге две општине.

Просторни размештај пољопривредне производње

У пријепољском крају пољопривреда је одувек била важна делатност становништва, а у руралним пределима буквално је означавала њихов „начин живота“. Природне карактеристике (конфигурација терена, клима и земљиште) донекле су ограничавале развој ове гране, па се и данас становништво њом бави екстензивно, више за сопствене потребе. По значају се издвајају сточарство и воћарство, чијем развоју изузетно погодује терен и обиље пашњака и ливада које доминирају у пределима пријепољског краја. Такав специфичан склоп одредио је да овај простор деценијама буде познат по сточарској производњи, првенствено млеку и млечним прерађевинама (сир и кајмак) и производима од меса (пршута, сузук, ћевапи, сузукнице, ћешке), али и по квалитетној ракији чијој се производњи посвећује велика пажња. Ово су управо пољопривредни производи који су намењени и тржишту у оближњим градовима.

За развој пољопривреде, а не њено запостављање и пропадање, на пријепољском подручју говоре у прилози бројни подаци, као што су:

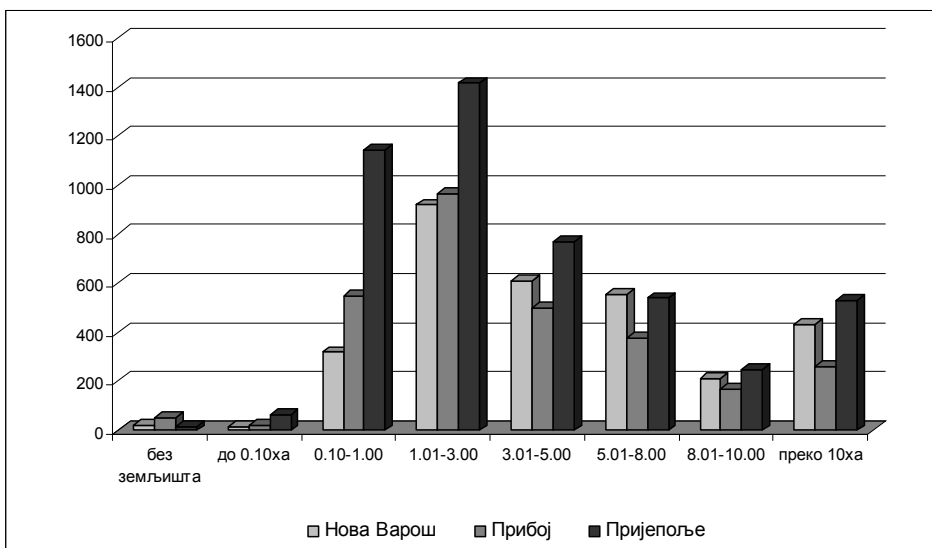
- Укупне пољопривредне површине 2011. године на посматраном простору износиле су 84758 ha (Пријепоље 33175, Нова Варош 33160, Прибој 18423), односно 43.2% од укупне површине функционалног подручја.
- Од 145 насеља на посматраном подручју, 142 су сеоска а само 3 градска, односно 98.61% насеља припада типу сеоских. У њима је према Попису из 2011. године живело 44345 становника, односно 55.02% од укупног

становништва, са тенденцијом сталног смањења, што је један од основних ограничавајућих фактора за развој пољопривреде.

- Пољопривредног становништва је 2002. године било 7506 (Нова Варош 2227, Прибој 1996, Пријепоље 3283), што је свега 8.20% у укупном становништву, док је активних пољопривредника било 5121, што је 68.22% у укупном пољопривредном становништву и свега 12.98% у укупном активном. Под утицајем процеса емиграције и све израженије депопулације руралних простора, развој пољопривреде је суочен са недостатком радне снаге, као великим ограничавајућим фактором.

– Четвртину народног дохотка који се оствари на овом простору чини сектор пољопривреде (24.05%), који оствари овако мали број активних становника, што говори о њеном значају (доходак у пољопривреди по општинама: Нова Варош – 24.4%, Прибој – 15.5% и Пријепоље – 29.3%);

– На територији функционалног подручја на једног становника долази 0.97 ха пољопривредних површина, односно 0.52 ха обрадивих, што је изнад просека за Србију;

Графикон 10. Величина пољопривредних газдинстава у функционалном подручју по општинама, 2002. година

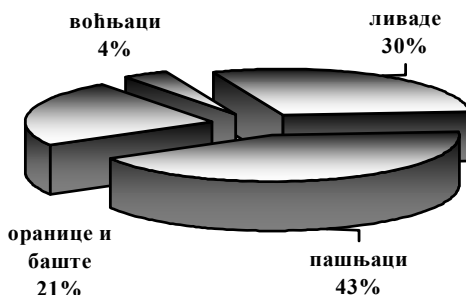
– Према Попису из 2002. године⁴⁷ пољопривредна производња се обављала на 10702 пољопривредна газдинства. Пољопривредна газдинства карактерише велика уситњеност, што је једна од већих препрека за

⁴⁷ Последња година којом за коју се располаже овим подацима.

интензивирање пољопривредне производње. Газдинства површине до 5 ha, чине чак 69% укупних, док је газдинстава великих површина, преко 10 ha, 11.43% која захватају планинске терене прекривене пашњацима. Према анализама које су рађене у општинама, утврдило се да је у првом кварталу 2007. године број регистрованих пољопривредних газдинстава нагло порастао, што је било последица ангажовања локалних самоуправа који су активно радили на промовисању предности регистрације где је једна од битнијих предности и могућност аплицирања за краткорочне кредите.

– Све три општине припадају типу тржишне мешовите пољопривреде (Mmg) ниско радно интензивне, средње продуктивне и средње тржишне, мешана са сточарском производњом (Тодоровић М., 2002).

Као што је унапред изнето, најважније гране пољопривреде јесу управо сточарство, због површина под ливадама и пашњацима, и воћарство, због традиционалне производње ракије од које становништво зарађује, и све већег улагања. Ако посматрамо структуру коришћења пољопривредних површина на територији функционалног подручја, уочићемо да на пашњаке и ливаде пољопривредних површина што отпада 73%. То управо представља добру, али на жалост, недовољно искоришћену основу за бављење сточарством. Највећи потенцијали виде се у говедарству и овчарству, са тенденцијом груписања сточара у минифарме, или тзв. фармеризацију газдинстава што ће повећати производњу у овом сектору. За сада је више екстензивно гајење, где домаћинства имају 1–2 краве, са изузетком неколико фарми са по 10-ак говеда, или мање стадо оваца, док се живина већ гаји организовано у фармама са по неколико хиљада комада живине.

Графикон 11. Структура коришћења пољопривредних површина, 2011. год.

Воћарство је значајно за овај крај, пре свега јер постоји традиција у гајењу, али и због тога што доноси приносе домаћинствима и прерађује се у производе који служе свакодневној исхрани. Међутим, услед малих улагања, малих површина под воћњацима велике старости садница, јако су мали приноси које дају. Локална самоуправа је покренула програме у сарадњи са међународним

инвеститором (FAQ-UN) који за циљ има унапређење воћарства. Овим програмом дотирале су се саднице јабука, спроведена је обука за пољопривредне произвођаче, формирана су удружења и успостављена веза са прерађивачким сектором који би требало да гарантује откуп и тиме подстакне произвођаче. Ипак, најзначајнија и са најдужом традицијом врста воћа овог краја остаје шљива (аутохтона ранка и чачанске сорте). У последње време произвођачи се све више окрећу гајењу уносне малине, за који је увек гарантован и организован откуп, али и купина и другог јагодичастог воћа. У оквиру поменутог програма такође су дотиране и саднице малине са потребном пратећом опремом за покретање производње.

Ратарство је екстензивно и ограничено углавном на долине река, што је последица неповољних природних услова и земљишта које је сиромашно хумусом. Међутим, од значаја за овај простор је гајење хељде, којој погодују клима и виши терени. Ови крајеви су познати по специјалитетима од хељде, на којима се базира гастрономски туристички потенцијал, а у будућности се тежи и брендирању ових производа, као „производа са дефинисаним географским пореклом“. Такође, повртарство је слабо развијено, само за потребе домаћинства, али се тржишни вишкови добијају једино из производње кромпира, којем такође погодују овакви природни услови.

Агроиндустријски сектор који прати развој пољопривреде везан је за три већа система, која су данас приватизована („Златарка“ из Нове Вароши, „12. јануар“ из Прибоја и „Тргопек“ из Пријепоља), и нека мања предузећа, радње и удружења пољопривредника из области сточарства и воћарства. Из области сточарства 12 је активних предузећа на територији Пријепољског функционалног подручја, 3 из воћарства, а осталих 6 из области ратарства.

Дакле, пољопривреда остаје битан носилац развоја овог простора, али никако једини, чак ни у неповољним новонасталим условима привређивања, већ као један од елемената на којем би требало да се заснива целокупан развој општине и као подлога за развој неких нових услужних делатности, нпр. рурални туризам, са којим у симбиози уз улагање у инфра- и супраструктурну опремљеност можемо рачунати да подизање и постизање комплексног руралног развоја ових предела.

Функционални типови насеља

Као што је унапред речено, још једна битна одредница у формирању и развоју мреже насеља јесу функције које су у њима развијене. Оне такође служе за формирање једне нове класификације за диференцијацију мреже

насеља, где се за основне параметре узима удео активног становништва по секторима делатности. Модел функционалних типова насеља је нашао велику примену у нашој стручној литератури (А. Вељковић, Д. Тошћ, М. Грчић). Овим моделом тенарног троугла врши се детерминисање насеља у различите функционалне типове, према економској структури становништва, односно уделу активног становништва које обавља занимање по секторима делатности (Табела 6). Њим се издвајају три основна функцијска типа насеља: аграрни, индустријски и услужни са њиховим прелазним формама. Међутим, треба имати у виду да није само структура активних становника утицала на функционалну одређеност ових општина и њихов степен развоја, већ и „свеукупност деловања географског положаја и друштвено-економских услова” (Матијевић Д., 2009).

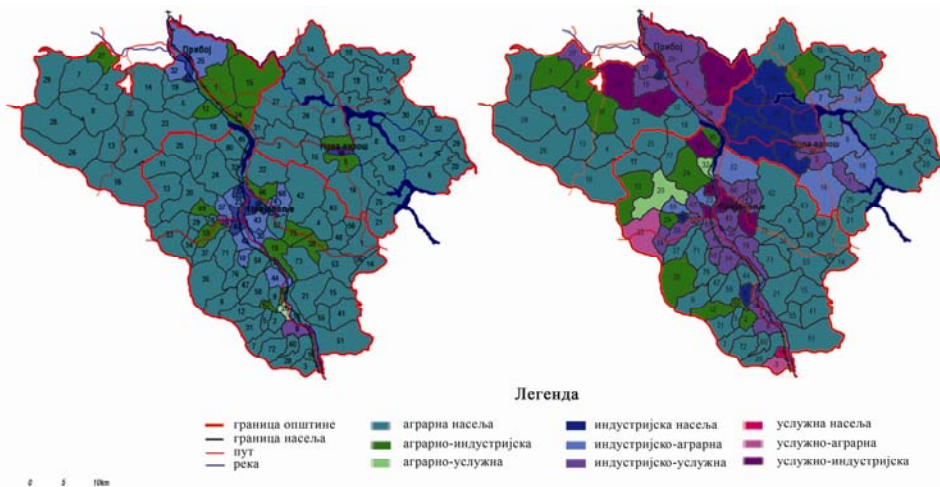
Табела 6. Класификација функционалних типова насеља

Катег.	Функцијски тип насеља	Услов
1	Аграрна	$I \geq 60\%$
2	Аграрно-индустријска	$I > II > III$
3	Аграрно-услужна	$I > III > II$
4	Индустријска	$II \geq 60\%$
5	Индустријско-аграрна	$II > I > III$
6	Индустријско-услужна	$II > III > I$
7	Услужна	$III \geq 60\%$
8	Услужно-аграрна	$III > I > II$
9	Услужно-индустријска	$III > II > I$

На простору функционалног подручја Пријепоља у периоду секундарне урбанизације и индустријализације, становништво и функције су се концентрисале у градским насељима. Тиме је отпочела функционална трансформација насеља, најпре градских која су у почетку била слабо развијени полифункционални центри, а потом и приградских насеља, док сеоска остају већином монофункционална. До седамдесетих година прошлог века посматрано подручје је било претежно аграрног карактера, па се анализа односи на каснији период када већ можемо говорити о неким променама у функционалној структури насеља. Компарација ће бити извршена са подацима по последњем Попису 2002. године, као последњим валидним и расположивим подацима на које се анализа може ослонити.

Подручје је према подацима из 1971. године било већински аграрног карактера, сем градских насеља која су била индустријска, и приградских која су била индустријско-аграрна и аграрно-индустријска. Услужне функције у насељима су била на јако ниском нивоу, тако да се насеља под овом категоријом не појављују у овом периоду (сем Бродарева). Ово је период када јача секундарни сектор, првенствено индустрија, смештена у

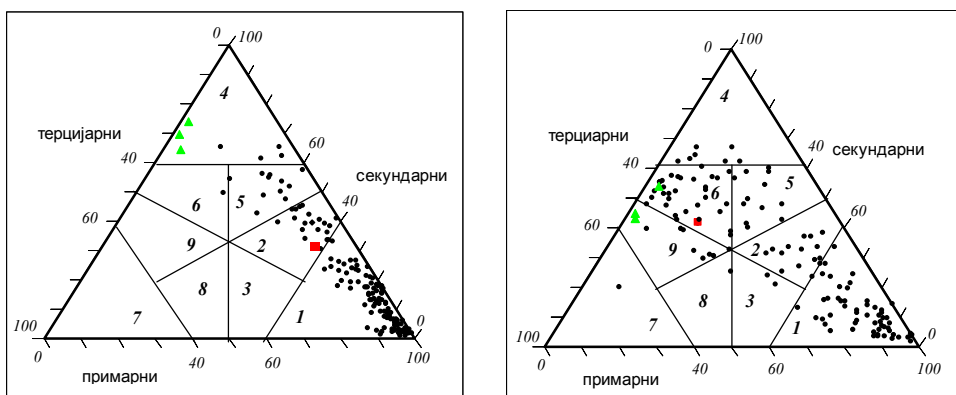
градским и приградским насељима, па је логично што су функционални утицаји који се шире од насеља засновани управо на отварању појединих индустријских погона и предузећа у насељима у непосредној близини. Пољопривреда остаје битна делатност, али у приградским насељима добија други значај као допунска делатност.

Скица 9. Функцијски типови насеља, 1971. и 2002. година

Функционална структура насеља се знатно мења 2002. године. Индустрија је 80–90-их година XX века достигла свој максимум, па је развој овог сектора у руралном простору узело маха, нарочито у насељима на важним саобраћајним правцима. Повећава се број активних у секундарном сектору: у Новој Вароши са 22.9% на 45.1%, у Прибоју са 36.7% на 38.8% јер је већ '70-тих година велики број био запослен у индустрији, и у Пријепољу са 33.9% на 41.2%. Међутим, услед пада производње крајем прошлог века и отежаних услова привређивања, постепено све већи значај на овом простору добија услужни сектор. Нагло се развијају и терцијарне делатности, што понајвише мења слику структуре насеља: у Новој Вароши са 8.8% на 30.6%, у Прибоју са 11.8% на 43.3%, и у Пријепољу са 12.5% на 38.5%. Тако се градска насеља трансформишу у ове категорије насеља и подкатеорије, као и насеља која се налазе у њиховој близини. У појединим насељима каква је нпр. Јабука у општини Пријепоље, Брдо у општини Нова Варош, Бања у општини Прибој, развија се туризам као сегмент привреде који привлачи позитивним ефектима све већи број становника да се баве овом делатношћу. Јаку трансформацију у категорију услужног типа доживела су и насеља која се налазе на граничним прелазима новонасталих

Република, услед развоја делатности везаних за транспорт и шпедицију. Пољопривреда као доминантна делатност остаје у периферним деловима општина, ван битнијих саобраћајних праваца, и у насељима удаљеним од града, као и оним у којима се услед велике надморске висине становништво иселило, а инфраструктура и супраструктура свела на минимум, па и испод тога. У овом периоду нагло се смањује број активних у примарном сектору: у Новој Вароши са 68.3% на 24.3%, у Прибоју са 51.5% на 17.9%, а у Пријепољу са 53.6% на 20.3%, што је условило њихову трансформацију и промену функцијских типова насеља (Скица 8, Графикон 12).

■ Функционално подручје ▲ Општински центри ● Насеља (остала)
Графикон 12. Функцијски типови насеља 1971. и 2002. године

Примећује се према подацима из 2002. године и блага диверзификација појединих сеоских насеља. То су насеља у којима су у руралном окружењу у односу на друга сеоска насеља концентрисане неке јавне службе, па су она упућена на њих, или се на територији њиховог атара налази неки производни погон индустрије која је развијена у оближњем граду, или нека мања предузећа (углавном из пољопривредног сектора) или су становници оријентисани на пружање туристичких и угоститељских услуга. Оваква насеља добијају улогу тзв. секундарних центара, која би требало да буду носиоци развоја свог аграрног окружења. Њих Тошић Д. (2000) назива микроразвојним нуклеусима, што би требало да значи да она постају мала језгра из којих се шире развојни токови ка аграрној неразвијеној средини. На Графикону 13, најбоље се може уочити та диверзификација и померање насеља кроз различите функцијске категорије. Цело функционално подручје је из категорије аграрно-индустријске 1971. године прешло у индустријско-услужну, док су се градска насеља из аграрно-индустријске категорије развила до услужно-индустријске (Прибој и Пријепоље), и индустријско-услужне (Нова Варош). На почетку посматраног периода највећи број насеља припадао

је првој категорији, односно аграрном типу насеља, и неким од његових прелазних типова, док 2002. године трансформација насеља иде у правцу индустријског и услужног сектора.

Да би се постигла комплексна и адекватна функционална трансформација сеоских насеља неопходно је у неким од њих развијати функције којима ће она вршити утицај на своје окружење и подстицати његов развој, управо према унапред поменутом моделу. У њима треба лоцирати погоне нове индустрије према потенцијалима простора и становништва, а не измештати погоне већ постојеће и на рубу пропасти индустрије. Веома битно је повезати их квалитетном мрежом саобраћајница како међусобно, тако и са општинским центром. Треба равномерно изабрати те секундарне центре и у њих пренети неке од функција и активности (управне, образовне, здравствене), што би омогућило јавну афирмацију становништва и задржало га на селу (Ћирковић, М., 2007). Тако би се постигао квалитативан преображај простора. На тај начин бисмо говорили о комплексном руралном развоју, где се не би подржавале само привредне делатности, већ би се адаптирала и обновила комплетна инфраструктура уз постизање задовољавајућег нивоа јавних служби, пружила би се нека нова врста делатности на селу која би користила већ постојеће потенцијале (рурални туризам, мала предузећа за прераду меса, млека, воћа и сл.). На овом подручју можемо идентификовати одређен број микроразвојних нуклеуса, нпр. насеља Јабука и Бања у којима су туристичким ангажманом упослени људи и задржани на селу, Бучје са фабриком седишта, Дрмановићи са „Варошанком“, фабриком за сакупљање и прераду печурака и лековитог биља, Бистрица са својим положајем на раскрсници путева и ХЕ постројењем може заснивати свој развој, јављају се нови центри у којима је у зачетку рурални туризам коме се домаћини све више окрећу и који постаје нека врста тренда у Србији, као што су Сопоћани и Камена Гора у општини Пријепоље, Штитково и Радоиња у општини Нова Варош, Бучје, Крњача и Брезна у општини Прибој, и др. Све су то нови секундарни центри од којих се очекује да ће у наредном периоду вршити утицај на своје окружење, подстицати га на развој и функционалну трансформацију.

Јавно-социјална инфраструктура

О степену развијености мреже насеља на посматраном простору и значају појединих насеља, односно њиховом централитету мереном обимом утицаја које врши на околину својим функцијама, указује нам у великој мери заступљеност објеката јавних служби. Под утицајем урбанизације и индустријализације и просторног и секторског преструктурирања

становништва, а тиме и популацијске, физиономске и функцијске промене у структури насеља, паралелно се одвија и социо-економска трансформација насеља и њихова просторна организација. Степен те трансформације најбоље се може пратити кроз развијеност и размештај објеката и служби јавно-социјалне инфраструктуре. Јединице јавно-социјалне инфраструктуре би требало да буду тако организоване да просторно и хијерархијски одговарају потребама и размештају становништва по општинама и да се међусобно допуњују. Оно што би ове јавне службе⁴⁸ требало да пруже становништву на простору на које се оне односе, јесте да буду у тој мери заступљене да омогуће усклађивање права корисника са финансијским могућностима општине намењених овом сектору, затим да постигну смањење разлике у квалитету живота између градских и сеоских насеља, што подразумева ширење градског начина живота, као и да њихова организација рада буде усклађена са специфичним потребама локалних заједница и простора на којем се налазе, како би се адекватно омогућило задовољење основних потреба свих грађана. Оне су и један вид индикатора развијености неког друштва.

На посматраном подручју формиран је урбоцентричан модел организације јавних служби где су све јавне службе, према овом моделу прилагођеном срединама са великим густинама насељености каква су, градска насеља функционалног подручја, и великом броју корисника, концентрисане у општинским центрима, са подручним одељењима у појединим насељима у општинама (Миљановић, Д., 2006). Таква истурена одељења формирана су и у секундарним центрима, односно насељима у којима су заступљене неке од ових служби (здравствена станица, осморазредна основна школа, пошта, истурено одељење градске библиотеке, јединица унутрашњих послова и др.). У овом делу монографје обрадиће се заступљеност јавних служби према њиховој диференцијацији која је утврђена законским уредбама.⁴⁹

---

⁴⁸ Према Закону о јавним службама (Службени Гласник Републике Србије бр. 42/91) то могу бити „установе, предузећа или други облици организовања утврђени законом, који обављају делатности односно послове којима се обезбеђује остваривање права грађана, односно задовољавање потреба грађана и организација, као и остваривање другог законом утврђеног интереса” у областима: образовања, науке, културе, ученичког и ђачког стандарда, здравствене заштите, друштвене бриге о деци, социјалног осигурања, физичке културе и здравствене заштите животиња.

⁴⁹ Према нивоу обавезности јавне службе се сврставају у три основне групе: обавезне, Законом дефинисане и нужно доступне под приближно једнаким условима свим грађанима (основно образовање и примарна здравствена заштита); стандардне, наслеђене као цивилизацијска тековина, пожељне/уобичајене у градском ткиву (предшколска заштита деце; средње, више и високо образовање; ученички и студентски интернати; секундарна здравствена заштита; социјална заштита; установе културе; сакрални објекти, центри и

Од установа које воде бригу и заштиту о деци, на посматраном подручју се налазе три Установе дечије и социјалне заштите са неколико одвојених објеката у којима је организован рад. У општини Пријепоље делује предшколска установа „Миша Цвијовић” са четири објекта, од чега су два у градском насељу, један на Коловрату (приградско насељу које са центром чини урбану целину) и један у Бродареву. Радом ове установе обухваћено је 771 дете (ГУП Пријепоља, 2006). У општини Прибој делује Дечији вртић „Невен” са два објекта у којима је смештено 589 деце (Социо-економска анализа општине Прибој, 2007) и један Центар за социјални рад. У општини Нова Варош делује један вртић⁵⁰.

Основно образовање одвија се у матичним осморазредним школама и истуреним одељењима, четвороразредним, у сеоским насељима. На територији општине Пријепоље постоји осам основних школа од чега су 3 у Пријепољу (Коловрат, Велика Жупа и градско насеље), затим у Ивању, Бродареву, Селашници, Бостанима и Бабинама, са укупно 4054 ученика који су обухваћени основним образовањем. Настава се изузев матичних школа, одвија и у истуреним одељењима која се налазе у насељима: Хрта, Камена Гора, Дивци, Сопотница, Лучице, Завинограђе, Комарани, Матаруге, Брајковац, Поток, Гојаковићи, Слатина, Доњи Страњани, Гостун, Заступ, Јабука, Звијезд, Карошевине, Залуг, Душманићи, Кучин, Аљиновићи, Милошев До, Хисарцик, Ташево, Правошево, Ратајска, Доње Бабине, и Горњр Бабине, дакле укупно 30 одељења. У општини Пријепоље је основним обухваћено 4580 деце, а запослено је 458 наставника, професора и учитеља. Нема довољно учитеља за најмлађе разреде, нарочито у сеоским насељима, ни професора енглеског језика. Стање школа је доста побољшано програмом и донацијом ЕУ. Углавном су средства уложена у школску инфраструктуру и за набављање енергената за грејање. Такође, једна НВО организација „Инфобус” која представља тзв. мобилну библиотеку, доприноси такође ширењу образовања и већој доступности у забаченим сеоским насељима и услугама које пружају градске библиотеке. На територији општине Прибој активно је 6 основних школа од чега су 3 у градском насељу, а друге три у Бањи, Кратову и саставцима. Укупан број ученика који је обухваћен основним образовањем је 2409 ученика. Школе имају 9 истурених одељења у насељима: Милијеш, Стрмац, Забрђе, Калафати, Челице, Херцеговачка Голеша, Забрњица,

---

простори; здравствена заштита животиња и физичка култура) и специфичне или елитне јавне службе које увећавају ниво урбанитета и социо-економског и културног идентитета града (универзитетски, научни и спортски кампуси и рекреативна подручја, специјализовани центри и средишта ванстандардних активности (Петовар К., 2003:116).

⁵⁰ Не располаже се подацима о предшколској установи у Новој Вароши у овом тренутку

Крајчиновићи и Заостро. У општини Новој Вароши има 6 осмогодишњих ОШ (Нова Варош, Божетићи, Јасеново, Акмачићи, Бистрица и Радоиња) са 12 истурених четворогодишњих одељења по селима од којих је једно у Негбинама осморазредно, док су остала четвороразредна: Дражевићи, Штитково, Љепојевићи, Горња и Доња Бела Река, Кућани, Вилови, Дрмановићи, Бистрица, Рутоши, Кокин Брод и Драглица. Укупно је у овим школама обухваћено 1585 ученика⁵¹. Од специјалних школа, у Пријеполу се налази музичка основна школа са истуреним одељењима у Прибоју и Новој Вароши, која укупно има 155 ученика.

Средње образовање одвија се у школама које су лоциране у градским насељима. У општини Пријеполје налазе се три средње школе: Гимназија (природно-математички и друштвено-језички смер) са 463 ученика, Техничка школа са 622 ученика и Економско-трговинска школа са 481 учеником. Дакле, укупно у овој општини средњим образовањем је обухваћено 1566 ученика. У општини Прибој смештене су две средње школе: Гимназија са 428 ученика (природно-математички и друштвено-језички смер) и Машинско електро-техничка школа са 709 ученика (смерови – машинство и обрада метала, електротехника и економија). Укупно је средњим образовањем обухваћено 1137 ученика. Општина Нова Варош има две средње школе: Гимназију „Пиво Караматијевић“ са 320 ученика и Техничку школу са 439 ученика, дакле укупно 759 ученика. У Пријеполу се налази и истурено одељење Високе школе техничких студија Чачак, које је 2006. године имало 16 редовних професора, 20 асистената и 195 студената.

Ради остваривања Законом утврђеног права становништва на здравствену заштиту, а у складу са Законом, Уредбом о плану мреже здравствених установа, здравствену заштиту грађанима општина Пријеполје, Прибој и Нова Варош обезбеђује и пружа Здравствени центар Ужице са организационим јединицама у поменутих општинама. У општини Пријеполје носилац здравствене заштите је Здравствени центар Пријеполје у оквиру кога функционишу Дом здравља и Болница, и то на регионалном нивоу (покрива и суседне општине Нову Варош и Прибој) са капацитетом од 191 кревет и 136 здравствених радника, од којих је 32 лекара, а по селима има свега 7 амбуланти. Здравствена заштита у Прибоју се спроводи преко Дома здравља и Опште болнице.

---

⁵¹ Подаци о броју ученика и основним школама су из Социо-економске анализе општине Пријеполје (2007) и ГУП Пријеполја (2006), Социо-економске анализе општине Прибој (2007) и ГУП Нове Вароши

Посебан вид здравствене службе који превазилази локални значај представља Центар за рехабилитацију „Бања”, са планираним Wellness центром, који су на располагању становништву из све три општине првенствено, а и шире. У Новој Вароши постоји Дом здравља који се бави диспанзерским типом рада у области примарне здравствене заштите и пружања специјалистичких услуга у разним областима. Завод за превенцију, лечење и рехабилитацију кардиоваскуларних обољења „Златар“ у Новој Вароши, као посебан вид здравствене службе, смештен је у прелепом амбијенту планине Златар на 1235m н.в. у идеалним климатским условима (микс континенталне и благе медитеранске климе). Завод је 1996. године добио титулу „Шампиона зимског туризма“, а 2000. године Златну медаљу Новосадског сајма. Садржи: кабинет за кардиологију, физикалну медицину и рехабилитацију, лабораторија за функционалну дијагностику, ресторан, кабинет за боди билдинг, сале за тенис и билијар, терени за мале спортове, базен и ски лифт у непосредној близини.

Мрежа здравствених установа у општини показује да се у градским насељима обављају готово сви видови здравствене заштите. Када се узме у обзир да Пријепоље као регионални центар опслужује око 100.000 становника, неопходно је и на регионалном нивоу истражити будуће потребе у домену здравствене заштите. Како у овој области нису утврђени минимални обавезни критеријуми нивоа услуга који су неопходни за задовољење потреба становништва, оцена се може извести из прегледа основних показатеља здравствене статистике према променама у броју становника⁵². Код оцене постојећих капацитета здравствених установа користе се јединствени стандарди и нормативи којима се исказује (не)постојање потребних капацитета објеката здравствених установа (Миљановић Д., 2006).

Установе културе као што су библиотеке, музеји, архиви, галерије и изложбени простори, сценско-музичке делатности и Заводи за заштиту споменика културе планиране су као обавезне за хијерархијске нивое насеља закључно са регионалним нивоом. Домови културе и други сродни садржаји предвиђени су за општински ниво, па су и лоцирани у општинским центрима.

---

⁵² Оцена постојећих/потребних капацитета објеката здравствених установа изводи се на основу јединствених стандарда и норматива. За оцену капацитета здравствених објеката као и оцену развијености здравствене службе мерену бројем становника на 1 лекара неопходан је податак о броју становника општине. Према подацима Републичког завода за статистику (Општине у Србији, 2008), у општини Пријепоље је на једног лекара долазило 480 становника, у општини Прибој 540 становника, а у општини Нова Варош највише и то 603 становника, што је знатно изнад просека за Србију који износи 368 становника по лекару.

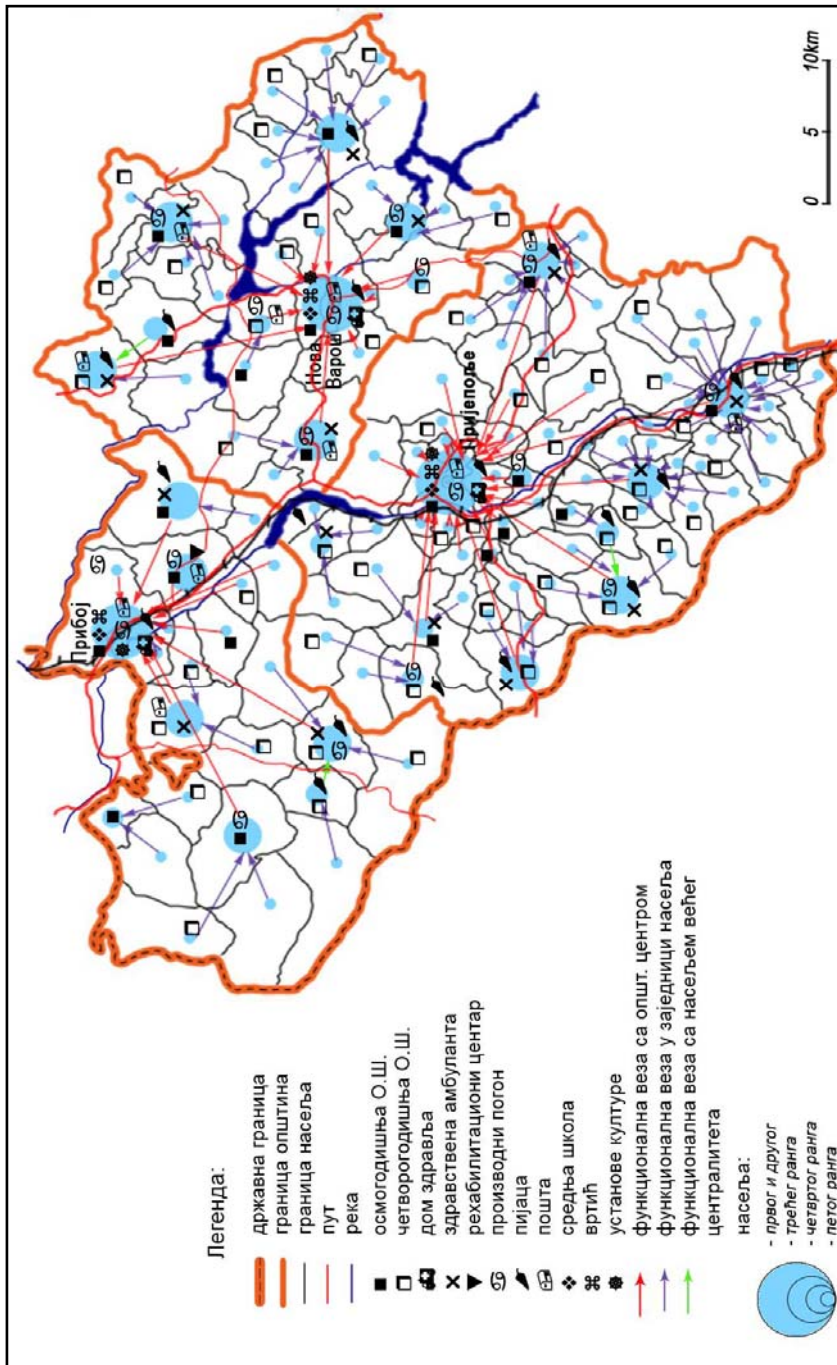
Према размештају ових објеката (школа, здравствених и културних установа, Табела 5 у Прилогу) урађена је скица хијерархије нодалних центара, на којој је успостављено пет нивоа центара различитог значаја (Скица 10). У првој равни је Пријепоље као центар регионалног значаја, које је вишег централитета у односу на друга два општинска центра, Прибој и Нову Варош који су у другој равни, јер су на њега пренете ингеренције у области судства, здравства и образовања, па можемо рећи да он представља прави административни центар посматраног подручја. У трећој равни се издвајају сеоска насеља са концентрисаним неким службама и производним активностима и нека насеља са развијеним специфичним функцијама (туризам), које називамо секундарним центрима. Таква су Бања, Бучје и Кратово у Прибоју, Јабука, Бродарево, Камена Гора, Аљиновићи у Пријепољу, Јасеново, Драглица, Дрмановићи у Новој Варши. У четвртој равни су сеоска насеља која имају развијене само неке од ових служби, али их издвајамо посебно јер њима ипак гравитирају сеоска насеља у којима готово да није лоциран ниједан објекат јавно-социјалне инфраструктуре, која су у петој равни. Ова насеља имају потенцијала да планираним развојем пређу у центре вишег ранга. За сеоска насеља у овим општинама не можемо да кажемо да су сви истог значаја, тј. централитета.

У складу са хијерархијским нивоом града Пријепоља и формираном гравитационом зоном утицаја (центар функционалног подручја Пријепоље у који улазе Пријепоље, Прибој и Нова Варош) утврђено је да обавезне и стандардне установе, везане за градско ткиво, постоје, изузев установа за социјалну заштиту старих лица (која је планирана за Прибој) и интернатски боравак деце (организација пратећег садржаја који осигурава целовито задовољавање потреба ученика у средњим школама са ванградског подручја). Код организације јавних служби на посматраном подручју реч је о урбоцентричном моделу. Услед такве организације рада јавних служби, овај простор карактеришу велике разлике у оствареном социјалном развоју. Градска насеља су остварила највиши степен социјалног развоја са службама које су доступне грађанима, у складу са својим економским и популационим потенцијалима, а приградска насеља и тзв. секундарни центри се у великој мери разликују у погледу развојних обележја, неразвијена у сваком погледу, са слабо развијеним јавним службама, слабом инфраструктурном опремом и ниском квалификационом структуром становништва, док остала рурална насеља у сваком погледу заостају за оствареним условима у поменутих насељима. Ако погледамо мрежу насеља успостављену на овом подручју, можемо закључити да је она неравномерна и неусклађена, нарочито у општинама Пријепоље и Прибој. На то је утицала морфологија терена, али такође и празна села у којима не треба развијати неке

од функција и активности, јер се из тих насеља становништво давно иселило. Она руше слику о равномерном размештају нодалних центара у мрежи насеља. Потребно је боље повезати мрежом саобраћајница са осталим насељима, као и са општинским центром. Тако би се подстакао развој и општинских центара, јер би већем броју становника постале доступне услуге које он нуди. Услед тога евидентне су и разлике у квалитету живљења у приградским насељима, које доводе у изразито неједнак положај децу и омладину и њихове полазне позиције и изгледе за социјално напредовање (услови социјализације, квалитет и врста образовања у појединим школама, доступност школа и сл.).

***

Функционално подручје Пријепоља данас спада у неразвијене крајеве Србије. Историјско наслеђе и патријархални начин живота су успоравали развој, да би се он у периоду кризе потпуно зауставио. Индустријализација и урбанизација су оживеле само градска насеља, док су са друге стране довеле до негативних консеквенци у руралном залеђу. Да би се зауставио процес депопулације у сеоским насељима потребно је да се развије нека функција комплементарна пољопривреди. Стварање тих мешовитих насеља подразумева и децентрализацију у оквиру ових општина, међутим о томе се може говорити само у будућности јер су за децентрализацију потребна средства која ове општине немају. Сви остварени приходи се улажу у развој самих општинских центара, како би се покренуо њихов развој. Развој сеоских насеља за сада ипак остаје само на индивидуалној иницијативи.

Скица 10. Хијерархијска организација центара у мрежи насеља Пријепољског функционалног подручја

Стајалиште Пољице, општина Прибој
Фото: Стефан Николић

**СПОЉАШЊА СТРУКТУРА
ФУНКЦИОНАЛНО-УРБАНОГ ПОДРУЧЈА ПРИЈЕПОЉА
- ИНТЕРРЕГИОНАЛНИ ОДНОСИ -**

Функционално-урбани региони су просторне категорије којима се постиже уравнотежен и полицентричан просторни развој. У претходном делу монографије извршена је анализа унутрашње структуре једог од потенцијалних функционално-урбаних подручја на територији Југозападне Србије (функционално подручје Пријепоља), док ће у овом делу бити приказани односи поменутог функционалног региона са другим на овом делу Србије, могућности њиховог умрежавања и интеграције.

Међу функционалним подручјима неког простора постоје хијерархијски међуодноси. У Европи се разликују функционална подручја међународног значаја (преко 250000 ст.), националног (100000–200000 ст.) и регионалног значаја (50000–100000 ст.). Такође, и у Србији је извршена хијерархијска структура центара око којих је формирана јака гравитациона сфера, а то су центри од европског, међународног, националног и регионалног значаја. Оваква територијална организација утврђена је са циљем бољег управљања и обављања послова који су од значаја за свакодневне потребе грађана, боље организације јавних служби, координације активности на подручју локалних заједница и спровођења програма који доприносе њиховом развоју (ППРС, 1996).

На простору Југозападне Србије налазе се два функционално-урбана подручја од којих је једно националног значаја – Ужице⁵³, у чијој гравитационој сфери се налазе општине Ариље, Бајина Башта, Косјерић, Пожега и Чајетина, једно регионалног значаја – Нови Пазар⁵⁴ још са општинама Сјеница и Тутин и потенцијално функционално-урбано подручје регионалног значаја Пријепоље још са општинама Прибој и Нова Варош. У овој монографији ће се надаље ставити акценат на односе ФУП Пријепоља са друга два поменута функционална подручја.

Опште карактеристике ФУП Југозападне Србије

Пријепоље, као мањи регионални центар налази се на крајњем југозападу Србије, у зони где се преплићу утицаји два значајнија и административно већа регионална центра, Ужица и Новог Пазара, како по површини на којој

---

⁵³ Детаљније о функционално-урбаном подручју Ужица погледати у докторској дисертацији Тошић Д. (1999). *Просторно-функцијски односи и везе у нодалној регији Ужица*.

⁵⁴ Детаљније о мрежи насеља Новог Пазара у Тошић Д., Невенић М. (2006)

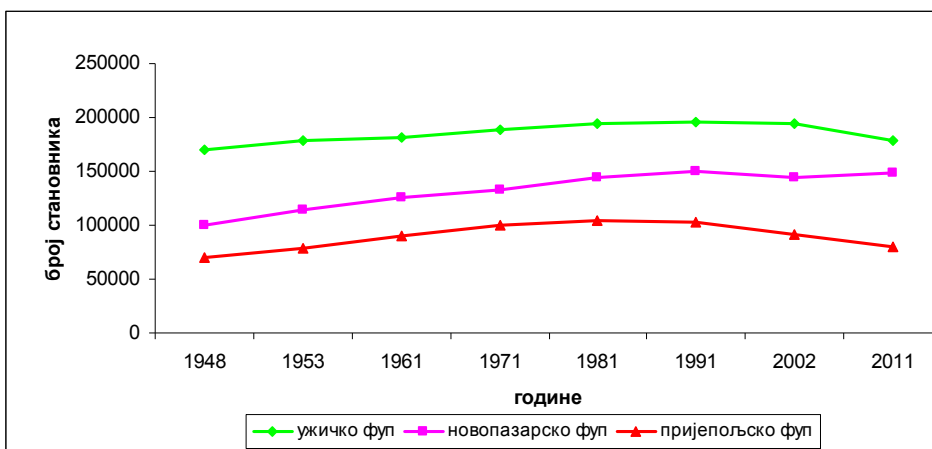
се простиру и броју становника коју обухватају, тако и према свом економском, културном и просветном значају. Управо на овом граничном појасу наше земље осећају се ослабљени утицаји поменути два центра, па се наметнула потреба за издвајањем још једног који би послужио бољој интеграцији читавог овог периферног појаса. Овај део Србије подељен је између два административна региона, Златиборског, у чијем саставу се налазе општине које припадају функционалном подручју Пријепоља и Ужица, као и општина Сјеница која припада функционалном подручју Новог Пазара, чије се друге две општине налазе у саставу Рашког округа.

Скица 6. Функционално-урбана подручја Југозападне Србије

Демографски показатељи. Површина коју заузимају општине које припадају Пријепољском функционалном подручју износи 1961 km^2 и далеко је мања од друга два која се простиру на 3120 km^2 (ФУП Ужица) и 2543 km^2 (ФУП Новог Пазара). Велика је разлика и у броју становника који насељавају ова подручја према подацима 2002. године: ФУП Пријепоља – 91547 становника, ФУП Ужица – 193879 становника и ФУП Новог Пазара – 144020 становника, односно према подацима 2011. ФУП Пријепоља 80598, ФУП Ужица 179089, а ФУП Новог Пазара 148784 становника. Доминација Ужица у том погледу уочава се и на Графикону 16, где се види да у периоду од 1948–2011. године знатно одскаче од друга два подручја, што потврђује његов национални значај, односно виши ранг у односу на друга два. У посматраном периоду ради се о веома малом одступању броја становника овог подручја. Код ФУП Пријепоља и Новог Пазара примећује благи пад од 1991. године, а и ФУП Ужица од 2002.

Међутим, ФУП Новог Пазара према подацима последњег пописа белжи благо популационо повећање. Пријепоље према овим подацима опслужује између 50000 и 100000 становника, што би га по европској номенклатури сврстало у функционална подручја субрегионалног значаја и што би оправдало његов мањи значај у односу на Ужице и Нови Пазар. Међутим, пошто се ради о приграничном подручју, додељен му је регионални значај.

Графикон 13. Промена броја становника у функционалним подручјима у периоду од 1948–2011. године

Још један од параметара који би нам дао адекватну оцену односа насељености овог простора јесте и њихова густина насељености. Према овом показатељу ФУП Ужица са 574.1 ст/км^2 и ФУП Новог Пазара са 58.5 ст/км^2 су прилично сличне насељености, до се ФУП Пријепоља са 41.1 ст/км^2 издваја као нешто ређе насељена област у односу на претходне.

Економски показатељи. Ужице представља административно средиште Златиборског округа и његов привредни и културни центар. Све јавне службе овог округа се налазе под ингеренцијом установа које су лоциране у Ужицу, па су од њих директно и зависне. Према томе, с обзиром да се општине Пријепоље, Прибој и Нова Варош, као и Сјеница налазе у оквиру Златиборског округа, логично је додељен виши ранг овом граду као центру једног таквог подручја на који је он административно упућен. Код општина Нови Пазар и Тутин не можемо говорити о зависности овог типа, јер припадају другом округу.

Ужице и Нови Пазар су значајни индустријски центри у овом делу Србије. У структури индустрије, чији развој је убрзано текао седамдесетих година

прошлог века, доминирале су металопрерађивачка и текстилна индустрија, слично као и у пријеполском подручју⁵⁵. Индустријски погони су генерисали развој околног простора, што је резултирало стварањем дневних миграционих токова усмерених ка овим центрима, што у простору и дефинише њихов значај. У последње две деценије овај сектор је захваћен дубоким структурним променама, као и у целој нашој земљи, па се развојни импулси преносе на терцијарни и квартални сектор. Привредна моћ и утврђивање примарног значаја у овом домену извршиће се на основу укупног народног дохотка према подацима из 2005. године у овим функционалним подручјима, као и на нивоу општина које су њихов саставни део (Табела 7)⁵⁶.

Табела 7. Народни доходак 2005. године по општинама

	НД	РС=100	% у ФУП
ФУП Ужица			
Ариље	2539106	104,9	13,2
Бајина Башта	898260	25,50	4,7
Косјерић	2210363	133,8	11,5
Пожега	2904181	74,8	15,1
Ужице	9286829	91,8	48,3
Чајетина	1397173	73	7,3
ФУП Новог Пазара			
Сјеница	1152260	33,2	18,0
Нови Пазар	4244454	37,8	66,4
Тутин	994392	25,8	15,6
ФУП Пријепоља			
Нова Варош	1368778	57,7	30,0
Прибој	1250234	34,4	27,4
Пријепоље	1946046	39	42,6

Извор: Републички завод за статистику, Београд

Највећи доходак у регионалним центрима Југозападне Србије остварен је у Ужицу, које уједно има и највише индексних поена у односу на републички просек – 91.8. Пријепоље и Нови Пазар имају доходак испод 50% републичког просека, што их сврстава у неразвијене општине Србије, па као такве не могу парирати Ужицу као развијеном привредном центру. Ипак, сва три центра носиоци су развоја у свом функционалном подручју, јер се у њима оствари највећи део народног дохотка.

⁵⁵ У овом делу ће бити разматран само ниво развијености по општинама, према националном дохотку и основним показатељима развијености, док је детаљније о привредном развоју пријеполског краја дато у трећем поглављу овог рада, а детаљније о Ужицу и Новом Пазару видети у наведеним радовима

⁵⁶ До 2005. године се пратио народни доходак, те се анализа везује за ову годину.

У нашој статистици користе се извесни подаци као показатељи економске развијености и укупног нивоа развијености општина. Са циљем да се прикаже ниво укупне развијености посматраног простора извршиће се упоређење развијености међу општинама и у односу на републички просек, која ће се базирати на комбинацији ових показатеља (Табела 8).

Табела 8. Ниво развијености

	ДП по ст.	НД по ст.	Запос. на 1000 ст.	Незап. на 1000 ст.	Промет у трг. на мало по ст.	Бр. тел. Пр. на 1000 ст.	Број ст. по лекару
Р Србија	144109	123473	278	120	100	100	378
Ариље	152511	129533	254	102	44.6	106.9	676
Бајина Башта	56188	31456	177	113	41.7	82.5	921
Косјерић	192457	165174	184	106	47.7	80.1	1217
Пожега	109126	92396	195	102	37.9	89.3	873
Ужице	135591	113360	309	127	72.9	116.5	283
Чајетина	102122	90088	228	73	107.7	155.1	620
Нова Варош	89270	71242	231	160	83.1	89.7	620
Прибој	56111	42457	227	233	27.9	71.4	483
Пријепоље	55704	48124	197	181	78.7	73.7	525
Сјеница	47682	40977	144	182	25.7	33.9	670
Нови Пазар	53640	46670	212	149	42.5	66.3	497
Тутин	35601	31890	86	136	67.7	11.0	974

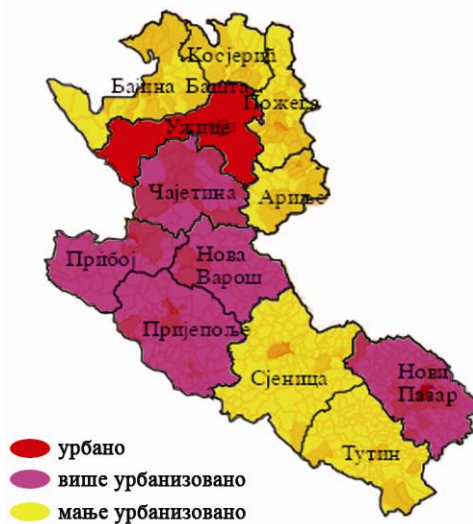
Извор: Републички завод за статистику

Три центра који генеришу развој Југозападне Србије, Ужице, Нови Пазар и Пријепоље, на различитим су нивоима развијености, где се такође може уочити хијерархијска структура. На највишем степену развијености је свакако Ужице, као и према осталим показатељима, док су прилично равномерног развоја Пријепоље и Нови Пазар. Ужице има нешто нижи друштвени производ и народни доходак остварен 2005. године од републичког просека, запосленост је изнад просека што је један од релевантних економских показатеља за развој неког простора, као и незапосленост која је незнатно виша од просека, док су остали параметри на задовољавајућем нивоу, па и више. У оквиру његовог подручја издвајају се општине Ариље, Пожега, Косјерић и Чајетина са показатељима који указују на висок ниво развијености с обзиром на величину територије коју обухватају. Пријепоље и Нови Пазар имају показатеље коју су на знатно нижем нивоу, што је логично с обзиром на то да ове општине и поједине које припадају њиховој гравитационој зони сврстане су у ред неразвијених.

Према томе, може се рећи да сем ФУП Ужица, друга два функционална подручја која имају обележје ниског нивоа развијености у односу на

републички просек, у којима пољопривреда игра важну улогу услед пада индустријске производње која је била носилац и генератор развоја, а са тим и недовољном опремљеношћу у домену привреде и објеката јавних служби.

Степен урбаности. Степен урбаности, односно фаза урбанизације у којој се налазе поједина насеља, веома је битан индикатор њихове развијености, с обзиром да се израчунава на основу процентуалног удела запослених у активном становништву, пољопривредног у укупном и домаћинстава која су без пољопривредног газдинства. Овај индикатор најбоље приказује степен трансформације појединих насеља ка којима се ширио урбани и привредни утицај. Овде ће бити извршена анализа степена урбаности на нивоу општина (Табела 6 у Прилогу).

Скица 12. Степен урбаности

На Скици 12 приказано је у ком степену урбанизованости се налазе општине функционалних подручја Југозападне Србије. Најурбанизованија је општина Ужице и једина која припада урбаном типу, док су остале општине његовог функционалног подручја мање урбанизоване и само општина Чајетина више урбанизована. Цело функционално подручје Пријеполја припада више урбанизованим подручјима, као и општина Нови Пазар, као централна у слабо урбанизованом подручју. С обзиром на овакав степен урбанизованости целокупног посматраног простора, Ужице се издваја као општина која је жариште урбанизације које захваљујући функцијама које су у његовом седишту концентрисане (административне, културно-образовне, здравствене, привредне и др.) утиче на трансформацију

свог ближег окружења али и на регионалном нивоу, тј. у целој Југозападној Србији. С обзиром на то да су све три општине пријепољског краја у истој категорији урбаности, може се рећи да неравномерно ширио утицај од средишта, док је Нови Пазар имао најмањи утицај на своју околину.

Дневна миграторна кретања као показатељ повезаности функционалних подручја Југозападне Србије

Један од основних показатеља на основу ког се детерминишу функционално-урбана подручја јесу дневне миграције⁵⁷. Основни мотиви који покрећу становништво на дневно мигрирање јесу углавном економске природе, али и културно-образовне, па се с правом може рећи да се оне у првом реду односе на функције рада у неком центру. Могу се посматрати са различитих аспеката (демографског, географског, просторно-планерског, социолошког, економског и сл.), док су за потребе урбанистичког и руралног планирања веома битне за утврђивање хијерархијско-функционалног ранга насеља и према томе њиховог даљег планирања (Стаменковић С., 1987). Дневна миграција послужила је у европској регулативи као индикатор за издвајање разних просторних форми, као што су Standard Metropolitan Labor Area (SMLA), Metropolitan Economic Labor Area (MELA), Standard Metropolitan Area (SMA), Sensus Metropolitan Statistical Area (SMSA), Metropolitan European Growth Areas (MEGA), Potential Urban Strategic Horizons (PUSH), Poliucentric Integrational Areas (PIA), Functional Urban Area (FUA) и слично⁵⁸. Међутим, за издвајање

---

⁵⁷ Под дневним миграцијама Мацура Милош (1965) подразумева „кретање радне снаге на мањим одстојањима, која се у одговарајућим саобраћајним условима и приликама могу савладати у оквиру разумног продужења радног дана за онолико времена колико је потребно раднику за путовање на рад” Прва истраживања која су се односила на дневне миграције, када су уочене неподударности места рада и места становања, спроведена су у Немачкој крајем 19. века, па је 1900. године спроведен први попис који је бројио лица која раде ван места свог становања, а у нашој статистици ови подаци се прикупљају од 1961. године (Лукић В., 2006)

⁵⁸ Детаљније погледати у Вреск М. (1990). Основе урбане географије. Загреб: Школска Књига; Тошић Д. (2000). Просторно-функцијске везе и односи у урбаним регијама. Архитектура и урбанизам, бр.7. Београд: Институт за архитектуру и урбанизам; ESPON 1.1.1. Potentials for policentric development in Europe. Stocholm: Nordregio, 2004. ; Стојков Б., Ђорђевић А. (2005). Полицентризам и улога функционалних подручја у Европи и Свету. Србија и савремени процеси у Европи и свету, стр. 905-915. Географски факултет Универзитета у Београду, Департман за географију, туризам и хотелијерство ПМФ Универзитета у Новом Саду, Одсек за географију ПМФ Универзитета у Приштини, Одсек за географију ПМФ Универзитета у Нишу; Дабовић Т. (2005). Могућност за достизање полицентричног развоја Европске Уније. Србија и савремени процеси у Европи и свету, стр. 991-1005. Географски факултет Универзитета у Београду, Департман за географију, туризам

функционално-урбаних региона на територији Србије Просторним планом Републике Србије (1996), упркос позитивном искуству, нису кориштене дневне миграције становништва као основни показатељ за детерминисање поља на којима се осећају функцијски утицаји датих центара (Тошић Д., Невенић М., 2007), као и у новом плану из 2010.

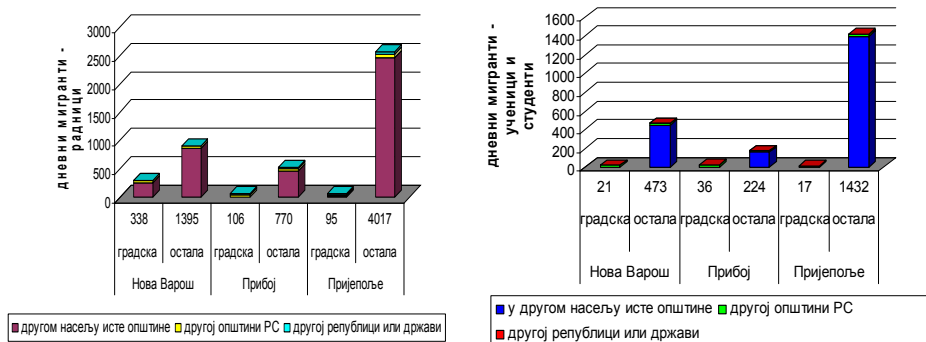
Функционална подручја се у неку руку могу поистоветити са дневним урбаним системима. Како Стаменковић С. (1996) истиче да су дневне миграције показатељ квалитета просторно-функционалне организације и степена функционалне интеграције у мрежи насеља, као и њихове целокупне трансформације, претходна тврдња се може сматрати оправданом. Појам дневних урбаних система се односи на неки центар и његово окружење у којем се одвијају свакодневне миграције становништва ради задовољавања њихових потреба. „То су специфичне динамичне, дивезификоване и уникатне форме испољавања односа и веза између градских насеља и окружења, произашли из конкретних географских, демографских, социјалних и економских услова“ (Тошић Д., Невенић М., 2007).

С обзиром да је предмет ове монографије планирано функционално-урбаних подручја Србије за 2021. годину (Пријеполје) и да се у овом делу жели утврдити његов однос са другим функционалним подручјима у окружењу (Ужица и Новог Пазара), дomet њихових дневних урбаних система, као и утврдити њихово место на хијерархијској лествици, у даљој анализи акценат ће се ставити на успостављање дневних миграторних токова на овом простору. Међутим, подаци о дневним мигрантима, услед недостатка апликативних података који би дали детаљнију слику по насељима и њиховим просторним утицајима, базираће се на ниво општина, што подразумева и одређени вид генерализације.

Најпре, иако је овде реч о повезаности функционалног подручја Пријеполја са околним простором, мора се анализирати степен међусобне условљености и повезаности општина које га сачињавају. Управо податак о броју радника и ученика који свакодневно мигрирају између Прибој, Пријеполја и Нове Вароши требало би да буде један вид оправдања за издвајање овог простора као јединствене и одвојене целине.

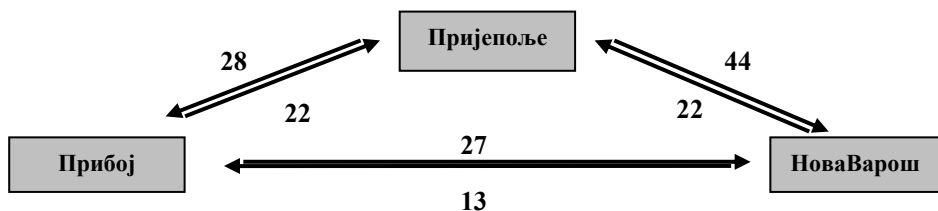
На Графикону 14. одвојено су анализиране дневне миграције становништва за потребе одласка из места становања ради посла и образовања у градским

и сеоским насељима општина које припадају Пријепољском функционалном подручју, за 2002. годину јер је то последња година за коју су расположиви подаци. И у једном и у другом случају становништво које се одлучује на миграције у друго насеље општине концентрисано је у сеоским насељима, што потврђује већи централитет градских насеља у оквиру својих општина, у којима је тај проценат низак. Међутим, у градским насељима се јавља одређени број становника који свакодневно путују на посао у другу општину. Један од примера јесу становници општине Прибој који путују на посао у секције Пријепоље и Нову Варош „Србијашуме“, али има радника који из ових општина путују у МУП Ужица и Железницу, сектор Ужице и сл.. Мали је проценат ученика који свакодневно путују у другу општину ради школовања и такви се ученици обично налазе у насељима која су на граници између ових општина у којима нема школа, па се одлучују за ближу, док је мали број студената који се одлучују за свакодневно путовање, сем оних који студирају у Ужицу. С обзиром да су општине Прибој и Пријепоље граничне, није занемарив број радника и ученика који прелазе границу наше земље свакодневно. У Прибоју је према Попису 2002. године таквих радника било 42, а у Пријепољу 32, док је у Новој Вароши која је удаљена од границе свега 1 радник.

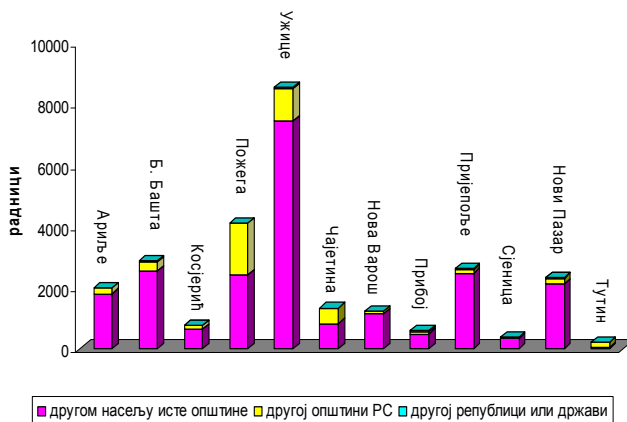
Графикон 14. Дневни мигранти у Пријепољском функционалном подручју 2002. године

За повезаност општина Прибој, Пријепоље и Нова Варош послужиће подаци о радницима који између њих свакодневно мигрирају, добијени на основу посебне статистичке обраде резултатом Пописа становништва из 2002. године (Републички завод за статистику). Ради се о прилично једнаком броју радника који свакодневно путује из ових општина ка некој другој из функционалног подручја Пријепоља, односно прилично је једнак број радника које дају и примају појединачне општине (Графикон 15).

Графикон 15. Дневне миграције радника у оквиру ФУП Пријепоља

Иако је Пријепоље центар посматраног подручја, ка њему није усмерен највећи број радника (укупно 44). Радници који путују ка Пријепољу запослени су у домену државне управе, текстилне индустрије и грађевинарства, што опет потврђује да је овај центар са епитетом административног и најзначајнију грану индустрије у њој – текстилну. Прибој прима 55 радника дневно који су запослени у домену индустрије за производњу саобраћајних средстава и пластичних маса, опет због доминантних индустријских грана у којима послују одређена предузећа, а Нова Варош прима 57 радника који су више запослени у мањим предузећима разноликог профила. Овде се такође потврђује подела центара на административни – Пријепоље, привредни – Прибој и центар у чијем развоју велику улогу играју мала и средња предузећа (МСП) – Нова Варош. Из тог разлога већи је број радника који из Пријепоља одлазе у друге две општине ради запослења, док су радници ка њему задужени за управне послове, чије су канцеларије стациониране управо у Пријепољу.

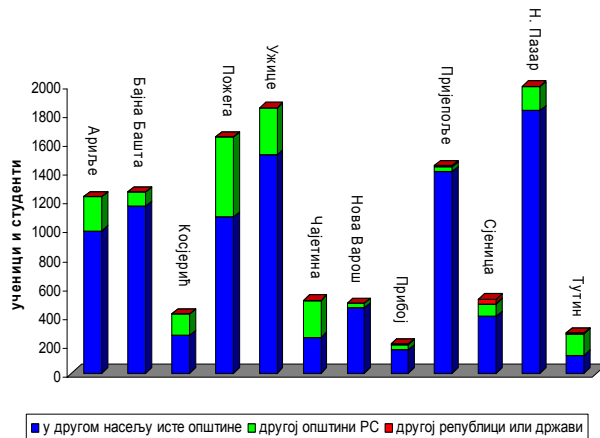

Графикон 16. Дневни мигранти, радници

Међутим, подаци о пресељењу становништва на територији општина функционалног подручја не показују нам висок интензитет размене

становништва међу њима. Највећи проценат досељених у градска насеља је свакако са подручја сеоских насеља исте општине, док из других општина не прелази 4%. Ипак, у Пријепољу је нешто више досељених из Прибоја и Нове Вароши, него што је у овим местима из пријепољске општине, што га потврђује за центра функционалног подручја (Табела 9 у Прилогу).

Ако посматрамо дневне мигранте на простору Југозападне Србије, мора се истаћи да су они непотпуни. На основу Графикана 16 и 17 и података у Табели 7 (у прилогу) можемо добити представу једино о укупном броју миграната по општинама. Њима се потврђује да су миграције у оквиру општина окренуте ка градским насељима, што показује висок удео миграната у „осталим“ насељима. У оквиру ФУП-а Ужица уочава се повећана миграција која је усмерена ка некој другој општини у Србији, што радника то и ученика. Претпоставка је да је већина ових миграната усмерена управо ка најјачем центру у окружењу, тј. Ужицу, јер су у њему високошколске и струковне средњешколске установе, али и центри појединих јавних установа, као и развија индустрије и веће понуде радних места.

Графикон 17. Дневни мигранти, ученици и студенти

Међутим, прецизнију слику о томе где радници са простора Југозападне Србије путују свакодневно добијамо на основу података који су посебно анализирани у Попису становништва из 2002. године (РЗС), на основу чега се утврђује однос између поменутих три функционална подручја и општина које им припадају. Према подацима датим у Табели 8 (у прилогу) видимо да су најјаче дневне миграције између суседних општина и ка центру подручја којем припадају. Једино се издваја Ужице које готово из свих општина Југозападне Србије свакодневно привлачи одређени број радника, сем из Новог Пазара и Тутина, што нам говори о малој повезаности ова два

функционална подручја, а са друге стране потврђује статус Ужица као макрорегионалног центра. Сјеница, с обзиром да административно припада округу чији је центар Ужице, има раднике који свакодневно путују до ове општине. Најинтензивније миграције су између Ужица и Пожеге, Ужица и Чајетине, Ариља и Пожеге и Новог Пазара и Тутина. Утицај функционалног подручја Ужица осећа се на простору ФУП Пријепоља, нарочито у граничним општинама, па се јављају дневни мигранти између Прибоја и Чајетине и Нове Вароши и Чајетине, док из све три општине ка Ужицу мигрира одређени број радника. Веза између ФУП-а Ужица и ФУП-а Новог Пазара одвија се углавном преко Сјенице, мада и мали број радника из ужичког краја одлази у новопазарски на рад. Мали је утицај Новог Пазара и на пријепољско подручје и такође се остварује преко суседне општине Сјенице из Пријепоља и Нове Вароши, а свега четири радника је запослено у Ужицу. Ипак, за ова два центра, Пријепоље и Нови Пазар, може се рећи да равномерно „својим функционалним подручјем покривају целокупну област Старе Рашке“ (Дерић Б., Ђорђевић Д., 1997). Једино радници на подручју ФУП-а Новог Пазара остају у оквиру његових граница, изузев Сјенице али опет незнатно, нарочито у Тутину који је скоро у потпуности завистан од Новог Пазара, док је у Сјеници нижа јер је она административно одвојена од свог центра. С друге стране, највећи удео дневних миграната ван државне границе имају општине које се налазе у приграничном појасу, а то су Бајина Башта са највећим уделом, а потом Прибој, Пријепоље и Ужице.

Овакав степен повезаности између функционалних подручја потврђује такође и проценат у досељеним лицима у појединим општинама (Табела 9 у прилогу). У општинама ФУП-а Ужица највећи је проценат досељених са овог подручја, преко 50%, док је досељених из општина ФУП-а Пријепоља мањи од 3%, а из општина Новог Пазара чак мањи од 0.2%, али опет за разлику од података о дневним миграцијама радника постоји мали број (36) становника који су се са новопазарског преселили у ужички крај. У општинама ФУП Пријепоља, поред тога што највећи проценат имају досељени који показују о високом степену повезаности ове три општине, уочава се разлика код преосталог броја досељених у односу на положај који имају. Тако, Нова Варош и Прибој имају већи проценат досељених са ужичког подручја, нарочито Нова Варош, док Пријепоље има више досељених са новопазарског подручја. Са друге стране, са ове територије у Ужице се одселило 2431 лице, а у Нови Пазар 286 лица, тако да се ипак може закључити да Ужице, као макрорегионални центар има јачи утицај. У општинама ФУП-а Новог Пазара уочавамо разлику по питању структуре досељених. Сјеница се издваја као општина у којој у досељеним има и оних

који долазе из ужичког и из пријепољског краја, док је код друге две општине тај проценат готово занемарив.

Дакле, иако непотпуни ови подаци нам потврђују значај центара на посматраном простору, где ипак Ужице привлачи највећи број дневних миграната у свом ближем окружењу. Пријепољско подручје се налази у зони у којој се осећају ослабљени функционални утицаји Ужица и Новог Пазара, као и простор на којем се они преплићу, али због њиховог недовољног интензитета неопходно је и оправдано форсирати развој овог функционалног подручја засебно, као једног новог нуклеуса који ће погранично подручје извести из економских и културних маргина наше земље.

Приступачност и конкурентност Пријепољског функционалног подручја

Два кључна циља, на којима се темељи претпоставка уравнотеженог економског и социјалног развоја читавог европског континента, су: полицентричан развој на свим нивоима и приступачност инфраструктури која треба да га обезбеди. Полицентричност се може посматрати као једно од средстава за постизање веће привредне конкурентности, друштвене једнакости и одрживог развоја. У том смислу, полицентризам се види као кључни концепт добијен комбинацијом на једној страни конкурентности, интеграције и кохезије, и приступачности на другој.

У пракси, постоје различите дефиниције конкурентности и приступачности у зависности од тога на шта се у њима ставља нагласак, али и од широког дијапазона индикатора који су послужили за њихово утврђивање⁵⁹. Begg I. (1999) издваја две битне дефиниције које се односе на различите појмове. Прву је дала Влада Велике Британије 1995. године са становишта великих компанија: „конкурентност је способност за производњу праве робе и услуга правог квалитета, за праву цену, у право време. То значи да се потрошачима излази у сусрет много ефикасније и ефективније у односу на друге фирме.“ Другу дефинише OECD⁶⁰, везану за конкурентност државе, као: „Ниво на којем ће се нудити, под слободним и правичним условима тржишта, роба и услуге за такмичење на интернационалном тржишту, док се истовремено одржавају трошкови и стварни приходи становништва на

---

⁵⁹ Што се тиче конкурентности, у наставку ће бити наведене само неке од важнијих дефиниција за овај рад, јер је сам појам јако широк и тешко је обухватити у пар дефиниција сва његова значења.

⁶⁰ OECD – Organisation for Economic Co-operation and Development

дуже време”.⁶¹ У последњих пар деценија, обухват овог појма се померио са националног на регионални, па чак и локални ниво, што је управо резултат отварања тржишта и јачања појединих подручја. Конкурентност неког простора према Лисабонској агенди треба да представља функционални задатак његовог развоја. Јачање конкурентности захтева активирање локалних потенцијала, одрживо експлоатисање ресурсима и ангажовање регионалних капацитета, али спречавање одлива радне снаге.

Постоје разни индикатори којима се покушава измерити конкурентност неког простора. Неки од њих су мерљиви, неке је тешко измерити, и разликују се у зависности од тога каква конкурентност се одређује. Студија DGIII поставила је „пирамиду“ конкурентности у којој је на самом врху стављен животни стандард у зависности од стопе запослености и продуктивности. На нижим лествицама пирамиде су постављени други фактори од којих наведени зависе. Нпр. на запосленост утиче квалитет и понуда радне снаге, које зависе од демографских карактеристика, вештина, стопе партиципације и др., док је продуктивност условљена перформансама тржишта и разним финансијским променама, а оне од иновација, истраживања и развоја, опорезивања, улагања и других сличних фактора (Begg I., 1999) .

Конкурентност региона и држава се разликује и у зависности од чланства у ЕУ. Уопште узев, економски диспаритети, нарочито између земаља Источне и Западне Европе, су углавном проузроковани интеграцијом у ЕУ и глобалном економијом, што је резултирало великом разликом у конкурентности. У том погледу, старе чланице су увек конкурентније од нових, ове од кандидата за чланство и суседних држава. Најконкурентнији региони у земљама кандидатима и новим чланицама у ЕУ су региони главних градова, који претендују да предњаче по висини ДБП по глави становника, његовој промени и продуктивности у односу на целу земљу. Они су најснажнији због урбаних функција као што су знање (универзитети, високо образовање), ниво културе, функција за доношење одлука у јавном и приватном сектору, које су овде концентрисане. То су обично и најприступачнији региони у националном и транснационалном контексту и носиоци развоја. Међутим, конкурентност није искључиво

---

⁶¹ У употреби су и друге дефиниције овог појма. Тако, конкурентност региона по PlaNet CenSE подразумева способност региона да обезбеди своје место у ЕУ за такмичење у подели тржишта и идентификовању његових функција и то кроз поделу радне снаге између земаља и региона. Бити конкурентан значи тежити опстанку на глобалном тржишту и напредовању у стицању нових информација и знања из економије, а може се посматрати у вези са развојем економске силе и динамике, могућношћу за искориштавање просторних ресурса и развојем полова раста.

ограничена на регионе главних градова, већ може бити карактеристика и мреже малих и средњих градова. Позитиван пример је италијански региони Emilia-Romagna и Marche, мађарски Győr и чешки Brno (PlaNet CenSE, 2006).

Према Максин-Мићић М. (2004), регионална конкурентност представља способност региона да привуче, убрза и подржи привредну активност тако да привреда тог региона има динамичан привредни раст. Региони који заостају се подстичу на развој како би се умањили утицаји недовољно развијених елемената конкурентности на укупну конкурентност привреде. За побољшање конкурентности, неопходно је инсистирати на ојачавању њиховог националног и транснационалног положаја, што се односи на ојачавање основних функција базираних на локалним потенцијалима. То укључује приступачност, а достизање високе конкурентности са глобалним функцијама је дугорочан циљ, где се препознаје веза између њих, два неодвојива појма.

Када говоримо о приступачности, такође не можемо издвојити универзалну дефиницију. Различити индикатори са другачијом теоријском основом и комплексношћу се користе у емпиријским истраживањима. Може бити рачуната према броју различитих веза и чворишта којима неко подручје има приступ, као и преко запослености анализираних кроз физичку инфраструктуру. Bardaran S. и Ramjerdi F. предлажу 5 група индикатора за њено израчунавање: трошкови путовања, могућа гравитација, индикатори базирани на ограничењима, индикатори базирани на искоришћавању вишкова или комбиновани приступ. Приступачност је један од критеријума успешности економског и социјалног развоја. Она важним тачкама и системима обезбеђује повећан интерес пословних веза, инвеститора и туриста, али и задовољава потребе грађана на њиховој територији. Одговарајући распоред техничке инфраструктуре, нарочито саобраћајне, треба да повећа степен приступачности региона и његових развојних центара, ради веће пословне активности и квалитетније животне средине. Транспорт је кључни елемент атрактивности неког подручја. Приступачност, другачије повезаност мрежом комуникација између центара на веће дистанце, је круцијална у приступу тржишту и везана за економску ефикасност и квалитет живота становника (Commission of the European communities, 2005). Приступачност, време и трошкови потребни да се путовањем стигне до одређене дестинације, има и социо-економски утицај (European Commission DG VII Transport, 1999) .

Искуства европских земаља потврђују међузависност развоја саобраћајне мреже и територијалне интеграције привреде и других облика интеграције у простору и укупном развоју друштва. Резултати појединих истраживања

SIKA (Report, 2001) указују да изградња и побољшање саобраћајне инфраструктуре може да допринесе регионалном развоју, најпре економском расту и равномернијој дистрибуцији економског и социјалног благостања. Још увек нема јасних научних доказа о стварној природи корелације између саобраћајних инфраструктурних система и регионалног развоја. Ефекти развоја главних транспортних коридора и мрежа на регионални развој у великој мери зависе од специфичних регионалних услова и нивоа координације с другим политикама. На локалном нивоу ефекти се могу појачати интегралним приступом планирању развоја инфраструктурних система и размештаја различитих урбаних зона, радних места, високог образовања и др. Просторна доступност, односно приступачност подручја и урбаног центра се исказује у односу на утрошак времена и средстава, зависно од њихове удаљености од прикључака на транспортне коридоре. Примена индикатора приступачности различитим деловима европског простора упућује на значајне регионалне диспаритете. Регије с већом густином путне мреже су боље опремљене квалитетном мрежом осталих инфраструктурних система, услуга и људског ресурса. Ове регије немају проблем доступности, већ се код њих јављају неки други проблеми, као што је загушење саобраћаја и деградације животне (Максин- Мићић М. 2004).

Међутим, неки аутори, као Дабовић Т. (2005) истиче да уместо конкурентности, на нивоу ЕУ треба промовисати регионалну интеграцију, партнерство и сарадњу. На интеррегионалном нивоу ретки су примери заједничког стратешког планирања. Још увек се примењују тенденције у јачању конкурентности између учесника или јачање зависности од једног јаког центра. Полицентрична интеграција урбаних мрежа се ретко примењује као инструмент или циљ партнерства, али се ситуација мења на боље. Уместо концепта полицентричности, као циљеви планова и стратегија земаља ЕУ 29 много чешће се помиње јачање урбане конкурентности и смањење разлика између урбаних подручја. Урбана конкурентност се промовише кроз програме међуопштинске сарадње или административном реформом.

Конкурентност Пријепољског функционалног подручја

Индикатори који су у овом раду анализирани са циљем да се одреди конкурентност функционалног подручја Пријепоља, представљају нешто модификовану скалу индикатора дату у ESPON-у, јер наша статистика не прати у потпуности европску. Неки индикатори из тог разлога су допуњени општим показатељима. Третирани су потенцијали сваке општине функционалног подручја Пријепоља појединачно и њихова укупна

конкурентност, јер ове три општине интегрисане и уско повезане представљају целину у развојним процесима који се одвијају у Србији. Предузетничка активност у неком региону везана је за доступност образовне радне снаге, близину тржишта, доступност потребних сировина, економску моћ региона, цену радне снаге на тржишту, као и за инфраструктурну доступност. Анализа конкурентности спроводи се анализом неких од ових мерљивих елемената конкурентности, претходно наведених, али су битни и неки микро показатељи као што су резултати пословања, ефикасност пословања и ефективност.

Као најбитнији индикатор увек се наводи *продуктивност* изражена народним дохотком. За разлику од европских земаља у нашој статистици се економски показатељи којима се мери продуктивност дају у народном дохотку, а не друштвеном производу, па ће се из тог разлога даља анализа овог фактора вршити преко овог показатеља. Народни доходак по становнику забележио је пад у периоду од 2001–2005. године, по општинама. На крају посматраног периода он је знатно испод просека Републике Србије и износи 39 индексних поена републичког просека народног дохотка за општину Пријепоље, 34,4% републичког просека за општину Прибој и 57.7% републичког просека за Нову Варош. То указује на недовољну економску развијеност општина које, уместо да се развијају, бележе стагнацију у развојним процесима.

Посматрајући народни доходак по становнику, примећује се пораст у овом периоду у свакој општини, али нам просек показује обратно што је релевантнији податак. У најнепоновљивијем положају је општина Прибој, због пропадања индустрије као водеће гране у овој општини, која има најнижу вредност овог параметра, али је слично у општини Пријепоље. Ипак, питање је шта ће показати савремени подаци о дохотку, вероватно изражени БДП, у попису који предстоји. Када се узме у обзир то да се у две општине, које би требало да буду покретачи развоја овог функционалног подручја, бележе пораст дохотка по становнику са 25 на свега око 40 хиљада динара, може се видети колико је забрињавајућа ситуација у овом делу Србије. Такође, дошло је и до промене учешћа појединих облика својине у којима је остварен народни доходак, што је логично имајући у виду процес транзиције наше привреде коју карактерише и постепени процеса приватизације. Тако, у општини Пријепоље удео приватној својини је порастао са 47.7 % на 69.49%, у општини Прибој са 31.18% на 48.75%, а у општини Нова Варош са 44.94% на 67.62%. с обзиром да још увек није извршена приватизација великих привредних система, јасно је да ће учешће приватне својине у остварењу народног дохотка и даље расти.

Превисоки трошкови рада представљају лимитирајући фактор код земаља у транзицији и веома индикативан параметар конкурентности. Усклађивање раста реалних зарада са порастом продуктивности представља важан предуслов очувања конкурентности, али и повећања зависности, развоја приватног сектора и привлачења страних инвестиција. Анализа трошкова рада по запосленом има значајну улогу приликом процењивања конкурентности појединих сектора, нарочито у ситуацији када високи трошкови по запосленом поништавају корист вишег нивоа продуктивности. Зараде у овим општинама крећу од $\frac{1}{2}$ до $\frac{2}{3}$ републичког просека за 2005. годину, а 2010. су знатно повећани и износе око 70%. Производне делатности су водеће у остваривању доприноса, а значајну улогу у Новој Вароши има и трговина.

Табела 9. Зараде без пореза и доприноса по делатностима 2005. и 2010. године

		Р Србија	Златибор-ски о.	Пријеполје	Прибој	Нова Варош
укупно	2005	17443	14719	10347	13229	10800
	2010	34142	29165	24557	24990	26634
% реп. просека	2005	100	84.38	59.32	75.84	61.92
	2010	100	85.42	71.93	73.19	78.01
Пољопривреда		13835	11635	14734	-	4876
рибарство		16341	-	-	-	-
Индустр. и рударство		34934	29787	6548	12628	7603
грађевинарство		15235	14532	14509	1012	5069
трговина		15498	7618	3859	3511	12963
туризам и угоститељ.		12000	11692	8462	-	8259
саобраћај и везе		20341	16822	4928	13337	-

Извор: Републички завод за статистику

Још један значајан индикатор за одређивање конкурентности неког простора на свим скалама показатеља јесте *запосленост*, па ће у наставку бити анализиран степен запослености и незапослености, структура и једних и других према нивоу образовања, али према расположивим подацима датим у статистичким годишњацима Р Србије. Као и већина локалних самоуправа у Србији, и општине Пријеполје, Прибој и Нова Варош биле су погођене економском кризом током деведесетих година прошлог века. Пад економске активности чији је узрок, пре свега, губитак тржишта, огледа се најпре у паду производње и уопште паду продуктивности великих система као што су: „ФАП”, „Полиестер“, „Љубиша Миодраговић“, „ИНКОП“, „Златар“, „Слога“, „Ирис“ и друге фабрике. Оне су запошљавале по преко 5000 радника у свакој општини и то пре свега из области сектора прерађивачке индустрије (машинска, хемијска и текстилна). Након

друштвених промена 2001. године наставља се тренд пада броја запослених као последица реструктурирације и приватизације ових система.

Табела 10. Број и степен запослених 2001- 2005-2010⁶². године

		Број запослених		Запослени у пред., задругама и др.	Лица која самост обављају дел.	Бр. запослених на 1000 ст.	
		укупно	жене %			укупно	Запослени у пред., задругама
Р Србија	2001.	1904477	43.2	1555035	349442	246	201
	2005.	2068964	43.5	1546471	522493	278	208
	2010.	1796000	44.8	1355000	441000	246	196
Златибор. округ	2001.	77038	41.1	67656	9382	229	201
	2005.	70627	42.9	54792	15835	230	178
	2010.	60000	41.1	45000	15000	202	152
Пријепоље	2001.	8616	46.3	7936	680	182	168
	2005.	7965	45.7	6337	1628	197	157
	2010.	5000	40.8	4000	1000	138	103
Прибој	2001.	7332	36.3	7040	292	203	195
	2005.	6690	43.7	5090	1600	227	173
	2010.	5000	39.1	4000	1000	180	134
Н. Варош	2001.	4646	44.6	4412	234	218	207
	2005.	4448	37.8	3157	1291	231	164
	2010.	3000	37.2	2000	1000	158	106

Извор: Републички завод за статистику

Посматрајући структуру запослених уочава се тренд пораста броја приватних предузетника, што је опет последица реструктурирације и приватизације постојеће привреде и државних предузећа. Степен запослености се у периоду 2001-2005. незнатно повећао или је остао исти, (Табела 10), тако да можемо рећи да се привреда овог подручја налази у некој фази стагнације или почетној фази опоравка када становништво покреће развој на основу неких својих самосталних иницијатива, док на крају периода бележи незаунављив пад. Претпоставља се да наново отпуштене раднике и друштвених предузећа која одлазе у стечај, затварају се или чекају приватизовање неуспева да амортизује приватни сектор. Занимљиво је да Нова Варош имала низак степен запослености, а много већи доходак по становнику у односу на друге две општине. То се може објаснити тиме што Нова Варош није имала неке велике привредне системе који су носили развој целе општине, као што је био случај са општином Прибој и Фабриком аутомобила (ФАП), већ више мањих фабрика из различитих привредних грана које лакше пролазе кроз процес

⁶² За 2010. годину се дају процене заокружене у хиљадама.

приватизације и флексибилније су по питању прилагођавања њихових производних програма датој ситуацији и потражњи на тржишту⁶³.

Табела 11. Степен незапослености у периоду од 2001–2005-2010. године

		укуп	Први пут тражи запослење		Зап. у пред., задругама и др.		Жене		На 1000 стан.
			број	%	број	%	број	%	
Пријеполје	2001.	5699	4775	83.8	2684	47.1	2918	51.2	120
	2005.	7304	5892	80.7	2864	39.2	3727	51.0	181
	2010.	6442	3080	47.8	2331	36.2	3512	54.5	165
Прибој	2001.	5883	5306	90.2	2081	35.4	3284	55.8	163
	2005.	6847	5343	78.0	1972	28.8	3391	49.5	233
	2010.	5397	3541	65.6	1481	27.4	2730	50.6	197
Н. Варош	2001.	2033	1478	72.7	629	53.7	1125	55.3	95
	2005.	3073	1947	63.4	1063	34.6	1610	52.4	160
	2010.	2248	655	29.1	818	36.4	1105	49.2	127

Извор: Републички завод за статистику

Незапосленост је један од индикатора који општине Пријеполје и Прибој сврстава у недовољно развијена подручја Републике Србије. Примећује се раст броја незапослених што је последица неактивности великих система од којих су неки и даље у процесу приватизације или стечаја (Ирис, ФАП, и други), а потом на крају периода значајно смањење незапослености. Са друге стране довољно је напоменути да су и приватизована предузећа рапидно смањила број радника (ТК „Љубиша Миодраговић“ од 2.700 радника тренутно запошљава око 800 радника, ФАП са некадашњих преко 3000 на 1200 радника) што ће се вероватно десити и са радницима у претходно напоменутим фабрикама. Од укупног броја незапослених око 50% чине жене. Индикативно је да преко 80% лица први пут тражи запослење, док учешће незапослених без квалификација и оних који се први пут запошљавају опада. Међутим, сматра се да је стварни број запослених у прерађивачком сектору још нижи, због постојања категорије тзв. „привидно запослених“, који заправо нису укључени реално у процес рада због одсуства узрокованог принудним одморима али и активног ангажовања у токовима сиве економије (Милетић Р., 2003). Решење проблема незапослености треба пре свега тражити у успешном решавању процеса реструктурирања и приватизације великих привредних система, али и кроз стимулисање и подршку профитабилних предузетничких иницијатива.

⁶³ О структури запослених по секторима делатности видети у тећем делу монографије

Одређени подстицаји усмерени ка расту привредне активности и броја запослених могли би бити: подршка међународних донаторских програма који се реализују кроз подстицаје за започињање сопственог посла и подршку постојећим бизнисима, али и подршка локалних институција кроз програме Националне службе за запошљавање и Фонда за развој Р Србије.

Веома битан индикатор за развој, а тим и конкурентност неког подручја јесте *истраживање и развој и ниво образовања* радне снаге. У нашој статистици је тешко пронаћи податке само о улагању у науку, тј. истраживање и развој, већ се прати само улагање у непроизводни део, стамбену изградњу, финансијске и друге услуге, образовање и културу, здравство и социјалну заштиту. Износ одвајан за развој ових сектора се 2005. године смањио, не само у овим општинама већ на нивоу целог округа, али се бележи знатан пораст на крају периода. Са таквим улагањем у најбитније области друштвеног живота тешко да се може парирати било ком другом региону у Србији. Ипак, није релевантно говорити о инвестицијама у динарима, јер се услед нестабилности курса и инфлације однос у посматраном периоду изменио.

Недостатак инвестиција на овом подручју је један од кључних проблема, што је повезано и са успореним процесом реструктурирања привреде. Постојећа привреда послује са бројним тешкоћама и нема сопствена средства за развој, а успешна приватизација је остварена само у мањем броју предузећа. Недостају директна улагања страних и домаћих инвеститора. Присуство великих транснационалних компанија је одлучујући фактор за регионалну конкурентност мање развијених подручја. Анализа UNCTAD-а је дала податке о утицају директних страних инвестиција на економију појединих држава. Проузроковале су пораст ДБП, повећање запослености, повећавање активности у сектору развоја и истраживања, повећава се удео инвестиција у пословном сектору и др. Дакле, присуство страног капитала у некој земљи доприноси повећању њихове конкурентности, а нарочито региона. Тек у последње време страни инвеститори се интересују за овај регион, а томе су највише допринели погранични положај и мултиетничка средина. Велике износе добијају разне невладине организације за реализовање пројеката различите садржине, а постепено и општине остварују сарадњу са страним инвеститорима. За 2010. располажемо подацима о инвестицијама у производни сектор. У Новој Вароши уложено је 85.7% инвестиција у производњу, у општини Прибој 70.8%, а у општини Пријепоље око 68% (РЗС, 2012), те се може рећи да се ефекти ових инвестиција тек могу очекивати у наредном периоду.

Што се тиче нивоа образовања становништва на овом простору, према подацима из Табеле 12 рекло би се да је низак степен образованог становништва старијег од 15 година, међутим ако погледамо проценте, види се да не одступа много од ситуације у округу или у целој Србији. Ово је наравно мали проценат у односу на укупно становништво, јер много већи број остаје оних са средњим или само основним образовањем. Постоји тенденција и жеља младог становништва за стицањем вишег нивоа образовања и даљег усмеравања, тако да се на овај ресурс у будућности сигурно може рачунати. Само је питање како спречити одлив младог и образованог становништва и како их вратити у родни град, јер већина њих остане у гадовима у којима се образује.

Табела 12 Ниво образовања

	Становништво са вишим образовањем	% у стан. старом 15 и више г.	Становништво са високим образовањем	% у стан. старом 15 и више г
РСрбија	285056	4.51	411944	6.52
Златиборски округ	9789	3.75	9961	3.81
Пријеполје	1138	3.42	998	3.00
Прибој	1001	3.96	944	3.73
Нова Варош	611	3.62	483	2.86

Извор: Републички завод за статистику

Веома битан фактор за развој неког подручја су увек људски ресурси, јер све у простору се мења управо под утицајем људи и њихових активности. Према Б. Тошић и сар. (2004) привлачна снага простора испољава се кроз концентрацију становништва и агломерацију активности. Гравитациона снага простора огледа се у процесу највеће концентрације промета, насеља, људи и производње, што је карактеристика општинских центара ФУП-а, а да би се подигао развој овог подручја требало би их искористити.

Пристапачност Пријеполског функционалног подручја

Један од најбитнијих фактора за постизање високог нивоа конкурентности, или са друге стране ограничавајући фактор, јесте пристапачност. У овом случају, користиће се пристапачност искључиво у смислу саобраћајне доступности, док се у њену социо-економску димензију неће улазити. За овај крај се може рећи да је у свим временима имао значајну стратешку улогу, јер су се на овом простору укрштали путеви али и сукобљавале војске и идеје. И поред такве улоге, овај простор је дуго био без правих и добрих путева, јер је изразито планински карактер територије допринео да су услови за развој савременог саобраћаја прилично неповољни.

Пријеполје, Прибој и Нова Варош активно су повезани са суседним општинама Србије, Црне Горе и Босне и Херцеговине. Најважнији саобраћајни правац је магистрални пут М-21 и пруга Београд-Бар, док су са суседним општинама повезани регионалним путевима, а везу насеља чини мрежа локалних путева⁶⁴. Просечно за цело функционално подручје густина саобраћајне мреже је повољна, у поређењу са Србијом, али недостатак саобраћајница у општини Прибој је очигледан. Зато се за ову општину може рећи да је поприлично саобраћајно изолована. Подаци указују на слабу развијеност путне мреже што је један од главних узрока исељавања становништва из брдско-планинских предела.

Табела 14 Дужина путева, 2010. година

	Р Србија	Златибор. округ	Пријеполје	Прибој	Нова Варош	ФУП Пријеполја	
укупно	43258	4219	425	144	526	1095	
Савр. коловоз	27175	2151	227	96	176	499	
магистрални	Укуп.	4524	515	116	-	42	158
	савр.	4413	434	76	-	42	118
регионални	Укуп.	10400	732	26	73	60	159
	савр.	9150	569	16	69	58	143
локални	Укуп.	28333	2972	283	72	424	779
	савр.	13611	1149	136	27	76	239
Густина на 100 км ²	48.93	68.64	51.58	26.04	90.07	55.84	

Извор: Републички завод за статистику

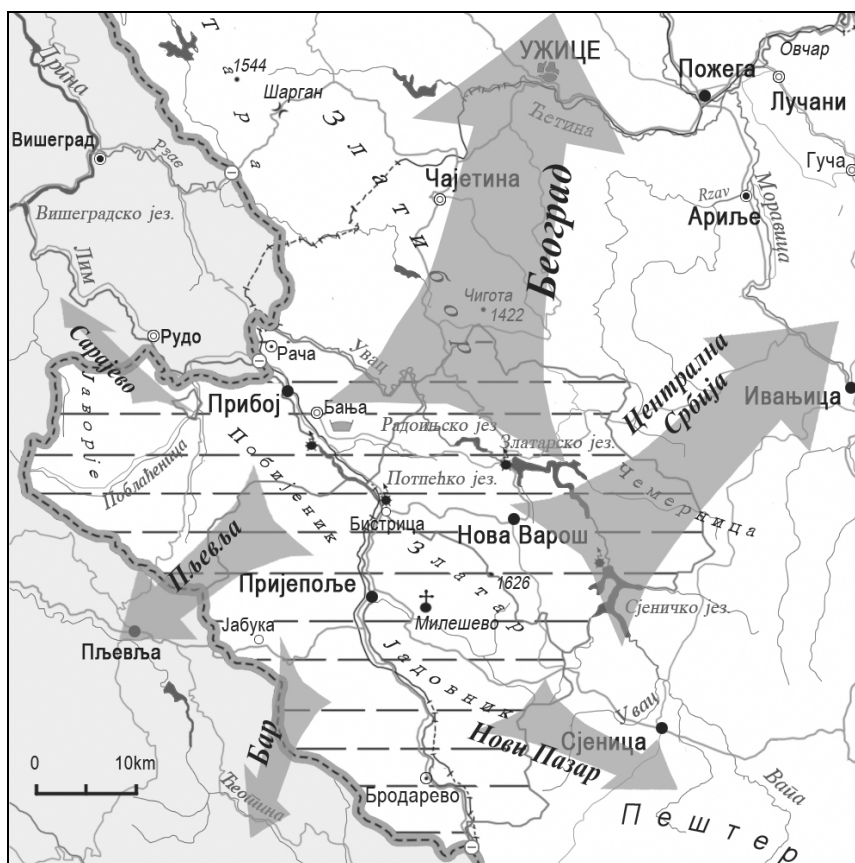
Значај пријеполског подручја је нарочито порастао након завршетка пруге Београд-Бар. Из њега, као чворишта, данас према Београду у току 24h одлази 11 возова, од којих су 8 у транзиту, а 3 са поласком из Пријеполја, а према југу одлази 9 возова. Нова Варош је од пруге Београд-Бар удаљена 15 km, што у савременим условима не би смело да представља велики проблем, али је тиме много мања приступачност железничкој мрежи па се из тог разлога мање и користи. Магистрални правац Београд - Бар пролази кроз општину Прибој у дужини од 25 km, са изграђеним индустријским колосеком и три железничке станице, односно стајалишта. Представља значајан комуникациони потенцијал и компензује недостатак магистралних путева.

Приступачност приказана на Карти 3 одређена је на основу укупног броја полазака, а тај број се односи и на доласке у регион, користећи и железничку и друмску мрежу из појединачних општина ка значајнијим дестинацијама у Србији. На првом месту је повезаност са Београдом са 18 полазака, затим са Централном Србијом (Чачак и Крагујевац) 11 полазака,

⁶⁴ Детаније о саобраћајним правцима у другом делу монографије.

Новим Пазаром и Сјеницом (само аутобуси) 4 поласка, Пљевљима (само аутобуси) 6 поласака, Баром (само железница) 3 поласка и Сарајевом (само приватне аутобуске линије) 2 поласка. Међутим, постоји разлика између самих општина пријепољског подручја условљена густином и просторном организацијом саобраћајне инфраструктуре. Прибој има најслабију повезаност са наведеним центрима услед недостатка путева магистралног значаја и оријентише се на железничку мрежу. С друге стране, железница пролази кроз један мали део територије општине Нова Варош, па је на њу мање упућена, док се максимално искоришћавају предности проласка магистралног правца кроз централни део општине. Пријепоље је у најповољнијем положају, јер се налази на раскрсници путева магистралног и регионалног значаја и железнице.

Карта 3. Приступачност функционалног подручја Пријепоља⁶⁵

⁶⁵ Карта је урађена на основу података о поласцима са посматраног простора у околини, где дебљина стрелица означава интензитет повезаности (аутор: Дробњаковић М.)

Још један занимљив податак везан за приступачност овог краја, јесте просечни годишњи и дневни саобраћај на овој деоници магистралног пута М-21, дати у Табели 14. Представљен је број возила који дневно у просеку прођу магистралним путем на деоницама одређеним за аутоматске бројаче. Пошто ово није мали број возила, магистрални правац М-21 прилично је прометан. Из тог разлога је он важна осовина развоја функционалног подручја Пријепоља, и као таква чини ово подручје приступачним.

Табела 14. Просечан годишњи и дневни саобраћај 2001.⁶⁶

	Дужина деонице	ПА	БУС	ЛТ	СТ	ТТ	АБ	укупно
Кокин брод-Н. Варош	8335	2057	22	14	162	215	180	2650
Н. Варош-Бистрица	15357	2033	22	145	162	215	180	2626
Пријепоље-Бистрица	9804	2754	24	14	176	242	220	3430
Пријепоље-Коловрат	5142	2806	24	16	184	256	234	3520
Мијоска-граница Ц. Г.	30.207	3921	30	24	246	284	292	4797

Извор: Републички завод за путеве Србије

Иако је ово једно од неразвијених подручја Србије, и упркос одливу активног становништва и стручног кадра и неповољне економске ситуације, његови потенцијали нису занемарљиви. Конкурентност је увећана уколико се увећа просторна дифузија развоја и равномерније коришћење локалних потенцијала уз помоћ политике децентрализације појединих општина. Не треба допустити да привреда даље пропада, већ би требало предузети одговарајуће мере и привести крају процесе реструктурирације и приватизације. На људски ресурс (више и високо образовано становништво) се у овом крају увек може рачунати, иако је сада ограничен на градска насеља. Ту су недовољно искоришћени природни ресурси који могу постати важна основа за развој.

Потенцијални видови трансграничне и трансрегионалне сарадње

Велику предност и развојни потенцијал овог простора свакако морамо препознати у специфичном геостратешком положају, на месту контакта три државе, донедавно републике СФРЈ, Србије, Босне и Херцеговине и Црне Горе. Овај потенцијал до сада није искориштен, већ је заправо представљао ограничење, што је довело до успореног развоја. Пратећи трендове и позитивна искуства у Европи и окружењу, требало би поћи стазама оснивања прегограничне сарадње и трансграничних региона, како би заједничким напорима и интересима обе стране постигле жељене резултате.

⁶⁶ ПА - путнички аутомобили; БУС – аутобус; ЛТ, СТ, ТТ - лака, средња и тешка теретна возила; АБ - аутовоз и теретно возило са приколицом

Савремени процеси интеграција у Европи упућују на значај територија мањих од националних. Државне границе временом постају ожиљци и отварају се ка слободним токовима робе, радне снаге, капитала, идеја и информација. Интеграције се одвијају на трансдржавном (повезивање држава преко неких заједничких природних карактеристика), трансрегионалном (тематско повезивање засновано на заједничким интересима) и на трансграничном нивоу (повезивање суседних, граничних и најчешће слабије развијених региона или градова са обе стране границе, на основу заједничких интереса)⁶⁷. Значај ових пограничних подручја све више расте у процесу интеграције и у обликовању трансрегионалних и унутаррегионалних веза и односа. Овим путем остварује се сарадња и успостављају се везе међу урбаним подручјима Европе или, како Pichler-Milanović (2006) истиче „World city formation“ у европском контексту. „Трансгранична регионализација и европеизација“ у виду тесне економске и културне сарадње и партнерства остварују се између суседних пограничних градова различитог значаја у националној урбаној мрежи градова. „Еврорегиони“ се формирају углавном како би се решили проблеми становништва неког подручја, побољшао животни стандард, ради заједничког коришћења потенцијала, покретања развоја и остваривања неких заједничких интереса. Тодоровић М., Тошић Б. и Стојановић Б. (2004) дали су, на основу досадашњих тумачења, њихову формалну дефиницију. По њима, ради се о „добровољној интересној асоцијацији, уз поштовање националних и међународних закона, а све у циљу елиминације „територијалног изолационизма“ и стварање оквира културног зближавања или реконструкције неких творевина, уз успостављање јединственог језгра за економски развој и равнотежу између центра и периферије“.

ЕУ подржава просторну интеграцију на регионалној основи повезивањем јединица територијалне организације кроз овај вид сарадње, али у складу са европским стандардима, истичу Стојков Б. и Тошић Б. (2003). Повезивање и ширење урбаних мрежа на регионалном и транснационалном нивоу омогућиће градовима и регионима да међусобно сарађују и да искористе предности функционалног повезивања са свим њиховим

---

⁶⁷ Програми транснационалне и трансрегионалне сарадње који су од значаја за нашу земљу су нпр. CADSES (подручје Црног Мора, Балтичког региона, северозападне Европе, југоисточне Европе); INTERREG; пројекти везани за Дунав: ARGE DONAU у оквиру којег се издваја посебан пројекат за просторно уређење и просторно планирање и предлог за сарадњу региона, градова и лука дуж Дунава – DONAUHANSА), BRIDGE-LIFELINE DANUBE, покренут кроз INTERREG IIС у оквиру програма CADSES, IRON-GATE, тј. „Културне стазе у Подунављу“; LEADER + за рурални развој; Карпатска конвенција, IPA, SAPARD, IPARD;

карактеристикама. Економски развој пограничних региона условљен је степеном функционалних односа са обе стране границе, а функционални карактер границе, комплементарност привредних делатности и културно-историјска наслеђеност суседних пограничних подручја представљају основне факторе функционалности и настанак трансграничних региона.

Умрежавање насеља и стварање урбаних система је једна од последица савременог процеса глобализације⁶⁸. Један од облика испољавања овог процеса је и регионална интеграција у националним и транснационалним оквирима, али уз уважавање регионалних специфичности који омогућавају комбиновање свих развојних фактора. Укључивање на глобално тржиште и стварање глобалних интеграционих зона може се постићи развијеним полицентричним урбаним мрежама заснованим на јакој структурној и функционалној интеграцији. У савременим процесима глобализације и информатичке револуције, погранична подручја добијају једну нову димензију. Државне границе постају „дисфункционалне“, а погранична подручја постају мање зависна од свог положаја у оквиру државних граница и просторне удаљености од центра, већ њихов значај и развој зависе од повезаности са њим и све више од процеса и утицаја на регионалном и глобалном нивоу. Марић Ђ. и Бајић Д. (2007) истичу да се појмови *погранично* и *трансгранично* подручје теоријски разликују. Према литератури друге половине прошлог века погранична подручја у географском смислу представљају „периферију“, а у економском смислу она подручја чији развој зависи од „центра раста“. Зато се каже да је погранично подручје периферно и посматра се у оквиру концепта „центар-периферија“, а трансгранично централно у економско-географском смислу и посматра се у оквиру концепта „центра раста“ који подразумева постојање центра чији се функционални утицаји шире са обе стране границе. „Овакав концепт просторно-економске организације под периферијом подразумева подручје ограничених ресурса и скромних инвестиционих улагања што претпоставља заостајање у економском развоју, за разлику од централних подручја која представљају

---

⁶⁸ Глобализација представља дугорочан тренд структурних промена и везана је за транснационалне интеграције и развој нових производних снага (Милетић Р., 2003). Дерић Б., Тошић Д. и Милетић Р. (2001.) на основу Пушић Љ. (2001) истичу да „као интегрисани економски, социјални и политички феномен заснован на ефикасном коришћењу разноврсних ресурса и иновација, глобализација представља нови дугорочни мегациклус технолошки генералисаних структурних промена и прилагођавања новом светском поретку и начину функционисања светске привреде као мреже транснационалних кооперација и система глобалних подела“. М. Грчић (2006) на основу Taylor P. и Flint C. издваја осам димензија глобализације: финансијску, технолошку, економску, културну, политичку, еколошку, географску и социолошку.

концентрацију економске активности и капитала са великим могућностима интензивног развоја“. Међутим, гранични региони према CenSe нису неопходно окарактерисани као периферни у националним условима (услед емиграција и ниске густине насељености) или да су блиско лоцирани другим периферним регионима. Повезујући јединствене или комплементарне потенцијале прекогранични развој може искористити веће потенцијале и постићи већи подвиг него изоловани национални развој.

Само ограничени број, углавном главних градова има значајан утицај на европски простор⁶⁹. Мања урбана подручја готово да немају користи од интеграција. Оно што се означава као напредак и чему теже мали и средњи градови јесте поларизација иновација и инвестиција што последично условљава раст и развој. Међутим, политика полицентризма промовише се и на најнижем урбаном нивоу. Такве урбане полицентричне мреже су веома важне за постизање интеграције и кохезије, али и за подстицај конкурентности региона које карактеришу мали и средњи градови, у циљу бољег повезивања различитих потенцијала и за стабилизацију њихових позиција у националној урбаној хијерархији. Ове „мале“ интеграционе зоне требало би да ослободе потенцијале у транснационалном и прекограничном смислу (популациона маса, природно и културно наслеђе). С тим у вези, PlaNet CenSe је урадио студију „Међуградска кооперација“, која је заснована на умрежавању градова и њихових активности, иницирана и ношена заједничким ангажовањем јавног, приватног и невладиног сектора и ауторитетом градова⁷⁰. У остваривању пројеката сарадње

---

⁶⁹ Већина урбаних центара је у Европи од регионалног/локалног значаја, 81 центар је од транснационалног/националног, а 27 центара од европског значаја (PlaNet CenSe).

⁷⁰ Бројни су примери градова са успешном сарадњом који се налазе са обе стране државне границе. Један од таквих примера је на северу Европе на граници између Шведске и Финске (Naraqanda/Torino), други између Белгије и Холандије (Baarle-Hertog/Baarle- Nassau), затим на тромеђи у Базелу (Француска-Немачка-Швајцарска), на граници између Француске и Шпаније (Consortium Bidassoa-Txingudi), као и на граници Италије и Словеније (Горизиа/Нова Горица). Сарадња у подели јавних сервиса (углавном када је реч о болницама, снабдевању електричном енергијом и јавном транспорту) у тзв. коресподентним двојним градовима може донети велике економске бенефиције, што иницира међудржавну сарадњу. Општине ових наведених градова блиско сарађују у организацији функционисања јавних сервиса за грађанство. Општине Baarle-Hertog и Baarle- Nassau деле комуналне сервисе (водоснабдевање, канализација, снабдевање гасом, чишћење улица, одлагање отпада, јавни транспорт), Хапаранда и Торино имају споразум о ватрогасном сервису, хитној помоћи, планирању канализације и питањима везаним за туризам,. Сарадња се може остваривати и у области културе, нпр. у заједничком организовању културних манифестација. Директне комуникационе везе (нпр. телефон, факс, интернет адресе) могу бити уређене између граничних општина тако да физичка и правна лица могу размењивати информације квалитетно и брзо. (Тодоровић М., Тошић Б., Стојановић Б., 2004).

(INTERREG и други) веома су важни мали и средњи градови који су активни у учешћу у овим пројектима. Ови мали градови, изван агломерацијских система, не могу парирати великим градовима у погледу радне снаге, нарочито високо образоване и транспортних система. Њихова функционална специјализација је од великог значаја за њихову „интеграцију у економске глобализационе процесе и за проналазак њиховог места у интернационалној дистрибуцији послова/радне снаге” (Тошић Д., Невенић М., 2006). Зато, они морају да пронађу пут економског и урбаног развоја фокусирајући се на локалне економске структуре и своје локалне и регионалне потенцијале. Ипак, потенцијал локалног утицаја је веома ограничен. Локални актери немају довољно капацитета да одговоре глобалној економији и да наставе са иностраним улагањем. Но, могућности локалних актера за јачавање локалног потенцијала су потцењени, а да би се то променило, како предлаже Thilo Lang (2006), треба најпре повећати свест о неискоришћеним потенцијалима и максималним могућностима за њихову трансформацију, а онда „стављање локалних вредности на тржиште интереса и постизање локалног економског развоја“.

Разни видови сарадње, било прекограничне, између градова, региона или руралних подручја требало би да буду стимулисана одозго-наниже (транснационално) политикама, научним и образовним активностима, финансијском подршком од стране ЕУ фондова, истраживања и пројеката развоја, као део процеса интеграције ЕУ, подржана иницијативама одоздо-навише између градова и региона међу којима су успостављене институционалне везе, мреже и партнерства (Pichler-Milanović N., 2006). Заснивање кооперација обично се заснива на заједничким особинама, које се, како наводе Тодоровић М., Тошић Б. и Стојановић Б. (2004) базирају на комплементарностима, тако да се „природни, економски и друштвени потенцијали функцијски интегришу у социо-економску територију“, а веома битне за сарадњу и спајање пограничних подручја су: етничка структура, учешће доминантне нације, статус мањина у пограничном подручју, постојање мреже комуникација, демографске потенцијале, природне ресурсе и др.

Сарадња прекограничних мрежа градова, како се наводи у ESDP-у, може обезбедити услове за превазилажење развојних недостатака у пограничним подручјима, што је на подручју граничних општина ФУП-а Пријепоља са општинама у суседним републикама управо и случај. Градови на овако малим удаљеностима требало би да сарађују како би решавали заједничке проблеме, путем размене искуства и ради остваривања заједничких циљева и пројеката. Ово мало урбано подручје које тежи да постане економски катализатор у заосталом и неразвијеном региону, као и развојни пол у сеоском и периферном делу Србије.

Ситуација у нашем окружењу

Број и брзина формирања трансграничних региона у Европи је различита. Југоисточна Европа је подручје специфично по томе што је у појединим деловима политички врло нестабилна и са великим бројем граничних проблема, и представља једно од најслабије интра и интеррегионалних повезаних подручја, па се и функционалне везе међу подручјима јако споро успостављају. Као један од начина решавања граничних проблема је стварање тзв. трансграничних региона и успостављање јаких веза међу просторним јединицама које том простору припадају.

Источни и југоистични делови Европе су слабије развијени и политички организовани као централизоване државе и нису захваћени неким израженијим процесом регионалне диференцијације. У појединим деловима Југоисточне Европе поред политичких баријера постоје бројна ограничења која захтевају комплексно решавање. То су уз физичко-географске баријере, по Тодоровић М., Тошић Б. и Стојановић Б. (2004), и дуготрајна константна демографска и развојна стагнација, непостојање снажнијих урбаних средишта с нодалном функцијом, веома низак степен урбанизованости, неразвијена саобраћајна инфраструктура и др. Уопште, на овим подручјима услед наслеђених психолошких и политичких баријера, али и услед незаинтересованости, јављају се погранични региони⁷¹, а ови аутори их називају „безбедоносним зонама“, који су представљени као економска периферија и изоловани простор, па уместо да спајају, оне раздвајају одређене просторе.

Трансгранични региони имају две веома битне функције. Они „чврсте и тврде“ границе, нарочито међу новонасталим државама које су некада биле републике исте државе, као што ће бити случај код наредно претпостављене и предложене могуће трансграничне сарадње и повезивања општина, временом својим везама између градова са обе стране границе „омекшавају“ и проток људи, робе и капитала чине слободнијим. Овакве границе су заустављале развој пограничних подручја и узроковале бројне пратеће негативне последице (рапидно иселљавање и појава депопулације, опадање економских активности и целокупног развоја) и временом су оваква подручја учинила периферним у сваком погледу. Поновно успостављање веза довешће до трансформације ових подручја у

---

⁷¹ Овде се враћамо опет на раније указану разлику између пограничних и трансграничних региона (Марић Ђ. и Бајић Д. 2007).

трансгранична подручја, тј. у „зоне преплитања и интензивног укупног развоја“ (Тодоровић М., Тошић Б. и Стојановић Б., 2004).

Бивше југословенске републике, сада државе, као и државе у окружењу још увек немају добро интегрисане урбане системе у трансграничној и интернационалној сарадњи, што је последица етничких конфликта, политичке нестабилности и економских санкција током '90-их година. У нашој земљи се тежи тзв. европском регионализму, али као што Тошић Д. и Невенић М. (2006) наводе, урбани системи у Србији нису ни компатибилни ни кохерентни са европским циљевима урбаног развоја, нити се могу мерити са европским урбаним системима који се карактеришу високим степеном централизације и јасном хијерархијом. Србија заостаје у остваривању оваквог вида сарадње, и то нарочито у својим јужним и западним деловима. У даљем тексту биће предложено трансгранично подручје које егзистира на црногорској и србијанској граници могло би да буде помак у том погледу, с једне стране, али и предлог да се државне и регионалне власти окрену и својим коренима, некадашњим сународницима, а не само да „јуре“ за Европом.

Распадом некадашње Југославије, регион добија специфичан положај, тако да може да искористи предности граничног промета и положај на чворишту радијалних друмских и железничких праваца у сада међународним интеграционим токовима. Велика функционална повезаност становништва са обе стране границе требало би да представља основу за функционисање „мекше“ границе између држава и да допринесе бољим условима за трансграничне односе. Успостављање веза подразумева и истовремени развој комплементарних производних и услужних делатности. Тако су формиран мањи двојни центри у овом делу Републике: Прибој-Рудо, Прибој-Пљевља и Пријепоље-Пљевља (модификовано на основу Тошић Б., Милетић Р., 2002). Јачањем конкурентности, овај регион може да заузме значајну улогу у развоју југозападне Србије на регионалној основи и да парира својим потенцијалима функционалном подручју Ужица, који је до сада на овом простору био неприкосновени покретач развоја.

Потенцијална трансгранична сарадња са Р Црном Гором

Могући видови сарадње између републике Србије и Црне Горе имају услове да се остваре управо на пограничном простору којем делом припада и Функционално подручје Пријепоља. На укупном пограничном преостору између ове две државе живи 875000 становника, од чега је чак 69.1% са српске стране (у општинама Златиборског и Рашког округа – Прибој,

Пријеполје, Сјеница и Тутин). У овом делу анализираће се само могућност формирања сарадње између општина Прибој и Пријеполје са српске стране и Пљеваља и Бијелог Поља са црногорске стране. То је простор који насељава укупно 140677 становника према Попису из 2011. године.

На овом подручју кроз историју постоје чврсте континуалне функционалне везе, на којима би могао да се заснива процес интеграције између општина Прибој, Пљевља и Пријеполје и на основу чега би могао да се покрене њихов целокупан развој (Дробњаковић, Спалевић, 2009). Веома битан фактор за повезивање и прожимање овог подручја је традиција у сарадњи, размени производа и радне снаге и синергија у свакодневном животу грађана. Новоуспостављена граница је ове токове привремено успорила, али живот људи се и даље прожима са њене обе стране. Да би оно обављало адекватну функцију трансграничног подручја и постало битан фактор савремених просторно-развојних интеграционих процеса, неопходно је да се интензивирају везе и односи како на хоризонталном, тако и вертикалном нивоу, кроз различите аспекте друштвено-економског развоја, што би осигурало функционисање основних активности неопходних овом региону.

Једна од предности овог региона је што ће се, градећи кооперацију трију општина, посматрати као јединствена територија, целина са свим својим потенцијалима и ограничењима. Формиран је са циљем да се успостави сарадња пограничних региона. Основни циљ формирања је да се уложи заједнички напори ради решавања најважнијих проблема са којима се становништво ових простора суочава. Неке од активности у којима би се могла остварити сарадња су везане за економски развој (првенствено), повезивање малих и средњих предузећа, развој и заштиту животне средине, регулисање заједничке трговине и спречавање сиве економије. Настанак и формирање овог региона би могао да се заснива на заједничком историјском наслеђу, географској повезаности, тј. сличном терену који упућује на заједничко коришћење ресурса и успостављање снажних функционалних веза међу нодалним средиштима и њиховим гравитирајућим простором, уз развијање заједничке мреже саобраћајница која би била кључна у овој спреси, али и од заједничких интереса да се овај помало запостављени, економски периферни простор помери са мртве тачке развоја настале деведесетих година XX века. Мора постојати и потреба за промовисањем и јачањем партнерства локалних самоуправа и приватног сектора са грађанима на овом простору, што опет може допринети јачању цивилног сектора и олакшати међуграничну сарадњу.

Још од давнина народ ових општина био је уско повезан. Од малих римских и илирских насеља настале су варошице, које су се развијале као турске караван станице или градови-утврђења који су пружали војну заштиту на важним трговачким друмовима. Ова стара мрежа путева престављала је основу за данашњу. Све путне везе су задржане, само су на њима изграђене савремене саобраћајнице првог и другог реда. Главни саобраћајни правац на овом подручју данас је магистрални пут М-21, који води од АП Војводине, преко Пријепоља, долином Лима наставља ка Бијелом Пољу и даље ка црногорском приморју. За везу са суседним крајевима, регионални пут Р-115 води од Пријепоља ка Сјеници и Новом Пазару, а од Прибоја ка Рудом и Сарајеву/Вишеграду, али су задржане и везе са Пљевљима, од Прибоја на прелазу Крњача и од Пријепоља на прелазу Јабука. За Пљевља је значајан пут који води до Подгорице преко моста на Тари. Међутим, пруга Београд-Бар и Јадранска магистрала су постали примарни транзитни правци, па је сав саобраћај преусмераван на њих. То указује да је од давнина постојала слободна размена робе и упућеност људи ових крајева једних на друге, што је захтевало изградњу путева за олакšanu међусобну комуникацију и прожимање свакодневног живота.

Поред заједничких саобраћајних токова, ове општине везује и заједничка историја. Све четири општине налазиле су се у саставу Новопазарског санџака за време турске владавине, који је обухватао територије данашњих општина: Прибој, Нова Варош, Пријепоље, Сјеница, Тутин и Нови Пазар у Србији и Бијело Поље, Беране, Пљевља и Рожаје у Црној Гори. Ово подручје има специфичан географски положај, јер повезује две српске државе, Србију и Црну Гору, како међусобно тако и са Босном и Херцеговином и Косовом и Метохијом. У прошлости су ове општине чиниле целину, заједно су се развијале и суочавале са истим проблемима. Почетком турске владавине тадашња насеља Пљевља, Бијело Поље, Прибој и Пријепоље развили су се у јаке трговинске и занатлијске центре, али од XVIII века, привредни развој овог краја стагнира, што је последица слабљења снажног турског феудалног система и Турског царства. Положај становништва, нарочито хришћанског, нагло се погоршава. Оно је тлачено и израбљивано и налазило се у све неповољној ситуацији. Такође заједничка прошлост се одразила и на карактеристике становништва које насељава ове крајеве, које је сличног менталитета, говора, тј. акцента и израза који се употребљавају у свакодневном говору, деле сличне обичаје и начин живота. Специфичност овог краја је и та да овде имамо помешану српску популацију ортодоксног и муслиманског опредељења. За време турске владавине велики број српског живља је исламизиран, па одатле имамо данас шаролику етничку структуру.

Територије општина Прибој, Пријеполје, Бијело Поље и Пљевља карактерише слична морфологија терена. На рашчлањеном рељефу наизменично се смењују планине и речне долине које овом простору дају нарочиту чар. Прибојска, пријеполска и бијелопољска котлина смештене су у композитној долини реке Лим, док се пљеваљска котлина налази између река Лима и Таре, у долини Ћехотине. Општине Прибој и Пријеполје се налазе на Старовлашкој висији, за коју се каже да представља севернији и нижи наставак Црногорских брда и површи, којима припадају општине Пљевља и Бијело Поље (Марковић Ј.). Пљеваљска котлина настала је у некадашњем крашком пољу (Остојић Ђ., 1986) коју је у миоцену испуњавало језеро. Захваљујући дебелим језерским седиментима, на дну котлине се налази „пљеваљско благо“ – дебеле насlage лигнита и мрког угља и квалитетног лапорца. У близини Пљеваља је Маочки угљени басен, а његова околина богата је рудама (Градац, рудник олово-цинкане руде Шупља стијена, сребро и барит Љубишње).

Што се тиче економских потенцијала који се користе на територији ове четири општине, постоји прилична разлика. Ипак, због појединих недостатака општина и њиховог међусобног допуњавања, веза међу њима је јака и нераскидива како кроз историју, тако и данас у овим специфичним условима. Највернију представу заступљености појединих привредних сектора у овом крају и њиховој развијености даће нам подаци о друштвеном производу, расподели зарада и запослених по секторима делатности.

Степен запослености (запослени на 1000 становника) је сличан у све три општине. Међутим, удео запослених у укупно запосленим Републике се драстично разликује. Прибој и Пријеполје имају јако низак удео, што нам потврђује слабу развијеност ових општина, аналогно висини оствареног БДП, док је удео запослених у општини Пљевља знатно већи. Анализа трошкова рада по запосленом има значајну улогу приликом процењивања конкурентности појединих сектора. Зараде у општинама Прибој и Пријеполје крећу се од $\frac{1}{2}$ до $\frac{2}{3}$ републичког просека, док је у општини Пљевља зарада изнад републичког просека. Највеће зараде су у сектору прерађивачке индустрије, производње електричне енергије и пољопривреде, док би у пљеваљској општини биле и у сектору рударства. Ови подаци су најбољи показатељ заступљености грана привреде. С друге стране, највећи број активног становништва је запослено у сектору прерађивачке индустрије и рударства и пољопривреде у црногорским општинама, мада значајну улогу игра и трговина, што нас упућује на све већи број и значај малих и средњих предузећа чија је трговина главна делатност. У општинама Пријеполје и Бијело Поље незнатно је већи удео запослених у

области саобраћаја, што је и очекивајуће јер њихове територије пресеца најважнији магистрални правац и железница, где се на граници државној, и између ових општина, врше све транспортне и логистичке услуге.

Један од региона који би био поље сарадње између општина са црногорске и србијанске стране границе, могао би се формирати на релацији Прибој-Пљевља-Пријепоље⁷². Овај регион би се, дакле, састојао од три општине: Прибој и Пријепоље које се налазе у југозападном делу Србије, и општине Пљевља која се налази на северу Црне Горе. Простирао би се на површини од 2726 km² (општина Пљевља обухвата 1346 km², општина Прибој 553 km² и општина Пријепоље 827 km²), на којој би живело укупно 94626 становника (30786 општина Пљевља, 27127 општина Прибој, 36713 општина Пријепоље). Према броју становника, ово подручје би одговарало NUTS 3, ниво дисрктикта или мањег округа (аналогно примеру Београда, Стојков Б. и Тошић Б., 2003), што би се могло посматрати као регион у коме треба заједнички решавати друштвене, економске и друге проблеме.

Општина Пљевља је била један од јачих економских центара у Црној Гори. Привредни развој се базира на Руднику угља и ТЕ Пљевља, захваљујући којима је општина и енергетски центар Републике. Рудник угља А.Д. Пљевља је највећи привредни колектив у Пљевљима и својим развојем, величином и бројем запослених. Очекује се да ће приватизација Рудника и Термоелектране (ТЕ) Пљевља ускоро бити приведена крају. С обзиром на релативно малу удаљеност ове сировине, друге две општине требало би да се снабдевају угљем из пљеваљског рудника, који ће им послужити као енергетско гориво у производњи и за загревање производних хала и становништва. Један вид сарадње би се и могао заснивати на овој сировини, стога што би је општина Прибој више користила у производњи, јер се грејање стамбених простора користи мазут, док би је општина Пријепоље користила у обе сврхе. Пошто је сада између ових општина успостављена државна граница, требало би увести олакшице по питању превоза, ослобађање од царинења, граничних такси и пореза, како би размена била слободна и олакшана.

Општине Прибој и Пријепоље карактерише прерађивачка индустрија, уз развијени сектор трговине који је заступљен и у Пљевљима. Носилац целокупног привредног развоја, нарочито развоја индустрије ове две општине била је Корпорација а.д. ФАП, са седиштем у Прибоју, који је био

---

⁷² Модел сарадње међу општинама потенцијалног региона приказан је на основу Дробњаковић и Спалевић, 2009.

један од највећих произвођача тешких привредних возила и аутобуса на Балкану. Погон „Ливница“ из Пријеполја са производњом одливака, специјалних надградњи, пољомашина и зимске опреме за путаре, зависно предузеће ФАП-а. Један од кључних фактора економске обнове ових општина, нарочито општине Прибој зависи од завршетка процеса приватизације ФАП-а и повратак његових производа на светско тржиште. Поред аутомобилске индустрије, у општини Прибој је заступљена хемијска („Полиестер“, „Епохид“) и текстилна индустрија (предузеће „Инкоп“). Требало би искористи већ развијене индустријске гране за неки будући вид сарадње између ових општина. Нпр. ФАП би могао да снабдева Рудник камионима који би се користили за утовар, превоз и истовар угља, фабрике пластичних маса би могле да обезбеде пратећу опрему за производњу угља, али би се и производни програм ових фабрика могао проширити у том погледу, док би текстилна индустрија могла да потребну ХТЗ опрему. Такође, и на ове производе требало би укинути порез на граници, мада би могло да се успостави и неки облик размене производа.

Разне околности као што су економске санкције, смањење тржишног простора, транзициона криза, нестабилност услова приврђивања – курса и цена, ратно окружење, условиле су стагнацију и пад производње. Да би се обезбедио одговарајући обим инвестиција, пре свега страних, без којих није могуће активирати постојеће потенцијале, неопходно је спровести трансформацију привреде, пре свега у домену приватизације и трансформације друштвених и државних предузећа. Развој МСП на овом простору има све већи значај. Последњих неколико година у Пљевљима је дошло до формирања више од 300 приватних предузећа која се баве свим видовима бизниса од производње, грађевинарства, трговине, угоститељства до разних услуга потребних граду и његовим становницима. У општини Пријеполје активно је 206 МСП, а у Прибоју 79, и то највише у сектору трговине и прерађивачке индустрије (дрвна, текстилна и прехрамбена). Дрвна индустрија у развоју општина заузима посебно место, с обзиром на њихово богатство овим потенцијалом. Шумско-индустријски комбинат „Велимир Јаки“ у Пљевљима је у раду, а и велики је број пилана у овом региону које се баве искључиво примарном обрадом дрвета. Требало би да се више праве готови производи од дрвета, намештај, и да се овај вредан потенцијал на прави начин искористи, али и да се успостави сарадња на пољу дрвне индустрије између ових општина, јер ако не могу да је развијају појединачно, веће су могућности да се заједничким идејама и средствима нешто постигне. Нпр. могла би се отворити једна фабрика у некој од општина са производним програмом намештаја, од које би се

стварао бренд препознатљив за овај крај, док би се са територије других општина довозиле сировине или били отворени њени производни погони.

И пољопривреда представља значајан потенцијал овог краја. Слични природни услови у општинама упућују на сличну структуру пољопривредног земљишта и начине његовог коришћења. Највећи удео у укупној пољопривредној површини имају пашњаци у све три општине, који су велики природни потенцијал за развој сточарства. Цео крај је познат по добром сиру и кајмаку, који по свом квалитету спада међу најбоље у Србији и Црној Гори. Организовањем манифестације „Дани пљеваљског сира“ почиње се полако размишљати и о промовисању и заштити географског порекла ових производа и имена. Требало би укључити и промовисање млечних производа из прибојског и пријеполског краја. Пријеполје је познато и по посебној врсти сира са орасима, која за ове крајеве није свакидашња, а ова комбинација специфичног са традиционалним укусом била би прави гастрономски изазов. Када се говори о сточарским производима не могу да се не помену месне прерађевине (пршута и суџук). Они представљају добар потенцијал за развој прехранбене индустрије. Постоји неколико приватних прерађивачких капацитета, млекара и кланица, који пласирају на тржиште млечне и сувомеснате производе.

И поред свих благодети које нуди природа ових простора, пољопривреда је готово неразвијена, екстензивна и неорганизована. Ова привредна грана се мора унапредити. Требало би интензивирати и модернизовати пољопривредну производњу на бази заједничких програма општина, укрупнити поседе где је то могуће, развијати капацитете за производњу и прераду меса и млека, унапредити ветеринарске станице, обезбедити тржиште на које ће се пласирати ови производи, одредити се само за гајење оних култура којима погодује поднебље (кромпир, хелда) и стварати и промовисати производњу хране која карактеристична за ову географску средину (кајмак, сир, сувомеснати производи, ракија). Требало би повезати пољопривредну производњу између општина, олакшати размену производа индивидуалним произвођачима који своје производе пласирају углавном на локалним пијацама. Тенденција у размењивању производа постојала је још од давнина. Стање се знатно променило успостављањем нове државне границе која је онемогућила слободан промет људи и производа. У том погледу је знатно сужено тржиште локалним пољопривредницима на која пласирају своје производе и смањени су приходи које су они могли да остваре. Залагањем локалних самоуправа морају се дисфункционализовати границе међу општинама, како би се наставила синергија живота и рада становника краја.

Регион Прибој-Пљевља-Пријеполје поседује и добар потенцијал за развој природног и културног туризма. На релативно малом простору испреплетани су утицаји природе и историје. Ово подручје кресе разнолике природне лепоте и реткости, од планина, речних долина, кањона, језера, извора минералне воде, пећина и споменика културе. Најатрактивније од туристичке понуде свакако би био кањон реке Таре, али и Лима. Атрактивно за љубитеље екстремних спортова је и сплаварење Лимом на гуменим чамцима које креће од од Плавског језера, где извире, до ушћа Милешевке у Лим, на дужини од 135 km. Прво сплаварење Лимом организовало је планинарско друштво „Коловрат“, јуна 2000. године, што је прерасло у манифестацију међународног карактера. Сплаварење реком Таром још је познатије и атрактивније од сплаварења Лимом. Сплаварење почиње са Сплавишта и траје на дужини од око 100 km, најлепшим и најузбудљивијим пределима кањона (водопади Љутице, монументални моста на Тари, стари римски пролаз – Левер Тара, Мисово врело - најдубљи део кањона, водопади реке Драге и Радован лука итд). Сплаварење се завршава код Шћепан поља. Ову врсту туризма требало би промовисати у заједничкој понуди општина, и уз познатију реку Тару предложити овакав егзибиционизам на мање познатој манифестацији на Лиму и учинити реку атрактивнијом.

Поред свих планинских врхова који окружују ово подручје, треба издвојити површ Јабуку заједничку за општине Пријеполје и Пљевља. Јабука је крашки планински простор са кога се дижу неколико узвишења: Мијајловица, Јастребица, Јаблановица, Зечје и Милинково брдо, брдо Ђопча, Ражано, Ковачица, Видиковица и друга. Богата је пећинама, од којих је посебно занимљива Двоглава са живописним накитом. То је познато излетиште, нарочито у зимском периоду, са благим падинама које омогућавају да се развије у локални скијашки центар. На Јабуци је подигнут мотел „Бошко Буха“, по имену малдог партизанског борца који на овој површи погинуо. Некада је Јабука била много посећенији центар, међутим од рата у БиХ избеглице су нашле уточиште у хотелским бунгаловима и због недостатка капацитета, али нерешених имовинских питања око скијашке стазе, туризам је постепено утихнуо. Највише туриста који су боравили на Јабуци су свакако били из ове три општине. Заједничким напорима локалних самоуправа туристички потенцијал ове планинске површи би се наново могао оживети. Најпре би требало решити имовинске спорове око стазе, потом је средити и ставити у функцију уз постављање нове жичаре, јер је стара већ одавно изгубљена, затим иселити још неколико избеглих породица у унапред обезбеђен смештај, а потом хотелу враћати рестаурацијом стари сјај и углед који је уживао.

Приоритети овог краја по питању развоја туризма јесу свакако манастири, веома вредни по својој старости, ризници и фреском сликарству. Неколико манастира на овом подручју су права вредност културе и историје српског народа. Један од најпознатијих, не само у региону већ и шире јесте средњовековни манастир Милешева – храм Светог Спаса у Пријепољу. Манастир је подигнут 1218/19. године. Имао је велики значај у културној и националној историји српског народа. Најважнија фреска је Бели Анђео, која представља највећи домет српског средњовековног сликарства, а посебан значај за културу и просвећеност српског народа имала је Милешевска штампарија 1544-1557. године. Значајан сведок о културним потребама народа овог краја у прошлости, јесте манастир Св. Никола на Бањи, у Прибоју. У њему се најпре налазила поменута штампарија. Сава, Растко, Немањић, овај манастир је одредио као један од осам првобитних епископија самосталне српске државе. Манастир Бања је задужбина Немањића и зна се да је настао пре 12. века. Смештен је у старом лечилишту, крај извора минералне воде за који се везује легенда, да је ова вода излечила краља Уроша, који је онда у знак захвалности подигао манастир. Овај бањски центар такође спада у низ фактора за развој туризма, који нажалост није искоришћен. Трећи, не мање битан манастир је манастир Св. Тројице у Пљевљима. Највјероватније је саграђен на остацима манастира из немањићког периода. Први писани помен потиче из 1537. године, од јеремонаха Саве. У средњем веку манастир је био познат и као врло значајан преписивачки и књижевни центар. У манастирској библиотеци се чувају и вредне књиге на пергаменту и папиру из XIII и XIV века као и познати коректурни табаци Милешевске штампарије из 1557. године, који спадају међу најстарије досад познате коректурне табаке и што сведочи о повезаности поменутих манастира. Важни су и други културно-историјски споменици овог краја: манастир Куманица; црква Давидовица, манастир Увац – Вувац, манастир Св. Ђорђе у Мажихима у Прибоју и др. Данас је све више туриста и све више програма у којима се придаје значај нашим манастирима. Из наведеног се види да потенцијал за развој културног туризма овог краја није занемарив. Као што се организују програми обилазака знаменитих манастира у Србији и Црној Гори, туристичке организације овог региона требало би да се повежу и предложе обилазак ових средњовековних манастира у заједничкој понуди и аранжману. Они су историјски повезани и као такве требало би их посматрати као нераздвојиву целину.

Поред поменутог региона и предложених поља на којима би се могла заснивати сарадња, требало би истаћи значај повезивања општина Бијело Поље и Пријепоље. Ове две општине налазе се на „развојним жилама” овог

простора, магистралном путу М-21 и железничкој прузи Београд-Бар. Такав положај упућивао је становништво од давнина на транспорт и све делатност које су у директној вези са њим. Тако су ови градови још у римском, а потом и турском периоду били познати као трговински центри. Данас, када је граница међу њима преименована у државну, своју велику шансу могу пронаћи управо у области саобраћаја и отварању логистичког центара у једном од ових градова, па тако заједничком сарадњом искористити предности оваквог положаја. Што се тиче других привредних капацитета ових општина, који би били са заједничком осномом, јесте свакако текстилна индустрија. Предузећа ове привредне гране су у обе општине у тешком положају, под стечајем или неуспешно приватизована. Један од пројеката којим би требало да се бави владајућа мањина свакако би требало да буде вазан за подизање квалитета текстилних производа и обезбеђење тржишта на заједничким основама. Тако, исти принцип за подизање пољопривредне производње, заснован искључиво на сточарству и воћарству, може се применити код обе општине. У овом погледу, требало би производе са територије општина Пријепоље и Бијело Поље ослободити граничних такси и омогућити несметан промет, како би се поспешила производња и проширио пласман на суседне републике. Један од великих елемената који спаја поменуте општине је река Лим, на којој су лоциране. Атрактивност реке требало би постићи заједничком промоцијом и реализовањем пројеката из области туризма (сплаварење, риболов, кањонинг и сл.) и заштите од загађења.

Односи са Босном и Херцеговином⁷³

Контактну зону посматраног подручја са БиХ чине општина Прибој и суседна босанска општина Рудо. Ове две општине су уско биле повезане и упућене једна на другу кроз вишегодишњи историјски период. Та повезаност огледала се у свакодневном преласку становништва са територије једне на територију друге општине (првенствено радника и школараца), преносу капитала (један од одељака ФАП-а из Прибоја налази се у Рудом, са потпуном зависности од матичног предузећа) и размени робе (првенствено пољопривредне). Новоуспостављена граница између две општине створила је бројне проблеме становништву са овог простора. Новонастало стање је додатно погоршано споровима око појединих сегмената границе између две поменуте државе.

---

⁷³ У овом делу биће приказани резултати истраживања објављени у раду Голић Р., Ђирковић М. (2007)

Граница Србије и БиХ је катастарски утврђена и јасно дефинисана на око 95% дужине. Спор постоји још увек око четири сектора (два водена и два сувоземна)⁷⁴ на којима државна граница није стриктно одређена и дефинисана на функционалан начин, што се негативно одражава на економски развој овог простора и демографска кретања. Један од проблематичних сектора, око кога две државе никако не могу да пронађу заједничко решење јесте на делу између општина Прибој и Рудо, а представљен је енклавом насеља Међуречје. Пошто функционално подручје Пријепоља остварује своју везу са Републиком БиХ само преко границе код Прибоја, са циљем успостављања неких видова прекограничне сарадње, биће анализирано у даљем делу текста како се тај проблем одражава на живот становништва са обе стране.

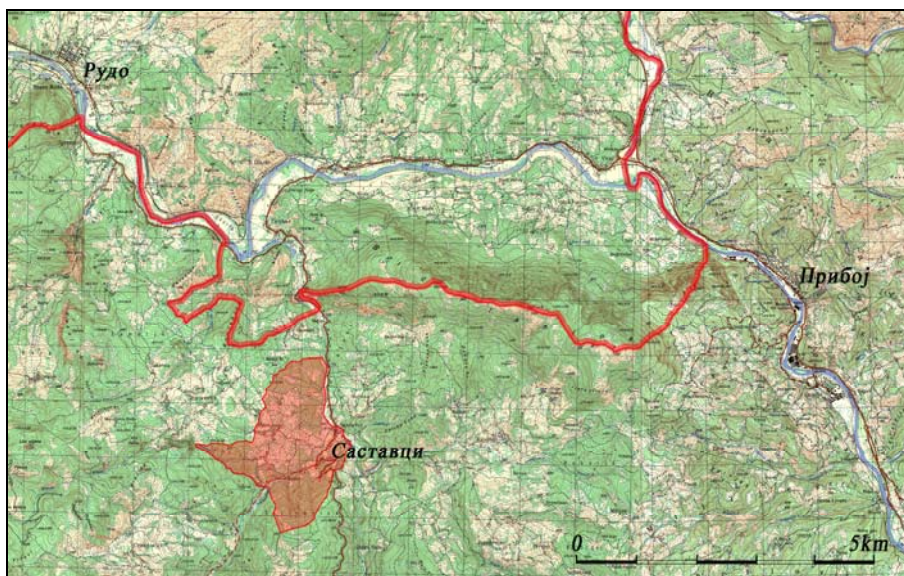
Граница између општина Прибој и Рудо води коритом реке Увац до њеног ушћа у Лим и даље узводно коритом Лима, а северно иде развођем на планини Бић (Голет, 1386 m), остављајући у БиХ део леве долинске стране ове реке, са селима Устибар, Миоче и Мокронози. Источно од Устибра граница се враћа на Лим, пружајући се ка северозападу до Рудог, а затим ка југозападу, води преко Гајеве планине (1280 m), до тремеђе општина Рудо, Прибој и Чајниче. Укупна дужина границе између општина Прибој и Рудо је 49250 m (Ћирковић М., Голић Р., 2007). Гранична линија општина Рудо и Прибој између прибојских села Батковићи на западу, Херцеговачка Голеша на југу и Касидоли на истоку, има специфичан облик енклаве (тзв „бела мрља“ територије БиХ), где је увучена ка централном делу прибојске општине и формира „острво“ у којем се налази Катастарска општина Међуречје, која припада босанској општини Рудо, иако је са свих страна окружено територијом Србије, тј. прибојске општине (Карта 4)⁷⁵. У народу се ово подручје назива Саставци, који је добила по томе што се ту састају две речице: Поблаћница и Сутјеска, између којих се налази засеок Међуречје. На

---

⁷⁴ Спорна места су: код ХЕ „Зворник“ и „Бајина Башта“ на Дрини (ови објекти припадају Републици Србији, али их пресеца државна граница, која води средином реке); село Штрпци у општини Рудо у БиХ (железничка пруга Београд-Бар на дужини од 12 km пролази кроз територију БиХ); и села Међуречје и Саставци између општина Прибој у Србији и Рудо у БиХ (територија површине око 400 ha која припада БиХ, али је са свих страна окружена територијом Србије).

⁷⁵ Описано терминима политичке географије, са становништа БиХ ова територија је ексклава, а са становништа Србије енклава. „Она раздваја засеок Међуречје од осталог дела насеља Батковићи, као и засеок Саставци и Замрштен који припадају атару села Касидоли“ (Стојимировић С., 2006)

површини од 396 хектара, 37 ари и 4 m⁷⁶ енклаве 1991. године живело је 261 становника, а према процени из 1999. године 270 становника.

Карта 4. Положај енклаве Саставци

За настанак ове енклаве везују се различите легенде, јер се у историји не могу пронаћи прецизни подаци о њеном формирању. Претпоставља се да је граница задржала овакав облик још из периода када су се овде смењивала турска и аустроугарска власт. После Берлинског конгреса 1878. године Аустро-угарска је окупирала БиХ и општине Прибој, Пријепоље и Пљевља, а сматра се да је након повлачења задржала Саставке у својим границама. Енклава је настала тако што је један од моћнијих и утицајнијих бегова приликом повлачења успео да задржи своје имање површине око 400 хектара на левој страни Лима у катастарским границама општине Рудо. Према другом тумачењу, тај део територије задржала је Аустро-угарска приликом повлачења из Полимља, 1908. године, ради експлоатације шумске грађе са подручја прибојске и пљеваљске општине, због повољних услова њеног транспорта воденим путем, рекама Поблаћницом, Лимом и даље Дрином. Утврђивањем границе између БиХ и Србије са великим испупчењем код села Устибар, Миоче и Мокронози на левој страни Лима и босанским „острвом“ Међуречје, остварени су интереси тадашњих великих сила да граница

⁷⁶ према подацима Катастарске службе општине Прибој

„пређе“ Дрину и да се део територије Босне што дубље „увуче“ према српској територији и њеним значајним војногеографским објектима и комуникацијама. (Стојимировић С., 2006) Земљишне књиге показују да Саставци припадају Катастарској општини Међуречје у општини Рудо. Такво стање је заведено у књигама на основу аустроугарске карте из 1884. године, која је и данас у употреби у Катастарској служби општине Рудо. Пошто су основу за катастар у свим општинама БиХ представљале аустроугарске земљишне књиге, ово стање је и верификовано. Тако постављена постала је спорна од како је од републичке прерасла у међудржавну, која због свог специфичног облика данас ствара бројне тешкоће становништву пограничних насеља у обе општине. Њени негативани утицаји одражавају се кроз проблеме саобраћајне, економске и административно-правне природе.

Иако је енклава Саставци део К.О. Међуречје, које припада општини Рудо у БиХ, административно припада Месној заједници Саставци села Касидоли у Србији, што ствара многе административно-правне тешкоће становницима енклаве и суседних прибојских села. На територији босанске енклаве изграђена је комплетна инфраструктура ове Месне заједнице, тако да Саставци представљају локални административни, образовни, економски и саобраћајни центар, ка коме гравитирају околна прибојска села: Батковићи, Црнуговићи, Забрњица, Херцеговачка Голеша, Пожегрмац и Касидоли. Према подацима прикупљеним на терену, сви значајнији објекти у Саставцима (зграда Месне заједнице, осмогодишња основна школа, полицијска станица, дом културе, задружни дом, амбуланта и пошта)⁷⁷ припадају Србији и на њима стоји натпис СО Прибој, иако се налазе на територији БиХ. Снабдевање водом, електричном енергијом и телефонске везе су у надлежности општине Прибој, а порезе у општини Рудо. У босанској енклави око 90% становника су држављани Србије и поседују личне карте извађене у Прибоју, а само око 10% су држављани БиХ, са исправама издатим у Рудом.

---

⁷⁷ О.Ш. „9. мај“ у Саставцима је осмогодишња школа са четири истурена одељења. Занимљиво је да двадесетак ђака путује са територије БиХ у ову школу, иако се учи по наставном програму Србије. Амбуланта припада Здравственом центру Ужице, где се лече они становници који имају србијанско здравствено осигурање, док се они са босанским осигурањем примају само у хитним случајевима. Полицијска станица МУП-а Србије налази се на босанској територији у Саставцима, али нема надлежности у самој енклави, већ у случају потребе интервенишу патроле МУП-а Републике Српске из Рудога. Последњи у низу „куриозитета“ везаних за „босанску белу мрљу у Србији“ јесте да на бирачком месту гласају држављани БиХ из Међуречја када су избори у Републици Српској, као и држављани Србије из Међуречја, када су избори у Србији.

Од 32 прибојска села, 20 је практично одсечено од општинског центра због саобраћајне изолованости и енклаве Саставци која је додатно отежала кретање становништва ових села. Примећује нагли пад броја становника од 1991. године (Табела 10 у прилогу) када почиње рат у БиХ и када је успостављена оваква необична међудржавна граница, јер је од тада отежано становништву ових села да несметано задовољавају своје потребе и обављају функције везане за општински центар. Насеља су депопулацијска, са све старијим становништвом, а некима прети потпуно демографско гашење. Старосна структура становништва је све неповољнија услед смањења наталитета и одласка младих. Удео становништва млађег од 20 година у укупном становништву посматраних насеља 2002. године износио је свега 15.3%; од 20 до 45 година чини 27.5%; од 45 до 60 година је 21.3%, а највећи удео имају стари преко 60 година чак 35.9%. Просечна старост у ових 20 села је 48.5 година.

Овај гранични проблем тиче се такође и неколико села које се налазе са руђанске стране (Устибар, Миоче, Мокронози, Увац и Међуречје). Од ових села у периоду од 1981–1991. г. четири су била депопулацијска, док је Међуречје бележило незнатан пораст броја становника. Попис није рађен после 1991. године, али на основу података прикупљених на терену, дошло се до просечне старости становништва 2007. године у енклави Саставци која је нешто изнад 50 година. Према попису из 1991. године у „острву“ Међуречје било је укупно 75 домаћинстава, од тога 25 муслиманских. Укупан број становника износио је 261, од тога 185 Срба, 56 Муслимана и 20 осталих народности. Избијањем ратних операција у Босни дошло је до миграције муслиманске популације у оближње општине у којима су постојале фамилијарне везе. Међутим, миграција је било и пре распада бивше Југославије из разлога економске природе, али се овај процес интензивирао за време рата. Након завршетка рата у БиХ у енклаву Саставци вратило се 4 муслиманске породице са укупно 7 чланова, а осталима је враћена имовина којом могу да располажу.

Највећи проблем за становништво појединих руђанских и прибојских села представља комуникација са општинским центрима, до којих могу доћи само преко територије друге државе, уз неколико прелазака државне границе. Услед постојећег распореда путне мреже, из многих прибојских села до Прибоја се долази једином комуникацијом која постоји на овом подручју, магистралним путем Р-114 (Пљевља-Прибој), који води кроз БиХ, преко енклаве Саставци и села Устибар, Миоче, Мокронози и Увац. Од укупно 32 сеоска насеља општине Прибој, проблем саобраћајне одсечености од Прибоја има 20 села, лоцираних у западним и централним

деловима општине. Из 18 од ових 20 села до Прибоја се стиже уз четири преласка државне границе. Први пут се граница прелази на уласку у енклаву Саставци, односно Међуречје из правца југа, северно од села Херголеша; други пут на мосту преко речице Сутјеске, десне притоке Поблаћнице, у засеоку Саставци села Касидоли, када се поново улази на територију Србије; трећи пут на граничном прелазу Устибар-Ваган, где се улази у општину Рудо; након 14 км пута кроз БиХ, граница се прелази и четврти пут, на граничном прелазу Увац. Само из два насеља, Сјеверин и Живинице, до Прибоја треба прећи границу два пута, на граничним прелазима Устибар и Увац. Површина атара ових села износи 370,82 km², што значи да више од две трећине (67,10%) територије прибојске општине комуницира са општинским центром преко територије друге државе.

Скица 13. Гранични прелази у зони Саставака

Сличне проблеме имају и становници босанских села Устибар, Миоче, и Мокронози, која се налазе на левој, и Увац, на десној обали Лима. Ова насеља, која припадају општини Рудо, комуницирају са својим општинским центром путем који, левом обалом Лима, на дужини од 7 km, пролази кроз атар села Сјеверин у Србији, и два пута пресеца државну границу. Из босанског острва Међуречје до Рудог пут води најпре 2 km кроз територију Србије, затим кроз босанско село Устибар, србијанско село Сјеверин, да би преко моста на Лиму поново ушао на територију БиХ. Ових пет села која везу са општинским центром одржавају преко територије Србије 1991. године имала су укупно 2184

житеља, што чини 18,87% популације општине Рудо. Површина њихових атара износи 25,31 km², или 7,37% површине руђанске општине.

Наведена прибојска и руђанска насеља су брдско-планинска села разбијеног типа, са малим бројем становника и атарима велике површине, претежно под шумама, ливадама и пашњацима. Сходно томе становништво се углавном бави ратарством, воћарством и екстензивним сточарством, или је запослено у Прибоју, који има развијенију индустрију у односу на околне општине. Организован је превоз којим се свакодневно превози 43 радника до њиховог радног места у Прибоју. Од тога је њих 30 из Саставака. Број радника који свакодневно прелази границу је већи ако се посматрају сва прибојска села овог подручја, али тачни подаци нису доступни. У селу Забрњици постоји мањи индустријски погон за производњу заштитне опреме „Инкоп“, који је у стечајном поступку, а у селу Саставци, на србијанском делу, отворена је фабрика „Биоимлек“ за прераду млека и производњу млечних производа. С обзиром на позитивне реакције тржишта на производни асортиман ове фабрике, становници прибојских села су почели да придају већи значај сточарству и уопште пољопривреди, као шанси за развој сеоског подручја општине Прибој. На изразито аграрни карактер овог подручја указује структура радно-активног становништва по секторима делатности 2002. године. Од укупно 1464 радно активна становника 68.8% се бави пољопривредом, а 15.7%, односно 15.5% је запослено у секундарном, односно терцијарном сектору делатности.

На граничним прелиазим Увац и Устибар-Ваган постоји полицијска и царинска контрола прелазака, док се граница у енклави Саставци и између Рудог и Сјеверина прелази без царинске контроле. Свакодневни преласци неколико граница стварају велике тешкоће становницима прибојских села који у Прибоју раде, школују се или износе пољопривредне производе на пијацу, јер морају плаћати царинске и шпедитерске таксе за транспорт огревног дрвета, ратарских производа и стоке на два гранична прелаза. Да би избегло плаћање царинских дажбина, становништво често користи и локалне сеоске путеве који не пресецају државну границу, али су у веома лошем стању и временски знатно увећавају путовање до Прибоја. Усвајањем међудржавног Споразума о поједностављеном поступку промета људи и роба на граничним прелиазима Увац и Устибар-Ваган између тадашње Србије и Црне Горе и Босне и Херцеговине 2005. године, ублажени су проблеми локалног становништва, које је ослобођено плаћања бројних царинских дажбина, али нису у потпуности решени. За прелазак пунктова моторним

возилима неопходан је зелени картон, а становници још увек прелазе само са личном картом. Да би становници Саставака и других села могли да пренесу производе са њихових имања морају да имају потврду да су ти производи њихови. Та потврда се издаје у Месној заједници Саставци, не само за становнике енклаве, већ и свих других села јер на свом путу морају проћи кроз Саставке, за које се каже да су „уско грло“ овог простора. Међутим, ни та потврда није гаранција за производе, а да ли ће моћи да их пренесу зависи само од граничара на прелазима.

Проблем комуникације прибојских села са општинским центром могуће је решити изградњом путева, чиме би се избегло вишеструко прелажење граница, али се ипак мора проћи кроз неизбежно „босанско острво“ Саставке. Постоје две варијанте пута: Прибој – Црнузи – Касидоли – Саставци и Прибој – Добриловићи – Прибојска Голеша – Херцеговачка Голеша. Прва краћа варијанта је за становнике ових села много повољнија. За овај пут је ЦИП урадио пројекат, али је обустављена изградња због рата у БиХ. Пут је дуг 15 km, а припремљено је 3.5 km за асфалтирање. Овим путем би се са Прибојем повезала села М.з. Крајчиновићи, Забрњица и др. која се налазе у забаченом западном делу прибојске општине. Друга варијанта је дужа, али је већ асфалтирано 3 km трасе и Дирекција за изградњу Прибоја планира његову изградњу до краја године. Међутим, становници су за прву варијанту, јер уместо да путују 15 km, путоваће 25 km дуже и пети се на коту од 1200 m надморске висине на Лисјој стени.

***

Бројни су проблеми које становницима пограничних насеља прибојске и руђанске општине ствара постојећа граница и који онемогућавају сарадњу становништва са обе стране који су до недавно представљали једну целину. Ради даљег поспешивања односа, или можда боље рећи враћања на старе односе, неопходно је да се овај проблем што пре реши. Први покушај решавања граничног питања у Полимљу датира из 1946. године, на захтев председника Владе НР Србије Благоја (Пријовић З., 1999). Савремени процес решавања граничног питања у Полимљу почео је 2001. године у оквиру Међудржавне дипломатске комисије за државну границу тадашње СР Југославије и БиХ. Ставови две државе о начину решавања граничних питања знатно се разликују. Република Србије је упутила БиХ предлог да се, уместо развођа на планини Бић, као граница утврди средина реке Лим од ушћа Увца до села Сјеверина, тако да руђанска села на левој страни Лима, Устибар, Миоче и Мокронози, постану део Општине Прибој у Србији. Овим предлогом у састав Србије

ушла би и садашња босанска енклава Саставци. На тај начин у великој мери био би решен проблем саобраћајне одсечености око две трећине територије општине Прибој од центра Општине, као и економски и административни проблеми који проистичу из постојећег стања. За све територије које би јој припале, Србија је понудила одговарајућу територијалну компензацију у корист БиХ, по принципу „метар за метар квадратни земљишта истог квалитета“. Пошто на овој територији не живи велики број становника, не би било ни великих сеоба становништва. Општина Прибој предложила је за размену шумско земљиште које је истог квалитета. На сличан начин били би решени и остали гранични проблеми, као и утврђивање државне границе БиХ и Србије у целини. На другој страни, Комисија за границе БиХ предлаже да се граница одреди стварањем узаног коридора којим би енклава Саставци добила везу са територијом општине Рудо. Босанскохерцеговачка страна сматра да треба потписати Билатерални споразум о граници између две државе у садашњем облику, а затим преговарати о размени територија, док Комисија за границе Србије предлаже да се гранични проблеми реше пре усвајања наведеног документа. На трећој страни, а опет најбитнијој, су становници ове енклаве. По речима становника енклаве Саставци, као и председника Мз. Саставци, Слободана Луковића, најбоље решење за њих би било се енклава прогласи бесцаринском зоном, тј. да се укину гранични пунктови, како би се становништво могло несметано кретати и преносити своје производе (Ћирковић М., Голић Р., 2007).

У сваком случају, требало би пронаћи решење које неће бити само политичке природе, већ да заиста буде функционално за становнике ових пограничних села. Стварањем ове међудржавне границе насилно је раздвојено становништво посматраног краја које је одувек било упућено једно на друго. Као један од видова прелазичења овог проблема могли би се предложити неке заједничке пројекте, са обавезом несметане размене преко границе, који би још јаче везали становнике са обе стране и тако показали да је овај проблем непотребан и заправо вештачке природе. Отварање границе на овом сектору, односно њено „омекшавање“, било би једна од незаобилазних потенцијала на којима би се заснивао развој посматраног ФУП Пријепоља.

Други видови међуопштинске срадње

У овом делу монографије неће бити речи само о сарадњи између општина Прибој, Пријепоље и Нова Варош, јер у анализама датим у претходном делу рада јасно да су оне упућене једна на другу и да само заједничким

снагама могу побољшати квалитет живота и ниво развијености. Пажња ће се посветити више оном виду сарадње који ове општине заједно могу остварити са другим општинама у свом окружењу.

Пројекти којима се успоставља сарадња и умрежавање овог простора са околним мање су економске природе, а више из домена животне средине, туризма, пољопривреде и сл. Програм развоја општина за развој југозападне Србије (ПРО) је један од видова сарадње општина у оквиру Златиборског, Рашког и Моравичког округа, у оквиру којег се активности усмеравају на реализацију међуопштинских и регионалних пројеката инфраструктуре и на успостављање регионалних развојних агенција за општине поменутих округа, са циљем постизања друштвено-економског развоја успостављању ефикасније организације рада својих служби. Оснивање регионалних развојних агенција је посебно значајна активност ПРО-а, имајући у виду да ће оне припремати развојне пројекте за чије ће финасирање тражити средства из различитих националних и међународних фондова, а посебно из предприсупних фондова Европске уније.

Један од пројеката који је од значаја за целу Југозападну Србију везан је за рурални развој, који представља велики потенцијала целог подручја. Отворен је Регионални центар за рурални развој Југозападне Србије, у оквиру Мреже за подршку руралном развоју Министарства пољопривреде, шумарства и водопривреде са подручним центрима у Чајетини, Ариљу, Ивањици, Пожеги, Прибоју, Пријеполу, Новој Вароши, Ужицу, Краљеву (центар), Рашкој, Новом Пазару, Сјеници и Тутину. Циљеви су унапређење целокупног развоја руралног простора посматраног подручја (13 општина), где се посебна и највећа пажња посвећује унапређењу пољопривреде. Одржавају се редовни семинари и трибине за едукацију произвођача, дају донације у виду пољопривредног материјала, кредити за покретање производње и др.

На територији четири општине Прибој, Пријеполје, Нова Варош и Сјеница планирана је изградња регионалне депоније, што је од великог значаја јер су се постојеће градске депоније налазиле на за то неадекватним локацијама, па су узроковале загађење околног простора. Нова локација депоније налазиће се на територији општине Нова Варош⁷⁸.

---

⁷⁸ Урађена је „Студија вредновања и избора локације санитарне депоније комуналног чврстог отпада за општине Нова Варош, Прибој и Пријеполје“ у марту 2003. године, Иститут „Кирило Савић“.

Из области туризма покренут је пројекат између Босне и Херцеговине и Србије, међуопштинска сарадња са обе стране Дрине. Основана је организација TIDA (Туристичка интернационална дринска асоцијација) којом је обухваћено 4 општине са српске стране (Прибој, Ужице, Љубовија и Бајина Башта) и три са босанске (Вишеград, Братунац и Сребреница⁷⁹). Такође, основана је и Туристичка организација Југозаадне Србије, која се бави очувањем, унапређењем и валоризацијом туристичког потенцијала овог дела Србије.

Још један од примера како се може остварити сарадња међу општинама јесте и тренутно актуелан Просторни план подручја посебне намене природног резервата Увца, на чијем подручју се налазе поједина или сва насеља општина Нова Варош и Сјеница, у првом реду, а потом и Новог Пазара, Ивањице, Тутина и Пријепоља.

Постоје и многи други мањи пројекти засновани на сарадњи невладиних организација на простору Југозападне Србије, као и са преко граничним општинама. Тако, будућност посматраног функционалног подручја управо би требало тражити у његовом специфичном положају и отварању граница ка несметаној размени робе, капитала, људи и информација, а у том контексту и сарадњи и умрежавању са суседним општинама.

---

⁷⁹ У овом пројекту била је и општина Рудо, али је искључена.

*Мотив из насеља Мијани, општина Пријеполје
Фото: Марија Дробњаковић*

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Функционално-урбано подручје Пријепоља, у чијем се саставу налазе три општине (Пријепоље, Прибој и Нова Варош), лоцирано је на крајњем југозападу наше земље уз границу са две суседне државе, Босном и Херцеговином и Црном Гором. Овај изразито планински крај од деведесетих година прошлог века ушао је у фазу економске и културне стагнације. Некада познати индустријско-пољопривредни простор, данас се не може похвалити развојем ни једног ни другог сектора. Анализе у монографији, како његове унутрашње структуре, тако и односи са окружењем, указују на то да је његова улога у развоју целокупног региона практично занемарива, а за то су заслужни бројни проблеми са којима је наша цела земља, па и ово подручје последњих деценију-две било погођено.

Колико добра је донела снажна индустријализација и са њом урбанизација овог простора, толико је имала и негативних ефеката, посматрано на дуже стазе, што се у данашњем времену и показало. Индустрија лоцирана у градовима условила је развој уског урбаног и периурбаног појаса, својим кумулативним развојем подстакла и развој услужног сектора, карактеристичног за савремено друштво. Дакле, сва пажња се усмеравала на терцијарни и квартарни сектор, када се постигао одређени ниво развоја индустрије као покретача и носиоца развоја целог подручја, али је за све то време апсолутно била занемарена пољопривреда. У условима отежаног привређивања и у почетној фази транзиције у којима се наше друштво нашло протеклих година, створила се таква привредна „клима“ када пољопривреда не може да пружи ни егзистенцијални минимум локалном становништву, а услужни сектор није у могућности да одржи квалитет живота на задовољавајућем нивоу. Становништво концентрисано у градским и приградским насељима суочено је са новим проблемима типа незапослености, сиромаштва и опште беспослице, а на старачка домаћинства у забаченим руралним просторима одвећ је заборављено. Младо образовано становништво масовно напушта ове крајеве. Они који оду у друге градове Србије на студије више се не враћају у своја родна места. Преостали део омладине, суочен са економским проблемима и у условима пада свих моралних и социо-културних вредности, одаје се нелегалним радњама којима погодује геостратешки положај овог простора.

Тако, у условима када пада производња, остварени приходи и степен запослености, а расте степен незапослености и број емиграционог становништва, овај простор суочава се са позиционирањем на економским маргинама наше земље. Према Закону о недовољно развијеним подручјима Републике Србије до 2005. године (Сл. гласник, бр. 53/95) у неразвијене општине сврстана је само општина Пријепоље. Према Стратегији регионалног развоја Републике Србије (2007) веома је изразит дисбаланс у регионалном развоју наше земље. Такав резултат се може видети и на мањем простору, као што је Југозападна Србија, где су севернији делови знатно развијенији од јужних. Сада су општине Прибој и Пријепоље сврстане су у ред девастираних општина, а Нова Варош је припала неразвијеним. Јаз се продубљује, привреда не опоравља, становништво не враћа у родне крајеве, а нарочито на село, те у таквим условима свеукупан развој иде у суноврат.

Груписане око једног центра, Пријепоље, Прибој и Нова Варош требало би да имају веће шансе, да пре постигну одређени ниво развоја и виши стандард, нарочито у сарадњи са суседним општинама заједничким програмима и пројектима. Трбало би очекивати да се процес даље девастације заустави, сада када је држава препознала овај проблем и решила да му озбиљније приступи. Из претходних анализа изводи се закључак да је Пријепоље управо тај центар који би требало да се развије у административни, културни и економски центар читавог подручја, које ће заједничким напорима равномерно утицати на целокупан развој. Како је ППРС (2010) предвиђено да Пријепоље буде регионални центар, то ће у наредном периоду одредити да у њему буду смештене и алоциране централне функције. Овај процес премештања свих административно-управних и појединих услужних функција је већ започео, па се тренутно може видети да су у овој области на Пријепоље већ пренете неке ингијенције из Прибоја и Нове Вароши. Тако се у Пријепоље измешта судство, предлаже се укидање појединих медицинских служби (акушерство, хирургија) у друга два центра, као и средњих школа и сл., чије ће седиште бити у Пријепољу. На тај начин би се учврстила и појачала веза између датих општина, јер би становништво било приморано да потражи најближи центар у којем се пружају ове услуге, а то је свакако Пријепоље. Иак више потенцијала за развој привреде имају општине Прибој и Нова Варош, па их треба посматрати као мање привредне центре. У Прибоју, који је према Стратегији сврстан у ред малих индустријских центара, већ постоје изграђени, али запуштени и застарели индустријски капацитети некадашњих великих привредних система, за које се предвиђа да морају

проћи процес реструктурирације као и ревитализације производње и трансформације својинске (приватизација), организационе (одвајање појединих делова предузећа која имају реалније могућности за успостављање ефикасне производње), техничке (осавременавање) и престојне (промена намене) структуре. Нову Варош једино карактерише диверзификована привреда, па се отварају реалне могућности за убрзаније покретање привредног развоја у предузећима мањих капацитета. Дакле, управо у том правцу би требало посматрати хијерархију центара ФУП-а Пријепоља и његов будући развој, док се са друге стране, посматрајући мрежу функционалних подручја на територији Србије, намеће потреба за успостављање истог.

Циљеви развоја

Као резултат целокупних анализа, крајњи циљ биће предлагање неких реалних решења којима би се заиста овај простор извело из економске маргинализације и којима би се побољшала његова социо-демографска слика. Пажњу би требало усмерити само на одабраних неколико циљева, чијим би се остварењем отвориле могућности за инвестирање и повећање атрактивности простора и постигла већа конкурентност на тржишту. За предузимање било каквих активности неопходна је подршка од стране државе, јер су локалне самоуправе у неку руку инертне, али и финансијски у немогућности за решавање овако крупних проблема. Основни циљеви ка којима би требало тежити јесу: развој привреде, који би текао у два правца – јачање сектора МСП и приватизација великих привредних система, рурални развој и оснаживање локалних заједница.

Опоравак привреде

Врло неповољни ефекти привређивања током последње декаде прошлога века, наслеђени проблеми привредног развоја (увозна зависност, застареле технологије, хроничан недостатак инвестиција...), али и регионалног развоја из ранијих периода уз појаву нових проблема услед неразвијености тржишног амбијента одразило се на врло ниске ефекте привређивања, посебно производног сегмента. То се манифестовало и рапидним падом друштвеног производа и националног дохотка, запослености и свих других показатеља. Отуда су недостатак инвестиција, мала улагања у нове производне капацитете, отежан пласман производа, одлазак кадрова и емиграција млађег радно способног становништва само неки од проблема испољених у локалној економији.

Под утицајем транзиције и процеса глобализације, и у нашој земљи ће се пратити тренд преласка на одрживи развој индустрије, који подразумева примену модела децентрализације делатности и активности, који се огледа у премештању појединих функција у субурбана подручја и подстицање развоја малих и средњих прерађивачких капацитета, тамо где ресурси, локација и технологија дозвољавају (Милетић Р., 2003). Као предуслов привредног развоја намеће се неопходност измене привредно-системског амбијента најпре целе наше државе. Разне околности као што су економске санкције, смањење тржишног простора, транзициона криза, ратно окружење а са њима и нестабилност услова привређивања које су се одвијале последње две деценије, довеле су до пада производње и стагнације у развоју привреде. Атрактивност овог подручја погођеног негативним претходно наведеним условима, јако је опала за стране инвеститоре, без којих је дошло и до недовољног активирања локалних потенцијала, који остају неискоришћени. Због тога је неопходно спровести трансформацију привредне производње, за коју се претпоставља да ће ићи у два правца, и то у домену реструктурирања и приватизације друштвених предузећа с једне стране, и развоја малих и средњих предузећа с друге стране.

Процес приватизације је успорен, јер је мали интерес за предузећима која су у великим задужењима и са великим бројем запослених, која су била карактеристична за ове општине (Прибој и Пријепоље). Велики привредни системи суочени су у оваквим условима отежаним до потпуно обустављеним пословањем чекајући своју шансу у новом партнеру. Највећи привредни систем и водеће предузеће на овом простору „Фабрика аутомобила Прибој - ФАП“ већ деценију чека на своју приватизацију. Ддо сада је расписано неколико тендера, али су пропала. Заинтересоване стране су биле обично непоуздани страни инвеститори, који су олако одустајали од куповине. У многоме ће будућност овог краја зависити од исхода приватизације овог предузећа, нарочито у општини Прибој, јер је развој привреде потпуно завистан од њега и остали садржаји су пратили производни програм овог предузећа. ТК „Љубиша Миодраговић“ у Пријепољу је приватизован, и наставио је производњу памучних тканина али са дупло мање радника. Проблем код приватизације ових предузећа представља велики број радника који ће морати бити отпуштен, а који је својим квалификацијама уско специјализован за доминантну грану индустрије своје општине, што га уз недостатак новца за преквалификацију, чини онеспособљеним за друге могуће послове. У Прибоју је приватизовано предузеће „Полиестер“, „12.

јануар“, у Пријепољу „Јавор“, „Ирис“, „Тргопек“, у Новој Вароши „Инекс“, „Златар-пласт“, „Слога“, и друга, али ће исход приватизације тек моћи да се оцени кроз неколико година. Разлог томе су обично задуженост ових предузећа и отежани повратак на тржиште, који се најпре морају решити да би се дошло до успешног пословања.

Други правац у ком ће тећи опоравак привреде, у овом тренутку можда битнији, јесте отварање малих и средњих предузећа. Развојем малих и средњих предузећа, као основних носилаца развоја, обезбедиће се измена привредне структуре и повећање њене флексибилности, брже отварање радних места, побољшање ефикасности пословања и степена тржишности (ППРС, 1996). Она пружају низ предности: не захтевају велики капитал, капитал у њих уложен је флексибилнији, апсорбују радну снагу отпуштену из друштвених предузећа, обезбеђују запошљавање чланова породице и ангажују сопствена средства за финансирање производње (Јоветић С., Илић М., 2001). Овај сектор се развија у нашој земљи као последица пропадања друштвених и државних предузећа. МСП представљају неки вид амортизације процеса који су настали у нашој привреди током транзиције. Радње су веома битна компонента у привредном развоју планског подручја, јер су израз успостављања приватне иницијативе још од 90-тих година, а посебно долазе до изражаја током успорене транзиције у тржишни систем привређивања и незавршеног реструктурирања друштвених и државних предузећа, посебно власничке трансформације. Она би требало да доминирају у структури привреде овог подручја. Из производног програма друштвених предузећа издвојена су нека МСП приватном иницијативом. Већином су лоцирана у градским и приградским насељима. У структури привреде и даље доминирају метална, хемијска и текстилна индустрија и индустрија аутомобилских делова. Тако су МСП развила свој производни програм из ових делатности. Нека од њих су нпр. са производним програмом лаке конфекције и ХТЗ опреме („Компа текс“, „ВТ WELCOME“, „Бане“), производње и прераде пластичних маса („Пластика“, „Слога“), текстилне производње („Верица“, „Стилех“), металне индустрије („Контејнер ред“, „Којама“, „ЈУС“) и друга. Овај сектор је најзначајнији у општини Нова Варош, чија се привреда и заснива на већем броју предузећа мањих по броју запослених, од друге две општине, са високим степеном диверзификованости. Међутим, претпоставља се да ће овај правац опоравка привреде узети маха и у друге две општине, где велики број квалификованих радника који су некада били запослени у великим привредним системима, услед немогућности преквалификације, своје знање ће моћи да искористе на тај начин што ће отворити мања предузећа

са производним програмом из њиховог домена. Локалне заједнице су препознале овај сектор као један од могућих и реалних видова оправка привреде, па је у центрима општина отворена по Канцеларија за развој МСП, чији је центар у Ужицу. Да би се још више унапредио њихов развој, требало би отворити и једну Канцеларију вишег нивоа са седиштем у Пријеполу, која би се бавила координацијом активности овог сектора у три општине, помагала њиховом отварању обезбеђивањем кредита код државе или пружањем помоћи код проналажења могућих инвеститора, едукације привредника и вођење регистра ових предузећа.

У циљу постизања свеукупног привредног развоја и предности на којима ће се базирати конкурентност овог подручја, предлажу се поједини пројекти. У зависности од средстава која би могла бити одвојена за ове општине, могло би се на територији општине Прибој рачунати на оснивање индустријске зоне, с обзиром на већ постојеће изграђене капацитете и површине које они заузимају, као и оснивање у овој и другим општинама неког вида инкубатор центара, тј. „предузећа за развој бизниса“ и сл. Ови центри и индустријска зона били би један вид инструмената за постизање равномерног регионалног развоја, што би било у складу са Законом о иновационој делатности (Сл. гласник 110/05). Сигурно је да би оснивањем било којих од ових облика организовања привредне активности дошло до подизања нивоа развоја и стварања једног повољнијег пословног амбијента на овом простору.

Рурални развој

Рурални простор⁸⁰ је природни капитал и конкурентни развојни потенцијал у развоју како руралних, тако и урбаних средина. Јавља се као одговор на притисак који је пратио модернизацију европске пољопривреде. Њиме се настоји реконструисати економска основа руралне економије и пољопривредног предузетништва. Сам појам руралног развоја подразумева интегрално управљање природним ресурсима на одржив начин (уз усаглашавање економских, социјалних и еколошких принципа) у оквиру руралне заједнице. Под руралним развојем се подразумева побољшање економске будућности и квалитета

---

⁸⁰ Дефиниције руралног варирају и у обиму и у схватању. Оне имају тенденцију да изражавају културне различитости између, и функционалне потребе унутар, регија и држава. ОЕЦД посматра рурални простор: на локалном нивоу преферира се густина насељености од 150 особа по квадратном километру; на регионалном нивоу, географске јединице се групишу у три типа: доминантно рурално (50%), у значајној мери рурално (15-50%) и доминантно урбанизоване регије (15%)

живота становништва у руралним подручјима. С тим у вези, овим покретом подразумева се предузимање одређених активности које су усмерене на потребе одређене руралне заједнице:

- квалитет живота, који се односи на повећање могућности запошљавања, побољшање инфраструктуре и комуникација, као и социјалних и комерцијалних сервиса и услуга;
- пољопривреда, коју је неопходно прилагодити потребама друштва;
- заштита животне средине;
- заједничко учешће свих чилилаца уз партиципацију локалног становништва.

Постепено се развијала свест о потреби да се пољопривреда као делатност и рурални простор као спецификум морају заједнички, односно интегрално посматрати. Оваквом приступу се дају карактеристике тзв. одрживог руралног развоја, који би требало да буде приоритетан у целокупној руралној политици у будућности. Циљ развоја руралних подручја требало би да се усмери на промене у досадашњем кретању становништва, сузбијање сиромаштва, подстицање запошљавања и обезбеђење квалитетнијег живота, као и унапређење руралног богатства. Потребно је успоставити равнотежу између трошења јавних средстава, инфраструктурних инвестиција и образовних, здравствених и комуникационих услуга између руралних и урбаних подручја. Тиме се може рећи да је ово један комплексан проблем који се не може изједначавати само са пољопривредом, већ подразумева све активности које се могу на неком простору предузети ради постизања бољег и квалитетнијег живота. Рурални простор више се, дакле, не може посматрати само као „природно-пољопривредни“, већ он добија и другачије форме и садржаје и постаје носилац других функција (Тодоровић М., 2007. на основу Црквенчић, 1991): стамбена функција која мењањем социоекономске структуре становништва постаје све сложенија, пољопривредно-производна, индустријске производње и кориштења слободног времена. С друге стране, сељак није више само произвођач сировина, већ постаје чувар пејзажа, заштитник баштине и традиције.

Сеоска средина је одолевала разним утицајима, упорно чувајући своју аграрност (културу рада и привредни менталитет) и руралност (културу становања, исхране, облачења, обрасце понашања, мишљења и веровања). С обзиром да је пољопривреда основна делатност у сеоским подручјима, неопходно је извршити њену ревитализацију применом концепта руралног развоја, тј. интегрално територијално обликовати целу привреду

руралних простора уз међусобно повезивање делатности на бази осмишљених програма, који би умногоме изменили привредну структуру руралних простора. Кроз примену концепта руралног развоја, пољопривреда би требало да се смести у шири контекст укупног руралног подручја са циљем очувања сеоског простора у еколошком смислу, његових традиционалних културних вредности и повећање његових привредних вредности, како би се учинио привлачним садашњим и будућим становницима. Како су пољопривредни производи носиоци развоја села, поред економске диверзификације, неопходна је и демографска ревитализација руралних подручја и већа афирмација сеоског газдинства, професионализација пољопривредног занимања и предузетничке иницијативе. Требало би се усресредити на изналажење ефикасне стратегије за преображај неразвијених руралних подручја у развијена, а то је могуће само ако се овом проблему приступи као континуитету модернизације, а не као некој коренитој измени постојећег стања. Не постоји универзални модел ни програм за развој руралних подручја, јер он зависи од природних, економских, социокултурних и демографских карактеристика сваког појединачног простора.

Политика руралног развоја мора бити мултидисциплинарна са јасном просторном димензијом и израженим интегралним приступом који би требало да обухвати истовремено прилагођавање и развој пољопривреде, диверсификацију руралне економије (посебно мала и средња предузећа и руралне услужне делатности), управљање природним ресурсима, промоцију културе, туризма и рекреације, што ће довести до пораста значаја функција подручја. Европска повеља руралних подручја (European Charter of Rural Areas) промовишући мултифункционални карактер пољопривреде, уз померање аграрне подршке са тржишних интервенција на политику интегралног руралног развоја, истовремено наглашава да су рурална подручја не мање вредна од урбаних (Тодоровић, Ђорђевић, 2006).

Протеклих година, ЕУ је знатну пажњу посветила руралном развоју. Од 2000. године, она има једнак статус у оквиру САП⁸¹, као други „темељни стуб“. Рурални развој у ЕУ се види и као средство каналисања средстава у пољопривредни сектор. У земљама чланицама приступило се изради Стратегија за рурални развој на одређени период, оснивање предприступних програма и фондова који ће допринети руралном развоју,

---

⁸¹ САП (Common agrar politic, ЗАП - Заједничка аграрна политика)

од којих је свакако најпознатији LEADER⁸² (Links between actions for the development of the rural economy - везе између акција за развој руралне привреде), као и разних фондова, од којих је најзначајнији за ову област SAPARD (Special Accession Program for Agriculture and Rural Development)⁸³. Рурални развој Србије у надлежности је Министарства за пољопривреду, шумарство и водопривреду и дефинисан је у оквиру Стратегије за развој пољопривреде, али се помиње и као једна од мера постизања равномерног регионалног развоја у Стратегији регионалног развоја и у ППРС (2010). Недавно је урађен и План стратегије руралног развоја Републике Србије за период од 2009–2013. године.

У складу са претходно наведеним, као примарни циљ и можда највећа шанса за развој Функционалног подручја Пријепоља може се видети у комплексном и целовитом развоју његових руралних простора, јер је ово управо његов највећи потенцијал, а тренутно је најугроженији. Подручје има велике потенцијале у пољопривреди, нарочито у узгајању оваца и говеда и гајењу воћа, па развој треба усмерити у овом правцу. Требало би интезивирати и модернизовати пољопривредну производњу на бази заједничких програма општина, укрупнити поседе где је то могуће, развијати капацитете за производњу и прераду меса и млека, унапредити ветеринарске станице, требало би обезбедити тржиште за пласирање ових производа, одредити се за гајење оних култура којима погодује поднебље и развијати специфичне производе овог краја и од њих стварати посебан бренд⁸⁴ (кајмак, сир са орасима, сувомеснати производи). Ово подручје је богато пашњацима, а некада је било познато по сточарству.

---

⁸² ЕУ је имала најпре програм Leader I (1991–94) и Leader II (1994–99), Leader+ (2000–06) који је усредсређен на израду интегрисаних стратегија за развој руралних области и размену искустава између истих ових области на европском нивоу (Тодоровић М, Тошић Б., Стојановић Б., 2004; 152).

⁸³ Предприступни фондови су и: PHARE (Pologne, Hongrie Assistance à la Reconstruction Economique), намењен за изградњу институција и подршку економској реорганизацији за земље централне Европе, ISPA (Instrument for Structural Policies for Pre-accession Assistance), намењен инфраструктурним инвестицијама за земље југоисточне Европе, CARDS, програм намењен за техничко-финансијску помоћ са циљем са буде потопра земљама југоисточне Европе у процесу стабилизације и придруживања, а за период од 2007. године Европска Комисија припрема нови програм IPA7 (Instrument of Pre-accession Assistance) који ће имати посебну подцилину за рурални развој под називом IPA-RD.

⁸⁴ Поједини производи имају могућност да се брендирају у тзв. производе са дефинисаним географским пореклом, што подразумева „производњу намирница (артикала) на одређеном (детерминисаном и ограниченом простору - држави, региону или месту), чији су квалитет и посебна својства искључиво, или претежно, условљени одликама географске средине (природним и антропогеним); односно реч је о производима одређеног биолошко-просторног ентитета“ (Тодоровић М., Штећих С., 2009).

Појединци су увидели да шанса овог подручја лежи у сточарству и сточарским производима. Отворене су мање фирме које се баве прерадом меса и млека у сеоским насељима све три општине. Такве су нпр. „Ирма“ у Пријепољу, „Биомлек“ из Саставака у Прибоју, „Златарка“ из Нове Вароши (прерада млека производња млечних прерађевина), „Коран“, „Тиле и Спаја“ из Прибоја (прерада меса) и „Биоимлек“ из Саставака итд. Оне не само да промовишу нови бренд сточарских производа, већ упошљавају одређени број људи и врше подстицај на друге да искористе потенцијале које им је природа дала. Треба потенцирати на гајењу култура којима погодује клима овог подручја, као што су кромпир, хељда, а нарочито воће и промовисати производњу хране која је карактеристична за ову географску средину.

Све три општине су изузетно богате шумама, а тај потенцијал је готово неискоришћен. Пријепоље и Прибој су међу општинама са највећим процентом шума у Србији, док су шуме нововарошке општине најбољег квалитета. Некада је ово подручје било познато по дрвној индустрији. У Новој Вароши је било познато друштвено предузеће „Инова“ по производњи масивног намештаја, а сада је под стечајем. Данас се врши само примарна прерада дрвета, и као таква у трупцима или резаној грађи се даље продаје. Више се не може говорити о дрвној индустрији, јер је она сведена само на трговину дрветом. Све више се приватних предузећа бави тим уносним послом. Међутим, у том погледу би се много тога могло изменити. Дрвној индустрији у овом крају треба вратити значај који јој припада. Дрво не треба да се продаје само као сировина, већ би од дрвета требало да се праве готови производи и да се стварају нови брендови који ће бити познати по свом квалитету, као што је то некада било са намештајем „Инове“. Поред дрвета, шумски потенцијали се могу искористити кроз сакупљање лековитог биља и печурака. У тој делатности позната су приватна предузећа „Варошанка“ из Нове Вароши познато по сакупљању печурака, „Еко продукт“ по шампињонима и „Шумоплод“ из Прибоја која се бави производњом чајева. Проблем за развој ове делатности представљају недостатак прерађивачких капацитета и организација откупа, а за развој дрвне индустрије највећи проблем је недостатак шумских путева, односно неприступачност овог богатства.

Подручје има и велике потенцијале за развој руралног туризма, са свим облицима које овај појам подразумева⁸⁵, којег такође треба базирати на

---

⁸⁵ Терминологијом руралног туризма бавио се Едуард Кушен (2008), хрватски научник који је покушао да разграничи појмове сеоски и рурални туризам који се употребљавају на

заједничким програмима општина. Према широј дефиницији Већа Европе (1987), рурални туризам је: „туризам који обухвата све активности у руралном подручју, а најважније карактеристике таквог туризма су мирна и очувана животна средина, одсутност буке, комуникација са домаћином, домаћа храна и упознавање сељачких послова“. Односно, како Лазић (2007) наводи то је сеоски туризам, који „укључује широк опсег активности, услуга и задовољстава обезбеђених од стране пољопривредника и сељака да би привукли туристе у њихову област у циљу стварања додатног прихода“.

На релативно малом простору функционалног подручја Пријепоља испреплетани су утицаји природе и историје. Крај је пун разноликих природних лепота и реткости, од планина, речних долина, кањона, пећина, извора минералне воде, споменика културе (Фемић М., 2004). Приоритет треба дати свакако развоју бањског (Прибојска Бања), планинског (Златар), језерског (Златарско, Радоињско, Сјеничко и Потпењко језеро) и културног туризма (манастири Милешева, Св. Никола, Вувац и др.). Међутим, од већег значаја за ревитализацију села било би активирање и уопште повећање интересовања сељака да се баве сеоским туризмом у оквиру својих имања. Ови прелепи предели имају за то велике потенцијале, али није велики број села и домаћина у њима који су их препознали и ставили у сврху туристичке валоризације. Неки од пионира на овом простору, али не са дугом традицијом, у сеоском туризму била би села Сопотница са прелепим бигреним водопадом и старим воденицама, као и Камена Гора природна ваздушна бања, које се налазе у општини Пријепоље. У оквиру ове општине постоје и друга села једнако лепа, али је проблем што становници не виде у овој делатности могуће потенцијале за подизање развоја. Један од ретких примера је заселак Тичје поље у селу Милаковићи, у којем су становници задржали примитивни начин живота у дрвеним кућицама – брвнарима у којима обављају своје свакодневне активности. У нововарошким селима су на једном месту обједињени језерски, планински, културни, пећински и сеоски туризам, а једно од примера села у којем је започет развој баш овог вида руралног туризма је Штитково, заселак Калипоље, Кућани, Радоиња и друга села. Што се тиче општине Прибој, она је последња кренула са развојем овог сегмента туризма, што је и разумљиво јер је сва пажња била посвећена бањском туризму. У прибојским селима могу се срести спој предела изузетних вредности и очуване традиције што у говору, пуном афоризама, што у

нашим просторима и у другим земљама Европе. Он је установио да се само на нашим просторима употребљава тај појам сеоски туризам, а да у другим земљама као такав није познат. Такође о овом појму и у Тодоровић М., Штећић С. (2009). Група аутора: (2007). Рурални туризам, скрипта.

обичајима и ношњи, и другим свакодневним активностима. Једно од првих села ове општине у којој је препознат тај потенцијал јесте Бучје, за које је урађен и мини пројекат за унапређење сеоског туризма од стране ТО Прибој, а потом се пажња усмерила и на друга села као што су Крњача, Брезна и Јелача. Активирањем туристичких потенцијала усполио би се велики број становника, и то нарочито жена које би пружале своје услуге у приватном смештају и промовисале здраву храну са овог подручја, којом би се употпунила туристичка понуда. Међутим, на овоме је заиста неопходно дуго радити, а први корак који би требало предузети је свакако организовање разних семинара и трибина са циљем едукације и упознавања сељака са ефектима које туризам може остварити на руралном простору (у првом реду запошљавање, или боље рећи амортизација незапослености услед пада индустријске производње и напуштања пољопривреде, затим пружање додатних прихода, валоризација предела досад непознатих у овом делу земље, очување традиције и народних обичаја и сл.).

Ипак, највећа препрека за развој села пријеполског краја је недовољна инфраструктурна опремљеност и заступљеност одређених јавних служби које би пружале основне услуге становницима села. Узалуд је форсирати развој туризма, пољопривреде и шумарства када не постоје путеви којима би се допремили одређени производи или довели туристи до њих. У појединим селима осећа се апсолутна изолованост од остатка света, јер једино што можете видете су шуме и пашњаци. Не може се говорити о било каквом развоју без ових предуслова, за која су потребна велика улагања. На ово нас упућује и неопходност приласка овом проблему са становишта интегралног руралног развоја. Такође, не може се говорити ни о подизању развоја и опремању апсолутно сваког села на овом подручју. Требало би изабрати одређене центре на основу њихових демографских, привредних и природних карактеристика и опремљености јавних служби, који би постали нови мали нуклеуси у руралној „пустоши“. За поједине пределе биће неопходно предложити реутилизацију, а не ревитализацију, као што наводе Миливојевић М., Милошевић М. и Ћалић Ј. (2008).

Јачање локалне заједнице и региона као управног тела

У политичко-територијалној организацији наше земље постоје извесна ограничења за развој локалних заједница, која се огледају у примени приступа „одозго на доле“, по ком се врши процес одлучивања, систем управљања и расподеле финансијских средстава. Логично је да постоје

смернице за њихов развој са државног нивоа, али се при том не уважавају локални потенцијали и специфичности локалних заједница. Ипак, оне нису довољно снажне да могу самостално да управљају својим развојем, посебно финансијски да могу да га подрже. Неопходно је пренети од стране државе ингиренције на нижи ниво управљања који ће са друге стране адекватније координирати развојем локалних заједница уз уважавање иницијатива које долазе од овог најнижег нивоа управљања, тј. ЛСУ. Овде се поставља питање децентрализације наше земље, како политичког, тако и управног, и стварањем новог средњег нивоа управљања, тј. региона⁸⁶.

ППРС отворена су два приступа регионализацији, и то административно-територијални и просторно-функционални. У овом раду приступило се анализи југозападног дела Србије са овог другог становишта, у којем је предмет била групација општина око једног јачег центра базирана на заједничком интересу, уз уважавање историјско-географског развоја, нивоа економске развијености и перспективама за развој. При оваквом приступу регионализације посматрани простор „може се третирати као регионална целина отворених граница са повратним међурегионалним утицајима, ако у њему делује снажно развијен урбани центар или центри изражених урбаних карактеристика у погледу функција које обављају и подручја на која утичу свој развојним импулсима“ (Дерић Б., Перишић Д., 1996). Тако је издвојено и Функционално подручје Пријепоља, као једна

---

⁸⁶ Овим питањем бавили су се бројни научници као нпр., Вельковић А. (2003). Типови региона и њихова примена у просторном планирању. Географска структура и регионализација Србије бр.2, стр. 1-31. Зборник радова Географског института „Јован Цвијић“ САНУ; затим Ђорђевић Д. (2004). Децентрализована Србија и њен просторни развој: питање инструмента и питање концепта. *Одрживи просторни, урбани и рурални развој Србије*. Београд: ИАУС; Дерић Б., Перишић Д. (1996). Критеријуми регионализације територије Србије. *Просторно планирање, регионални развој и заштита животне средине*, посебна издања, стр. 7-13. Београд: ИАУС; као и питањем региона Трифуновски В.С. (2003). Регион – просторна јединица која у Србији недостаје. *Београд и његов регион*, стр. 72-79. Београд: Географски факултет – Институт за просторно планирање и Београд: Асоцијација просторних планера; на примеру Београда Стојков Б., Тошић Б. (2003). Београд и његов регион – могућност нове територијалне организације. *Београд и његов регион*, стр. 1-21. Београд: Географски факултет – Институт за просторно планирање и Београд: Асоцијација просторних планера; и Вујошевић М. (2003). Отворена питања регионализације Србије и управљања развојем метрополитенског подручја Београда. *Београд и његов регион*, стр. 42-65. Београд: Географски факултет – Институт за просторно планирање и Београд: Асоцијација просторних планера и Вујошевић М. (2004). Институционални и организациони аранжмани за управљање развојем Београда: подела надлежности и овлашћења између локалног/општинског, метрополитенског и регионалног нивоа. *Планирање развоја локалне заједнице*, стр. 60-98. Београд: Географски факултет – Институт за просторно планирање и Београд: Асоцијација просторних планера; и др.

интересна целина, са великом сличности општина које је сачињавају по наведеним критеријумима. Као могућност за постизање развоја овог простора, његовим управљањем и координацијом, требало би посматрајући ово подручје као регион, пренети на његов центар одређена овлашћења, преко ког ће се спроводити смернице за развој са државног врха, а са друге стране уважавати и имплементирати иницијативе локалних заједница, које једино на добром познавању простора и досадашњем искуству могу дати адекватне мере за развој. Али, овим циљем или боље рећи мером, подразумева се и развој локалне самоуправе и унапређења ефикасности и квалитета у пружању услуга грађанима, са циљем да се подржи децентрализација, која подразумева да ће општине добити много већа овлашћења у одлучивању које ће се заснивати на међусобној сарадњи и поверењу јавног сектора и грађанског друштва.

***

Функционално подручје Пријепоља обухвата три општине: Прибој, Пријепоље и Нова Варош. Оно је некада било, а и сада спада у неразвијене делове Србије. Ипак, до развоја и трансформације насеља дошло је у периоду индустријализације и урбанизације, али тенденција функционалне и социо-економске трансформације наставила се и до данас, што се негативно одразило на сеоска насеља. Да би се зауставио процес иселјавања становништва из сеоских насеља, требало би да се развије нека производна функција у њима, делатност којом би становници могли да се баве, а да им пољопривреда буде додатно занимање, тј. стварањем мешовитих насеља, и тада бисмо могли да говоримо о децентрализацији у оквиру самих општина. Међутим, за тако нешто на овом подручју нема довољно средстава. Пошто је ово неразвијено подручје, сва средства се користе за подизање развоја на виши ниво самих општинских центара, Пријепоља, Прибоја и Нове Вароши, и периурбаног прстена. О децентрализацији овог подручја се само може говорити у будућности. Ни сва три ова урбана центра немају исти значај. Пријепоље, као центар функционалног подручја, је највећег значаја и сва средства и инвестиције одлазе у ово насеље. Карактеристично за Пријепоље је то што добија донације из дијаспоре, што би адекватном политиком развоја требало искористити и усмеравати у жељеном правцу. За Прибој се може рећи да је већег значаја од Нове Вароши због некада развијене индустрије и некадашњег гиганта ФАП-а, коме је гравитирала цела привреда подручја, али пошто ће изградњом коридора Јужни Јадран бити на споредним саобраћајницама, за разлику од Нове Вароши, остаће изолован, што ће имати негативне последице на његов развој.

SUMMARY

The subject of the monograph research is Functional - urban area of Prijepolje, as the region which has potential and justified reason to be one of the important factors in the functional integration of southwestern Serbia. It consists of the municipalities of: Prijepolje, Priboj and Nova Varoš. This region is situated in the Stari Vlah highlands, in Zlatibor District. This is undeveloped part of Serbia, border area, which is on the economic margins but with an abundance of unused resources that are hidden potential for its development. Prijepolje functional area has developed network of settlements, 145 villages in total, of which only 3 are urban and rest 142 are rural settlements. Three equal urban centers are developed, sharing competence, but all three of them are referred to Prijepolje which represents center of the region.

The area was perceived as a whole, in which every element was individually analyzed, while the network of settlements was treated as variable category that has been changed under the influence of process of industrialization and urbanization on the one side and depopulation and deagrarization on the other. The main processes in this area were manifested through concentration of population i.e. labor, functions, material wealth, knowledge, information and capital, in urban areas which become nuclei of development and also through depopulation of rural parts and their lagging in economic development.

The monograph analyzes the morphological, demographic and functional component of the evolution of settlements' network in period of 1971-2011 year. The overall demographic situation suggests: a demographic expansion of urban and suburban areas till year 2002. After this year it becomes evidential that in these new socio-economic conditions population decline in the whole area while in remote settlements and mainly in mountain areas demographic impoverishment and low level of urbanization is more emphasized. This mainly mountain region from the 90ties of the last century entered the phase of economic and cultural stagnation. Once known industrial-agricultural area today cannot praise with development of neither of those sectors. Functional area of Prijepolje nowadays is classified as undeveloped region of Serbia. Historical heritage and patriarchal way of living in this area slowed down the development and eventually led to its complete stopping in period of crisis. Industrialization and urbanization revived only urban areas, while on the other hand lead to negative consequences in the rural parts. To stop the process of depopulation in rural areas, it is necessary to develop a function complementary with agriculture. Creation of these mixed settlements implies decentralization among these municipalities. However this is project

for future days since decentralization demands financial resources that these municipalities do not have.

Gather around one center, Prijepolje, Nova Varos and Priboj should have a better chance to reach a certain level of development and a higher standard, especially in cooperation with neighboring municipalities on common programs and projects. It is expected that process of devastation should end, now when state has recognized it and decided to deal with it. Prijepolje should evaluate into administrative, cultural and economic center of whole area which will affect development of the whole region. According to SPRS (2010) Prijepolje is regional center that will lead to allocation of all central functions in this settlement in future. However, more potential for economic development have Priboj and Nova Varoš, and they should be consider as small economic centers. In Priboj there are large industrial capacities of former big industrial systems that should go through process of restructuring as well as revitalization of production. The main characteristic of Nova Varos's economy is diversification, which gives plenty of possibilities for acceleration of growth of small size companies.

This is direction for development of hierarchy in functional region of Prijepolje and its future evolution. Overlooking the network of functional areas in Serbia there is a need for establishment of this neglected one. The main goals and measures to encourage the development of this area and what will give adequate importance for integration of this region into the wider surroundings, are: economic recovery through strengthening of small and medium companies and privatization of large economic systems, rural development and strengthening of local communities.

ПРИЛОГ

Табела 1. Број становника Пријепољског функционално-урбанг подручја у периоду од 1948-2011. г.

Назив насеље	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.*	2002.*	2011.
Опш. Пријепоље	31328	35568	38925	44022	46902	46085	41188	36713
1. Аљиновићи	549	618	638	514	401	304	196	136
2. Балићи	432	491	535	600	664	553	434	473
3. Баре	198	237	274	246	318	169	56	36
4. Бискупци	214	205	187	148	100	41	22	12
5. Бјелахова	150	168	171	199	207	120	82	69
6. Брајковац	297	324	327	303	247	145	87	63
7. Брвине	318	370	415	550	542	209	175	154
8. Бродарево	732	820	974	1221	1441	2130	1780	1811
9. Буковик	336	373	319	305	275	161	107	33
10. Виница	261	280	349	397	456	485	474	363
11. Врбово	404	446	446	419	318	149	99	62
12. Гојаковићи	309	346	393	413	339	234	183	106
13. Г. Бабине	531	609	632	602	493	398	262	229
14. Г. Горачиће	231	353	288	192	96	80	58	31
15. Г. Страњани	377	399	394	349	208	127	85	61
16. Гостун	204	233	226	173	177	101	49	51
17. Грачаница	154	180	175	200	237	269	199	177
18. Гробнице	234	248	256	262	288	285	254	233
19. Дивци	375	415	421	421	403	372	335	313
20. Д. Бабине	721	741	779	741	599	428	319	227
21. Д. Страњани	572	660	700	618	464	271	120	78
22. Дренова	760	811	799	678	496	332	208	163
23. Душманићи	372	449	480	417	380	334	245	268
24. Ђурашићи	547	588	643	594	483	394	265	198
25. Забрд. Тоци	366	394	409	415	316	201	133	80
26. Завинограђе	456	505	550	681	1194	1512	1272	1192
27. Залуг	147	190	291	459	671	1136	1047	1219
28. Заступ	359	440	434	409	292	186	128	99
29. Звијезд	349	321	274	232	202	151	104	76
30. Ивање	397	448	519	595	824	1121	1140	1171
31. Ивезићи	406	454	428	459	387	201	170	96
32. Избичањ	144	152	165	127	91	54	46	35
33. Јабука	598	656	681	641	556	503	502	270
34. Јунчевићи	495	532	518	374	354	335	301	233
35. Камена Гора	395	453	485	441	356	256	210	170
36. Караула	125	143	163	160	131	74	63	40
37. Карошевина	302	345	373	309	254	124	199	158
38. Каћево	519	635	705	681	492	194	55	56
39. Кашице	183	210	225	221	168	113	88	71
40. Ковачевац	456	502	514	560	1053	1719	1613	1566
41. Копривна	275	312	289	226	143	71	49	31
42. Косатица	1032	1182	1255	1138	904	546	353	296
43. Кошевине	503	556	587	707	899	1111	1049	958
44. Крушево	211	209	220	191	176	34	36	26
45. Кучин	375	392	393	327	292	219	169	134
46. Лучице	182	205	194	180	177	177	169	162
47. Матаруге	414	443	495	463	420	199	164	130
48. Међани	257	263	280	234	176	116	80	46
49. Мијани	124	141	152	126	77	43	25	12
50. Мијоска	178	228	300	586	866	618	750	759
51. Милаковићи	243	291	309	294	215	126	66	49
52. Милешево	220	276	246	165	138	109	121	82
53. Милошев До	547	608	635	517	350	196	126	63
54. Миљевићи	503	558	617	629	649	617	455	473
55. Мрчковина	215	260	278	156	138	82	33	17
56. Мушковина	135	145	159	125	93	50	34	19
57. Ораовац	293	308	365	385	357	361	336	261
58. Орашац	619	715	799	748	597	374	204	162
59. Осоје	411	545	627	583	661	609	526	463

60.	О.Стијена	286	385	331	294	267	138	123	34
61.	Поткрш	193	242	247	221	215	166	124	105
62.	Поток	326	385	422	483	489	368	282	120
63.	Правошево	376	425	421	351	262	152	85	48
64.	Прањи	288	311	312	248	276	409	360	329
65.	<i>Пријеполје</i>	<i>2828</i>	<i>3536</i>	<i>5303</i>	<i>10904</i>	<i>14543</i>	<i>15527</i>	<i>15031</i>	<i>13068</i>
66.	Расно	269	335	393	421	447	441	410	378
67.	Ратајска	211	355	468	680	1033	2090	2088	2026
68.	Седобро	416	471	480	637	325	292	322	297
69.	Сељане	345	368	325	358	292	238	168	158
70.	Сељашница	250	263	305	373	475	662	774	683
71.	Скокуће	425	486	520	459	344	172	105	68
72.	Слатина	349	364	393	349	297	229	138	159
73.	Сопотница	416	468	430	394	322	228	136	139
74.	Ташево	225	319	327	369	949	1962	2061	1905
75.	Хисарцик	734	738	723	728	629	399	285	215
76.	Хрта	336	384	409	436	348	238	130	100
77.	Цркв.Тоши	397	428	418	384	293	151	78	47
78.	Чадиње	207	217	212	267	342	255	267	304
79.	Чаушевићи	190	198	193	175	143	147	132	139
80.	Цурово	459	509	538	385	310	192	179	91
	Општина Прибој	17989	20784	26147	32548	35200	35487	30377	27127
1.	Бања	1639	1765	2148	2300	2164	2136	2163	2987
2.	Батковићи	403	499	474	456	368	251	153	130
3.	Брезна	316	365	309	313	214	135	60	26
4.	Бучје	675	768	780	617	411	236	186	119
5.	Добриловић	336	383	471	551	333	638	490	418
6.	Живинице	214	214	217	208	212	215	118	99
7.	Забрђе	717	837	852	891	647	424	350	229
8.	Забрњца	707	864	880	841	573	380	205	205
9.	Заградина	382	495	526	534	406	288	248	154
10.	Заостро	235	277	290	276	236	121	88	42
11.	Јелача	367	414	461	436	393	295	254	159
12.	Калафати	366	422	459	557	501	443	273	254
13.	Калуђеровић	463	546	573	513	399	231	164	128
14.	Касидоли	831	918	1011	987	799	521	455	330
15.	Кратово	305	331	436	390	355	348	305	282
16.	Крњача	730	830	880	735	500	299	220	152
17.	Кукуровићи	468	550	569	520	372	177	66	47
18.	Мажићи	477	509	586	511	508	398	261	211
19.	Милијеш	496	498	517	578	761	710	644	543
20.	Плашће	239	281	307	278	174	103	85	48
21.	Пожегрмац	412	461	458	401	343	269	188	149
22.	<i>Прибој</i>	<i>1549</i>	<i>1902</i>	<i>5490</i>	<i>13034</i>	<i>18295</i>	<i>21949</i>	<i>19564</i>	<i>14015</i>
23.	Пб. Голеша	717	742	743	739	534	291	204	119
24.	Пб. Челице	144	231	296	218	208	167	142	111
25.	Рача	848	917	1056	1027	1018	1268	1313	1676
26.	Ритгошићи	908	1072	1111	1019	856	402	228	199
27.	Сјеверин	240	253	304	360	424	544	337	291
28.	Сочице	433	510	529	523	333	367	269	227
29.	Стрмац	676	796	852	786	566	330	181	99
30.	Хер. Голеша	817	1020	1050	1051	877	620	430	189
31.	Црнуговићи	251	311	323	304	289	175	93	64
32.	Црнузи	383	380	472	383	515	433	445	925
33.	Читлук	245	423	717	211	616	323	195	917
	Опш. Нова Варош	20170	21848	24770	22740	22523	21756	19982	16758
1.	Акмачићи	453	493	522	430	420	398	420	338
2.	Амзићи	390	434	688	302	206	160	117	88
3.	Бистрица	1276	1430	1529	1356	1185	938	791	698
4.	Божећићи	669	721	697	585	482	432	392	285
5.	Брдо	239	339	364	416	387	443	333	386
6.	Буквик	934	1032	969	791	575	384	311	243
7.	Бураћа	458	450	500	394	349	288	258	20
8.	Вилови	596	591	615	529	414	404	396	350
9.	Вранеша	446	526	316	552	524	452	485	410
10.	Г. Бела Река	524	562	556	452	355	277	224	165

11.	Г. Трудово	658	684	697	550	355	207	139	57
12.	Дебља	457	529	535	422	342	203	148	127
13.	Д. Бела Река	628	669	652	574	447	367	287	252
14.	Драглица	768	747	626	478	381	273	257	173
15.	Дражевићи	568	519	596	558	511	494	419	369
16.	Дрмановићи	433	500	508	452	410	365	368	365
17.	Јасеново	405	482	561	462	445	385	272	177
18.	Комарани	637	686	703	595	460	395	346	299
19.	Кућани	454	493	410	417	381	313	256	241
20.	Љепојевићи	270	294	330	265	201	156	126	113
21.	Мишевићи	391	424	418	333	245	146	112	79
22.	Негбина	939	991	1112	879	660	517	475	355
23.	<i>Нова Варош</i>	<i>1781</i>	<i>2179</i>	<i>3200</i>	<i>5718</i>	<i>8565</i>	<i>10405</i>	<i>10335</i>	<i>8865</i>
24.	Ојковица	929	954	953	749	521	406	290	227
25.	Радијевићи	370	400	383	386	283	207	169	134
26.	Радоиња	880	981	1408	969	875	794	690	574
27.	Ругоши	1473	1572	1814	1494	1305	1069	887	668
28.	Сеништа	864	851	866	623	475	354	262	228
29.	Тисовица	246	278	264	241	174	130	117	53
30.	Трудово	295	319	268	217	164	119	92	78
31.	Челице	335	295	330	239	188	105	78	51
32.	Штитково	404	423	380	312	238	172	130	103
Функционално п.		69487	78200	89842	99310	104625	103328	91547	80598

Извор: Републички завод за статистику (Попис становништва, домаћинства и станова у 2002.

години, књ.9, Упоредни преглед броја становника); Прелиминарни попис становништва, домаћинства и станова у 2011. години

* Подаци о броју становника 1991. и 2002. године дати су према новој методологији, док су остали дати према методологији ранијих пописа. Разлика је у томе што се старом методологијом пописивало и становништво које одсутно из земље, а новом методологијом се пописује становништво које је присутно у тренутку пописа, не укључујући одсутне више од годину дана.

Табела 2. Густина насељености Пријепољског функционалног подручја за период од 1948-2011. г

Назив КО	Површ. (km ²)	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2002.	2011.
Општ Пријепоље	824.39	38.0	43.1	47.2	53.4	56.9	55.9	50.0	44.5
1 Аљиновићи	17.24	31.8	35.8	37.0	29.8	23.3	17.6	11.4	7.9
2 Балићи	5.91	73.1	83.1	90.5	101.5	112.4	93.6	73.4	80.0
3 Баре	5.69	34.8	41.7	48.2	43.2	55.9	29.7	9.8	6.3
4 Бискупићи	13.02	16.4	15.7	14.4	11.4	7.7	3.1	1.7	0.9
5 Бјелахова	3	50.0	56.0	57.0	66.3	69.0	40.0	27.3	23.0
6 Брајковац	13.99	21.2	23.2	23.4	21.7	17.7	10.4	6.2	4.5
7 Брвине	6.71	47.4	55.1	61.8	82.0	80.8	31.1	26.1	23.0
8 Бродарево	6.56	111.6	125.0	148.5	186.1	219.7	324.7	271.3	276.1
9 Буковик	4.33	77.6	86.1	73.7	70.4	63.5	37.2	24.7	7.6
10 Виноцка	3.96	65.9	70.7	88.1	100.3	115.2	122.5	119.7	91.7
11 Врбово	18.69	21.6	23.9	23.9	22.4	17.0	8.0	5.3	3.3
12 Гојаковићи	11.54	26.8	30.0	34.1	35.8	29.4	20.3	15.9	9.2
13 Г. Бабине	26.32	20.2	23.1	24.0	22.9	18.7	15.1	10.0	8.7
14 Г. Горачиће	9.89	23.4	35.7	29.1	19.4	9.7	8.1	5.9	3.1
15 Г. Страњани	14.83	25.4	26.9	26.6	23.5	14.0	8.6	5.7	4.1
16 Гостун	3.82	53.4	61.0	59.2	45.3	46.3	26.4	12.8	13.4
17 Грачаница	3.07	50.2	58.6	57.0	65.1	77.2	87.6	64.8	57.7
18 Гробнице	9.4	24.9	26.4	27.2	27.9	30.6	30.3	27.0	24.8
19 Дивци *	14.08	39.6	44.0	43.7	42.7	41.2	39.0	35.8	33.7
20 Д. Бабине	26.79	26.9	27.7	29.1	27.7	22.4	16.0	11.9	8.5
21 Д. Страњани	23.3	24.5	28.3	30.0	26.5	19.9	11.6	5.2	3.3
22 Дренова	24.52	31.0	33.1	32.6	27.7	20.2	13.5	8.5	6.6
23 Душманићи	5.84	63.7	76.9	82.2	71.4	65.1	57.2	42.0	45.9

24	Ђурашићи	25.69	21.3	22.9	25.0	23.1	18.8	15.3	10.3	7.7
25	Забрд. Тоци	16.91	21.6	23.3	24.2	24.5	18.7	11.9	7.9	4.7
26	Завинограђе	3.96	115.2	127.5	138.9	172.0	301.5	381.8	321.2	301.0
27	Залуг	2.81	52.3	67.6	103.6	163.3	238.8	404.3	372.6	433.8
28	Заступ	13.57	26.5	32.4	32.0	30.1	21.5	13.7	9.4	7.3
29	Звијезд	5.74	60.8	55.9	47.7	40.4	35.2	26.3	18.1	13.2
30	Ивање	5.44	73.0	82.4	95.4	109.4	151.5	206.1	209.6	215.3
31	Ивезићи	9.46	42.9	48.0	45.2	48.5	40.9	21.2	18.0	10.1
32	Избичањ	6.67	21.6	22.8	24.7	19.0	13.6	8.1	6.9	5.2
33	Јабука	25.06	23.9	26.2	27.2	25.6	22.2	20.1	20.0	10.8
34	Јунчевићи	7.4	66.9	71.9	70.0	50.5	47.8	45.3	40.7	31.5
35	Кам. Гора*	28.17	20.5	23.5	25.2	23.5	18.6	13.1	10.6	8.6
36	Каравла	2.38	52.5	60.1	68.5	67.2	55.0	31.1	26.5	16.8
37	Карошевина	9.91	30.5	34.8	37.6	31.2	25.6	12.5	20.1	15.9
38	Каћево	11.05	47.0	57.5	63.8	61.6	44.5	17.6	5.0	5.1
40	Ковачевац*	6.24	101.6	117.0	130.4	183.7	307.5	374.5	378.7	372.6
41	Копривна	16.27	16.9	19.2	17.8	13.9	8.8	4.4	3.0	1.9
42	Косатица	36.54	28.2	32.3	34.3	31.1	24.7	14.9	9.7	8.1
43	Кошевине	8.22	61.2	67.6	71.4	86.0	109.4	135.2	127.6	116.5
44	Крушево	8.65	24.4	24.2	25.4	22.1	20.3	3.9	4.2	3.0
45	Кучин	8.41	44.6	46.6	46.7	38.9	34.7	26.0	20.1	15.9
46	Матаруге	5.61	73.8	79.0	88.2	82.5	74.9	35.5	29.2	23.2
47	Међани	9.61	26.7	27.4	29.1	24.3	18.3	12.1	8.3	4.8
48	Милаковићи	31.75	7.7	9.2	9.7	9.3	6.8	4.0	2.1	1.5
49	Милешево	7.66	28.7	36.0	32.1	21.5	18.0	14.2	15.8	10.7
50	Милошев До	21.28	25.7	28.6	29.8	24.3	16.4	9.2	5.9	3.0
51	Миљевићи*	12.13	65.2	71.6	76.6	72.3	76.3	84.6	67.2	66.1
52	Мрчковина	8.75	24.6	29.7	31.8	17.8	15.8	9.4	3.8	1.9
53	Мушковица	5.26	25.7	27.6	30.2	23.8	17.7	9.5	6.5	3.6
54	Ораовац	6.02	48.7	51.2	60.6	64.0	59.3	60.0	55.8	43.4
55	Орашац	12.51	49.5	57.2	63.9	59.8	47.7	29.9	16.3	12.9
56	Осоје	8.99	45.7	60.6	69.7	64.8	73.5	67.7	58.5	51.5
57	Ошт. Стијена	5.02	57.0	76.7	65.9	58.6	53.2	27.5	24.5	6.8
58	Поткрш	2.09	92.3	115.8	118.2	105.7	102.9	79.4	59.3	50.2
59	Поток	3.38	96.4	113.9	124.9	142.9	144.7	108.9	83.4	35.5
60	Правошево	14.09	26.7	30.2	29.9	24.9	18.6	10.8	6.0	3.4
61	<i>Пријеполје *</i>	<i>11.96</i>	<i>253.8</i>	<i>313.8</i>	<i>461.1</i>	<i>934.0</i>	<i>1,241.</i>	<i>1,319.</i>	<i>1,279.</i>	<i>1118.</i>
62	Расно	8.76	30.7	38.2	44.9	48.1	51.0	50.3	46.8	43.2
63	Ратајска	3.38	62.4	105.0	138.5	201.2	305.6	618.3	617.8	599.4
64	Седобро	11.11	37.4	42.4	43.2	57.3	29.3	26.3	29.0	26.7
65	Сельане	6.86	50.3	53.6	47.4	52.2	42.6	34.7	24.5	23.0
66	Сельашница	2.28	109.6	115.4	133.8	163.6	208.3	290.4	339.5	299.6
67	Скокуће*	14.73	37.3	42.6	45.6	39.7	28.6	14.6	8.8	5.4
68	Слатина	12.88	27.1	28.3	30.5	27.1	23.1	17.8	10.7	12.3
69	Сопотница	17.39	23.9	26.9	24.7	22.7	18.5	13.1	7.8	8.0
70	Ташево	2.4	93.8	132.9	136.3	153.8	395.4	817.5	858.8	793.8
71	Хисарици	10.32	71.1	71.5	70.1	70.5	60.9	38.7	27.6	20.8
72	Хрта	9.74	34.5	39.4	42.0	44.8	35.7	24.4	13.3	10.3
73	Цркв. Тоци	13.4	29.6	31.9	31.2	28.7	21.9	11.3	5.8	3.5
74	Чаушевићи	1.91	99.5	103.7	101.0	91.6	74.9	77.0	69.1	72.8
75	Џурово	12.07	38.0	42.2	44.6	31.9	25.7	15.9	14.8	7.5
	Општина Прибој	552.97	32.5	37.6	47.3	58.9	63.7	64.2	54.9	49.1
1	Бања	32.57	50.3	54.2	66.0	70.6	66.4	65.6	66.4	91.7
2	Батковићи*	17.45	37.5	46.4	45.7	43.6	37.5	24.4	14.1	11.1
3	Бучје	21.77	31.0	35.3	35.8	28.3	18.9	10.8	8.5	5.5
4	Добриловић	16.98	19.8	0.0	27.7	32.4	19.6	37.6	28.9	24.6
5	Забрђе	25.81	27.8	32.4	33.0	34.5	25.1	16.4	13.6	8.9
6	Забрњица*	35.69	30.5	38.1	39.4	38.5	27.4	18.7	12.7	10.1
7	Калафати	6.92	52.9	61.0	66.3	80.5	72.4	64.0	39.5	36.7
8	Калуђеровић	16.57	27.9	33.0	34.6	31.0	24.1	13.9	9.9	7.7
9	Касидоли*	28.64	43.4	48.1	51.3	48.5	39.9	27.6	22.5	16.7
10	Кратово*	40.23	24.6	27.6	30.0	28.3	23.9	19.3	15.4	7.0
11	Крњача	44.25	16.5	18.8	19.9	16.6	11.3	6.8	5.0	3.4
12	Мажићи	15.63	30.5	32.6	37.5	32.7	32.5	25.5	16.7	13.5
13	Милијеш	9.6	51.7	51.9	53.9	60.2	79.3	74.0	67.1	56.6
14	<i>Прибој (с)</i>	<i>6.08</i>	<i>254.8</i>	<i>312.8</i>	<i>903.0</i>	<i>2,143.</i>	<i>3,009.</i>	<i>3,610.</i>	<i>3,217.</i>	<i>2305.</i>

15	Пб. Голеша	27.67	25.9	26.8	26.9	26.7	19.3	10.5	7.4	4.3
16	Пб. Челице	13.02	11.1	17.7	22.7	16.7	16.0	12.8	10.9	8.5
17	Рача	38.71	21.9	23.7	27.3	26.5	26.3	32.8	33.9	43.3
18	Ритошићи*	43.9	26.1	30.8	32.3	29.5	23.5	11.5	7.1	5.6
19	Сјеверин*	10.14	44.8	46.1	51.4	56.0	62.7	65.0	44.9	38.5
20	Сочице*	37.21	30.5	35.9	37.3	35.4	25.3	17.9	11.4	8.5
21	Стрмац	30.24	22.4	26.3	28.2	26.0	18.7	10.9	6.0	3.3
22	Хер Голеша	25.91	31.5	39.4	40.5	40.6	33.8	23.9	16.6	7.3
23	Црнузи	6.74	56.8	56.4	70.0	56.8	76.4	64.2	66.0	137.2
24	Читлук	1.24	197.6	341.1	578.2	170.2	496.8	260.5	157.3	739.5
	Опш Н. Варош	584.46	34.5	37.4	42.4	38.9	38.5	37.2	34.2	28.7
1	Акмачићи	9.06	50.0	54.4	57.6	47.5	46.4	43.9	46.4	37.3
2	Амзићи	12.77	30.5	34.0	53.9	23.6	16.1	12.5	9.2	6.9
3	Бистрица	34.67	36.8	41.2	44.1	39.1	34.2	27.1	22.8	20.1
4	Божегићи	18.62	35.9	38.7	37.4	31.4	25.9	23.2	21.1	15.3
5	Брдо	20.38	11.7	16.6	17.9	20.4	19.0	21.7	16.3	18.9
6	Буковик	24.13	38.7	42.8	40.2	32.8	23.8	15.9	12.9	10.1
7	Бурађа	11.68	39.2	38.5	42.8	33.7	29.9	24.7	22.1	1.7
8	Вилови	20.21	29.5	29.2	30.4	26.2	20.5	20.0	19.6	17.3
9	Вранеша	13.84	32.2	38.0	22.8	39.9	37.9	32.7	35.0	29.6
10	Г Бела Река	13.82	37.9	40.7	40.2	32.7	25.7	20.0	16.2	11.9
11	Г Трудово	7.37	89.3	92.8	94.6	74.6	48.2	28.1	18.9	7.7
12	Дебеља	19.84	23.0	26.7	27.0	21.3	17.2	10.2	7.5	6.4
13	Д Бела Река	16.91	37.1	39.6	38.6	33.9	26.4	21.7	17.0	14.9
14	Драглица	32.09	23.9	23.3	19.5	14.9	11.9	8.5	8.0	5.4
15	Дражевићи	22.89	24.8	22.7	26.0	24.4	22.3	21.6	18.3	16.1
16	Дрмановићи	35.67	12.1	14.0	14.2	12.7	11.5	10.2	10.3	10.2
17	Јасеново	12.42	32.6	38.8	45.2	37.2	35.8	31.0	21.9	14.3
18	Комарани	19.32	33.0	35.5	36.4	30.8	23.8	20.4	17.9	15.5
19	Кућани	14.66	31.0	33.6	28.0	28.4	26.0	21.4	17.5	16.4
20	Љепојевићи	15.28	17.7	19.2	21.6	17.3	13.2	10.2	8.2	7.4
21	Мишевићи	15.86	24.7	26.7	26.4	21.0	15.4	9.2	7.1	5.0
22	Негбина	27.96	33.6	35.4	39.8	31.4	23.6	18.5	17.0	12.7
23	Нова Варош	2.89	616.3	754.0	1,107.	1,978.	2,963.	3,600.	3,576.	3067.
24	Ојковица	23.26	39.9	41.0	41.0	32.2	22.4	17.5	12.5	9.8
25	Радијевићи	16.58	22.3	24.1	23.1	23.3	17.1	12.5	10.2	8.1
26	Радоиња	22.06	39.9	44.5	63.8	43.9	39.7	36.0	31.3	26.0
27	Рутоши	27.35	53.9	57.5	66.3	54.6	47.7	39.1	32.4	24.4
28	Сеништа	24.98	34.6	34.1	34.7	24.9	19.0	14.2	10.5	9.1
29	Тисовица	7.76	31.7	35.8	34.0	31.1	22.4	16.8	15.1	6.8
30	Трудово	15.23	19.4	20.9	17.6	14.2	10.8	7.8	6.0	5.1
31	Челице	9.29	36.1	31.8	35.5	25.7	20.2	11.3	8.4	5.5
32	Штитково	15.61	25.9	27.1	24.3	20.0	15.2	11.0	8.3	6.6
	Функционално п.	1961.82	35.4	39.9	45.8	50.6	53.3	52.7	46.7	41.1

Извор: Републички завод за статистику (Попис становништва, домаћинства и станова у 2002. години, књ.9, Упоредни преглед броја становника) и Републички завод за статистику СРС (Регистар статистичких кругова, подаци за интерну употребу), Београд 1976. године

*Напомена:

Општина Пријепоље - КО Дивци обухвата насеља Дивци и Лучице; КО Камена Гора обухвата насеља Камена Гора и Кашице; КО Ковачевац обухвата насеља Ковачевац и Мијоска; КО Миљевићи обухвата насеља Миљевићи и Прањци; подаци за КО Пријепоље односе се на ову катастарску општину и КО Коловрат, јер се ово насеље данас, као и Жупа налазе у саставу градског насеља, како се воде статистички подаци о њима, па обухвата насеља Пријепоље, Коловрат и Чадиње; КО Скокуће обухвата насеља Мијани и Скокуће.

Општина Прибој - КО Батковићи обухвата насеља Батковићи и Црнуговићи; КО Забрњица обухвата насеља Забрњица и Заградина; КО Касидоли обухвата насеља Касидоли и Пожегрмац; КО Кратово обухвата насеља Брезна, Јелача и Кратово; КО Ритошићи обухвата насеља Плаиће и Ритошићи; КО Сјеверин обухвата насеља Живинице и Сјеверин; КО Сочице обухвата насеља Заостро, Кукурковићи и Сочице.

** Напомена: Подаци за 1991. и 2002. годину дати су према новој пописној методологији

Табела 3. Демографски угрожена насеља функционалног подручја и број ст.преко 50 година, за 2002. г

Р. бр.	Назив насеља	Надм. висина	Стан. 50-54	Стан. 55-59	Стан. 60-64	Стан. 65-69	Стан. 70-74	Стан. 75-79	Стан. преко 80	број ст. 2002.
1.	Аљиновићи	1200	15	12	21	29	15	9	11	196
2.	Балићи	550	26	17	14	18	15	6	4	434
3.	Баре	650	3	3	3	4	3	4	1	56
4.	Бискупићи	-	-	2	4	7	3	1	2	22
5.	Бјелахова	610	4	6	9	7	-	4	4	82
6.	Брајковац	1050	6	5	6	7	10	5	4	87
7.	Брвине	740	10	10	8	17	5	-	2	175
8.	Бродарево	500	86	56	74	60	43	13	18	1780
9.	Буковик	850	5	11	8	7	5	3	3	107
10.	Виницка	600	21	27	34	26	20	12	7	474
11.	Врбово	1150	3	4	12	19	19	14	5	99
12.	Гојаковићи	620	9	6	17	22	6	7	6	183
13.	Горње Бабине	1150	20	18	32	25	14	8	14	262
14.	Горње	1250	3	3	5	8	10	-	2	58
15.	Г. Страњани	800-1400	3	9	11	6	5	4	9	85
16.	Гостун	525	3	8	5	4	3	4	2	49
17.	Грачаница	480	12	9	8	7	6	1	6	199
18.	Гробнице	510	9	9	17	20	15	6	2	254
19.	Дивци	750	21	24	21	30	20	8	4	335
20.	Доње Бабине	1100	19	27	24	38	35	21	10	319
21.	Д. Страњани	1000-1600	4	9	15	14	13	6	3	120
22.	Дренова	650	12	9	15	30	14	11	2	208
23.	Душманићи	560	17	18	11	13	6	6	4	245
24.	Ђурашићи	650	26	16	24	30	30	15	7	265
25.	Забрњи Тоци	1100	7	4	12	21	18	12	6	133
26.	Завинограђе	560	80	59	58	68	22	12	21	1272
27.	Залуг	470	83	60	61	49	33	11	11	1047
28.	Заступ	470	48	28	33	22	20	6	5	128
29.	Звијезд	1000	1	8	10	11	13	4	5	104
30.	Ивање	457	85	53	44	38	30	13	19	1140
31.	Ивезићи	620	13	12	18	11	9	3	4	170
32.	Избичањ	520	2	3	2	1	4	3	1	46
33.	Јабуча	1250	41	25	36	32	40	24	18	502
34.	Јунчевићи	1120	23	8	19	22	17	8	11	301
35.	Камена Гора	1180	9	9	10	23	25	9	10	210
36.	Караула	1250	6	6	8	5	4	1	-	63
37.	Карошевина	900	11	6	7	15	17	9	8	199
38.	Каћево	1000	2	3	5	12	7	1	1	55
39.	Кашице	1050	3	5	7	6	15	4	2	88
40.	Ковачевац	560	145	85	60	50	40	31	18	1613
41.	Копривна	1300-1440	2	3	5	6	8	3	2	49
42.	Косатица	1150	21	22	38	41	54	27	13	353
43.	Кошевине	700	71	62	64	40	32	16	8	1049
44.	Крушево	980	3	1	2	2	2	1	-	36
45.	Кучин	480	23	18	11	14	9	5	5	169
46.	Лучице	495	14	7	8	4	9	4	3	169
47.	Матаруге	1100	5	10	16	15	5	3	7	164
48.	Међани	1060	-	6	7	8	8	-	2	80
49.	Мијани	680	1	1	1	6	4	6	3	25
50.	Мијоска	480	44	26	51	24	13	3	5	750
51.	Милаковићи	1100	5	4	13	7	4	4	1	66
52.	Милешево	700	6	12	3	9	8	3	2	121
53.	Милошев До	1250	3	3	14	26	16	9	5	126
54.	Миљевићи	750	26	29	27	20	14	15	14	455
55.	Мрчковина	1100	3	-	5	6	3	4	4	33
56.	Мушковина	1250	2	6	7	1	4	2	1	34
57.	Ораовац	950	28	16	16	14	16	8	6	336

58.	Орашац	950	12	12	15	19	14	8	5	204
59.	Осоје	800	35	14	27	27	27	12	9	526
60.	Оштра Стијена	760	4	7	12	9	5	4	3	123
61.	Поткрш	560	11	9	1	8	6	8	4	124
62.	Поток	540	19	19	21	15	11	4	4	282
63.	Правошево	1320	2	9	16	19	7	7	2	85
64.	Прањци	500	19	11	15	15	16	4	3	360
65.	Пријеполје (г)	450	1131	830	926	656	346	193	115	15031
66.	Расно	750	21	18	37	29	17	6	3	410
67.	Ратајска	490-530	131	103	82	58	29	15	13	2088
68.	Седобро	790	15	12	19	19	18	7	2	322
69.	Селане	720	8	12	14	15	9	5	3	168
70.	Селашница	460-700	64	40	29	28	14	11	6	774
71.	Скокуће	1000	6	8	9	8	15	8	6	105
72.	Слатина	660	6	6	4	8	6	7	4	138
73.	Сопотница	1000	10	11	16	15	13	2	4	136
74.	Ташево	670	146	81	62	79	30	16	12	2061
75.	Хисарцик	770	11	16	27	19	7	6	11	285
76.	Хрта	1000	6	12	9	19	10	4	3	130
77.	Црквени Тоци	1000	4	13	15	14	7	10	3	78
78.	Чадиње	560	17	11	15	16	3	1	-	267
79.	Чаушевићи	640	6	4	6	6	5	4	-	132
80.	Џурово	950	12	5	10	16	16	12	6	179
	Општина Пријеполје		2809	2164	2436	2180	1458	786	572	41188
1	Бања	390-1060	145	113	103	116	101	46	30	2163
2	Батковићи	480-980	11	25	12	17	3	6	6	153
3	Брезна	900-1040	1	4	5	9	10	5	5	60
4	Бучје	880-1140	7	16	28	34	23	14	21	186
5	Добриловићи	420-1040	31	16	29	29	23	2	7	490
6	Живинице	660-700	7	11	4	7	5	-	1	118
7	Забрђе	680-900	20	15	26	36	23	9	17	350
8	Забрњица	500-1120	12	14	20	19	13	11	10	205
9	Заградина	500-900	16	10	19	19	28	6	6	248
10	Заостро	680-1080	4	9	8	5	6	2	5	88
11	Јелача	700-1080	21	10	26	19	22	7	7	254
12	Калафати	480-820	20	27	10	14	10	7	5	273
13	Калуђеровићи	700-1140	11	22	21	18	18	7	8	164
14	Касидоли	400-880	41	37	21	24	27	11	7	455
15	Кратово	600-920	15	24	19	19	15	7	6	305
16	Крњача	1040-1240	20	15	25	31	19	16	20	220
17	Кукуровићи	800-1160	3	5	13	11	9	3	-	66
18	Мажићи	600-1080	12	20	21	23	26	9	5	261
19	Милијеш	720-920	32	36	24	34	26	12	17	644
20	Плашће	580-1100	5	11	11	6	8	5	5	85
21	Пожегрмац	680-920	18	7	14	10	13	11	6	188
22	Прибој (гр.)	389	1480	1124	1046	879	471	233	128	19564
23	Пб. Голеша	680-1100	16	17	24	19	10	17	10	204
24	Пб. Челице	620-1020	6	10	12	11	10	2	3	142
25	Рача	380-820	86	64	74	55	39	13	10	1313
26	Ритошићи	840-1060	10	20	26	34	30	19	13	228
27	Сјеверин	380-560	23	18	18	13	12	8	10	337
28	Сочице	680-1100	31	22	19	9	14	6	6	269
29	Стрмац	660-1100	11	14	15	26	14	8	13	181
30	Хер.голеша	600-920	17	28	44	52	45	26	12	430
31	Црнговићи	580-940	5	6	19	12	3	7	4	93
32	Црнузи	400-880	44	18	23	15	14	1	3	445
33	Читлук	390-600	23	13	10	7	2	7	-	195
	Општина Прибој		2204	1801	1789	1635	1097	538	413	30377
1	Акмачићи	1100-1238	30	26	27	28	20	17	5	420
2	Амзићи	982-1217	10	7	21	9	10	4	4	117
3	Бистрица	882-1371	46	61	65	71	59	28	28	791
4	Божегићи	870-1258	18	25	23	32	45	11	10	392
5	Брдо	984-1328	28	19	14	13	14	2	4	333
6	Буковић	868-1306	13	11	28	39	36	17	9	311
7	Бурађа	848-1144	16	12	20	32	23	16	6	258
8	Вилови	858-1259	20	34	27	28	20	11	12	396

9	Вранеша	919-1223	33	21	36	34	20	12	8	485
10	Г. Бела Река	930-1300	12	9	15	20	19	15	5	224
11	Г. Трудово	1000-1279	4	11	14	22	23	8	5	139
12	Дебеља	900-1262	7	10	20	22	22	16	6	148
13	Д. Бела Река	840-1288	16	13	31	23	25	9	7	287
14	Драглица	889-1462	13	15	22	38	22	20	10	257
15	Дражевићи	698-1382	27	22	27	43	22	14	5	419
16	Дрмановићи	1030-1627	23	24	23	19	15	14	6	368
17	Јасеново	1162-1321	24	11	19	17	23	15	7	272
18	Комарани	900-1223	30	13	27	30	30	23	8	346
19	Кућани	1100-1300	22	23	14	12	22	15	6	256
20	Љепојевићи	1198-1315	7	6	5	17	16	9	3	126
21	Мишевићи	1173-1453	6	9	14	14	18	5	3	112
22	Негбина	969-1434	17	23	29	61	62	25	15	475
23	Нова Варош	1322	866	512	443	366	209	107	50	10335
24	Ојковица	998-1439	20	11	26	42	39	12	10	290
25	Радијевићи	1100-1419	5	17	20	23	25	13	5	169
26	Радониња	902-1205	43	35	46	62	64	33	21	690
27	Рутоши	728-1164	49	41	62	75	77	22	29	887
28	Сеништа	1000	11	33	23	28	36	23	13	262
29	Тисовица	1100-1519	6	8	9	8	18	8	9	117
30	Трудово	858-1246	9	7	4	8	12	8	5	92
31	Челице	740-1283	4	7	7	9	9	6	2	78
32	Штитково	1036-1314	8	9	6	17	17	5	4	130
Општина Нова Варош			1443	1085	1167	1262	1072	540	323	19982

Извор: Републички завод за статистику (Подаци за 2011. још увек нису званично објављени, тако да тренутно не располажемо подацима о броју становништва по старосним групама за дату годину, па су у табели приказани исти за 2002. годину)

Табела 4. Степен урбаности насеља Пријепољског функционалног подручја за 2002. годину

	<i>назив</i>	Укуп но ст.	Пољ . ст.	% у укуп ном	Укупн о акт.	Обављ а зан.	% у акт.	Укупн о дом.	без пољ. газд.	% у укуп ним
Општина Пријепоље		41188	3283	7.97	17686	12369	69.9	12073	7341	60.8
1	Алиновићи	196	93	47.4	114	107	93.8	81	12	14.8
2	Балићи	434	98	22.5	173	99	57.2	97	41	42.2
3	Баре	56	4	7.14	20	8	40.0	20	2	10.0
4	Бискупићи	22	19	86.3	19	19	100.	12	0	0.00
5	Бјелахова	82	24	29.2	37	19	51.3	21	4	19.0
6	Брајковац	87	45	51.7	44	33	75.0	27	1	3.70
7	Брвине	175	96	54.8	71	54	76.0	42	0	0.00
8	Бродарево	1780	65	3.65	672	382	56.8	435	370	85.0
9	Буковик	107	8	7.48	46	20	43.4	32	0	0.00
10	Виницка	474	7	1.48	173	119	68.7	133	61	45.8
11	Врбово	99	27	27.2	31	22	70.9	49	1	2.04
12	Гојаковићи	183	56	30.6	75	51	68.0	48	5	10.4
13	Горње Бабине	262	55	20.9	114	66	57.8	83	2	2.41
14	Г. Горачиће	58	34	58.6	39	36	92.3	19	1	5.26
15	Г. Страњани	85	65	76.4	64	63	98.4	33	0	0.00
16	Гостун	49	1	2.04	21	10	47.6	21	3	14.2
17	Грачаница	199	4	2.01	85	32	37.6	45	8	17.7
18	Гробнице	254	18	7.09	95	79	83.1	73	29	39.7
19	Дивци	335	9	2.69	122	81	66.3	102	26	25.4
20	Доње Бабине	319	70	21.9	120	93	77.5	120	15	12.5
21	Д. Страњани	120	90	75.0	84	83	98.8	44	6	13.6
22	Дренова	208	17	8.17	85	62	72.9	85	5	5.88
23	Дучманићи	245	46	18.7	98	67	68.3	74	40	54.0
24	Ђурашићи	265	66	24.9	110	86	78.1	102	9	8.82
25	Забрђњи Тоци	133	57	42.8	64	50	78.1	56	0	0.00
26	Завинограђе	1272	34	2.67	480	276	57.5	347	217	62.5
27	Залуг	1047	9	0.86	428	275	64.2	327	278	85.0
28	Заступ	128	33	25.7	54	32	59.2	40	1	2.50
29	Звијезд	104	25	24.0	43	38	88.3	40	3	7.50
30	Ивање	1140	18	1.58	477	321	67.3	304	188	61.8
31	Ивезићи	170	114	67.0	128	117	91.4	48	0	0.00
32	Избичањ	46	10	21.7	26	21	80.7	15	1	6.67
33	Јабuka	502	52	10.3	156	112	71.7	183	74	40.4
34	Јунчевићи	301	29	9.63	125	82	65.6	84	8	9.52
35	Камена Гора	210	70	33.3	88	76	86.3	70	5	7.14
36	Караула	63	38	60.3	34	30	88.2	19	3	15.7
37	Карошевина	199	51	25.6	93	74	79.5	75	28	37.3
38	Каћево	55	11	20.0	19	17	89.4	23	0	0.00
39	Кашице	88	7	7.95	35	24	68.5	31	2	6.45
40	Ковачевац	1613	46	2.85	653	459	70.2	422	252	59.7
41	Копривна	49	36	73.4	30	26	86.6	18	0	0.00
42	Косатица	353	157	44.4	191	163	85.3	149	15	10.0
43	Кошеvine	1049	9	0.86	394	276	70.0	296	178	60.1
44	Крушево	36	17	47.2	16	14	87.5	12	1	8.33
45	Кучин	169	44	26.0	83	78	93.9	62	13	20.9
46	Лучице	169	4	2.37	70	49	70.0	44	5	11.3
47	Магаруге	164	41	25.0	72	37	51.3	45	5	11.1
48	Међани	80	70	87.5	67	67	100.	32	0	0.00
49	Мијани	25	16	64.0	14	14	100.	15	4	26.6
50	Мијоска	750	19	2.53	318	225	70.7	184	145	78.8
51	Милаковићи	66	51	77.2	49	47	95.9	28	1	3.57
52	Милешево	121	17	14.0	59	52	88.1	43	21	48.8
53	Милошев До	126	98	77.7	85	85	100.	53	0	0.00
54	Миљевићи	455	30	6.59	175	110	62.8	129	56	43.4
55	Мрчковина	33	11	33.3	17	14	82.3	17	0	0.00
56	Мушковина	34	14	41.1	17	16	94.1	15	0	0.00
57	Ораховац	336	48	14.2	170	128	75.2	103	42	40.7
58	Орашац	204	76	37.2	80	58	72.5	54	3	5.56
59	Осоје	526	49	9.32	230	150	65.2	154	51	33.1
60	Оштра Стијена	123	54	43.9	61	45	73.7	36	1	2.78

61	Поткрш	124	8	6.45	46	22	47.8	33	11	33.3
62	Поток	282	43	15.2	117	40	34.1	76	13	17.1
63	Правошево	85	72	84.7	69	68	98.5	44	2	4.55
64	Прањци	360	11	3.06	156	78	50.0	94	52	55.3
65	<i>Пријеполје (с)</i>	<i>15031</i>	<i>104</i>	<i>0.69</i>	<i>6489</i>	<i>4596</i>	<i>70.8</i>	<i>4448</i>	<i>3879</i>	<i>87.2</i>
66	Расно	410	58	14.1	187	140	74.8	123	37	30.0
67	Ратајска	2088	51	2.44	929	613	65.9	540	422	78.1
68	Седобро	322	20	6.21	126	101	80.1	89	36	40.4
69	Селане	168	22	13.1	70	50	71.4	54	7	12.9
70	Селашница	774	5	0.65	341	235	68.9	207	159	76.8
71	Скокуће	105	40	38.1	44	38	86.3	41	6	14.6
72	Слатина	138	54	39.1	54	34	62.9	45	6	13.3
73	Сопотница	136	68	50.0	80	77	96.2	45	1	2.22
74	Ташево	2061	26	1.26	870	561	64.4	524	353	67.3
75	Хисарцик	285	80	28.0	129	96	74.4	81	17	20.9
76	Хрта	130	78	60.0	72	58	80.5	47	16	34.0
77	Црквени Тоци	78	41	52.5	47	44	93.6	44	3	6.82
78	Чадиње	267	3	1.12	112	78	69.6	76	68	89.4
79	Чаушевићи	132	0	0.00	56	37	66.0	38	6	15.7
80	Цурово	179	17	9.50	79	54	68.3	53	5	9.43
	Општина Прибој	30377	1996	6.57	12855	8077	62.8	9884	6996	70.7
1	Бања	2163	103	4.76	892	588	65.9	707	400	56.5
2	Батковићи	153	37	24.1	69	49	71.0	53	2	3.77
3	Брезна	60	23	38.3	15	13	86.6	25	2	8.00
4	Бучје	186	100	53.7	105	105	100.	84	17	20.2
5	Добриловићи	490	18	3.67	191	106	55.5	164	98	59.7
6	Живинице	118	12	10.1	46	17	36.9	32	3	9.38
7	Забрђе	350	47	13.4	140	94	67.1	113	9	7.96
8	Забрњица	205	92	44.8	99	90	90.9	81	8	9.88
9	Заградина	248	80	32.2	98	72	73.4	93	22	23.6
10	Заостро	88	48	54.5	42	38	90.4	32	6	18.7
11	Јелача	254	35	13.7	83	55	66.2	86	18	20.9
12	Калафати	273	66	24.1	102	82	80.3	94	52	55.3
13	Калуђеровићи	164	86	52.4	91	91	100.	69	12	17.3
14	Касидоли	455	47	10.3	198	121	61.1	151	62	41.0
15	Кратово	305	43	14.1	104	69	66.3	101	25	24.7
16	Крњача	220	148	67.2	139	125	89.9	98	5	5.10
17	Кукуровићи	66	46	69.7	49	45	91.8	32	1	3.13
18	Мажићи	261	92	35.2	131	118	90.0	93	22	23.6
19	Милијеш	644	50	7.76	228	150	65.7	203	89	43.8
20	Плашће	85	39	45.8	35	29	82.8	35	2	5.71
21	Пожегрмац	188	48	25.5	71	44	61.9	66	11	16.6
22	<i>Прибој (с)</i>	<i>19564</i>	<i>186</i>	<i>0.95</i>	<i>8309</i>	<i>4995</i>	<i>60.1</i>	<i>6199</i>	<i>5630</i>	<i>90.8</i>
23	Пб. Голеша	204	123	60.2	137	127	92.7	81	12	14.8
24	Пб. Челице	142	11	7.75	57	30	52.6	44	15	34.0
25	Рача	1313	37	2.82	565	302	53.4	363	204	56.2
26	Ритошићи	228	64	28.0	69	54	78.2	97	3	3.09
27	Сјеверин	337	13	3.86	133	72	54.1	108	70	64.8
28	Сочице	269	109	40.5	127	97	76.3	88	9	10.2
29	Стрмац	181	45	24.8	92	56	60.8	70	5	7.14
30	Хер. Голеша	430	112	26.0	174	121	69.5	177	28	15.8
31	Црнуговићи	93	16	17.2	31	17	54.8	35	9	25.7
32	Црнузи	445	5	1.12	172	80	46.5	134	92	68.6
33	Читлук	195	15	7.69	61	25	40.9	76	53	69.7
	Општина Нова	19982	2227	11.1	8902	6507	73.1	6305	3223	51.1
1	Акмачићи	420	50	11.9	140	92	65.7	118	43	36.4
2	Амзићи	117	47	40.1	54	48	88.8	41	5	12.2
3	Бистрица	791	18	2.28	290	202	69.6	283	58	20.4
4	Божегићи	392	208	53.0	205	182	88.7	112	10	8.93
5	Брдо	333	15	4.50	144	84	58.3	100	44	44.0
6	Буковић	311	154	49.5	140	113	80.7	105	2	1.90
7	Бураћа	258	48	18.6	96	71	73.9	95	17	17.8
8	Вилови	396	56	14.1	168	104	61.9	113	12	10.6
9	Вранеша	485	18	3.71	212	152	71.7	101	63	62.3
10	Г. Бела Река	224	79	35.2	85	66	77.6	152	9	5.92
11	Горње	139	49	35.2	51	44	86.2	69	2	2.90

12	Лебеља	148	102	68.9	107	98	91.5	60	1	1.67
13	Доња Бела	287	145	50.5	133	112	84.2	59	3	5.08
14	Драглица	257	78	30.3	117	97	82.9	63	6	9.52
15	Дражевићи	419	6	1.43	160	109	68.1	87	33	37.9
16	Дрмановићи	368	66	17.9	129	90	69.7	87	23	26.4
17	Јасеново	272	88	32.3	118	108	91.5	141	20	14.1
18	Комарани	346	46	13.2	135	97	71.8	106	13	12.2
19	Кућани	256	135	52.7	124	106	85.4	91	4	4.40
20	Љепојевићи	126	112	88.8	108	104	96.3	115	0	0.00
21	Мишевићи	112	61	54.4	59	53	89.8	65	1	1.54
22	Негбина	475	81	17.0	164	115	70.1	36	33	91.6
23	<i>Нова Варош</i>	<i>10335</i>	<i>152</i>	<i>1.47</i>	<i>5013</i>	<i>3535</i>	<i>70.5</i>	<i>44</i>	<i>2704</i>	<i>6145</i>
24	Ојковица	290	49	16.9	99	79	79.8	168	11	6.55
25	Радијевићи	169	25	14.7	46	31	67.3	3132	6	0.19
26	Радоња	690	27	3.91	222	167	75.2	105	38	36.1
27	Рутоши	887	69	7.78	305	209	68.5	66	46	69.7
28	Сеништа	262	18	6.87	70	44	62.8	217	10	4.61
29	Тисовица	117	71	60.6	62	59	95.1	287	0	0.00
30	Трудово	92	80	86.9	64	62	96.8	112	1	0.89
31	Челице	78	1	1.28	26	21	80.7	35	1	2.86
32	Штитково	130	73	56.1	56	53	94.6	30	4	13.3
Функционално п.		91547	7506	8.20	39443	26953	68.3	28262	17560	62.1

Извор: Републички завод за статистику

56	Мушковина	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
57	Ораховац	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
58	Орашац	-	+	-	-	-	-	-	+	-	-
59	Осоје	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
60	Ошг. Стијена	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
61	Поткрш	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
62	Поток	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
63	Правошево	-	-	+	-	-	-	-	+	-	-
64	Прањци	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
65	Пријепоље (г)	+	-	+	+	+	-	+	+	+	+
66	Расно	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
67	Рагајска	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
68	Седобро	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
69	Селане	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
70	Селашница	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
71	Скокуће	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
72	Слагина	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
73	Сопотница	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
74	Ташево	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
75	Хисарцик	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
76	Хрта	-	+	-	-	-	-	-	+	-	-
77	Цркв. Тоци	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
78	Чадиње	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
79	Чаушевићи	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
80	Цурово	-	+	-	-	+	-	-	-	+	-
Општина Прибој											
1	Бања	+	-	-	+	-	-	-	+	+	+
2	Батковићи	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
3	Брезна	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
4	Бучје	+	-	-	-	-	+	-	-	+	+
5	Добриловићи	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
6	Живинице	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
7	Забрђе	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
8	Забрњица	+	-	-	-	-	-	-	-	-	+
9	Заградина	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
10	Заостро	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
11	Јелача	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
12	Калафати	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
13	Калуђеровић	-	+	-	-	-	-	-	+	+	-
14	Касидоли	-	+	-	-	-	-	-	+	-	+
15	Крагово	+	-	-	-	+	-	-	+	+	+
16	Крњача	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
17	Кукуровићи	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
18	Мажићи	-	+	-	-	-	-	-	-	-	+
19	Милијеш	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
20	Плашће	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
21	Пожегрмац	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
22	Прибој (г)	+	-	+	+	+	-	+	+	+	+
23	Пб. Голеша	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
24	Пб. Челице	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
25	Рача	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
26	Ритошићи	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
27	Сјеверин	+	-	-	-	-	-	-	-	-	+
28	Сочице	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
29	Стрмац	-	+	-	-	-	-	-	-	-	+
30	Хер. Голеша	-	+	-	-	-	-	-	-	-	+

Љубиша Миодроговић,
Елан, Пољопродукт,
Млинко-пекарска инд.,
Инд. Котрљајућих
лежајева, Лимка, ФАП-
Ливница и др

Иди (аутоделови)

каменолом

Инкоп

ФАП, Полиестер, Бучје,
Епоксид, Инкоп, 12.
јануар и др.

Полиестер, Пресерај-
ФАП,

31	Црнуговићи	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
32	Црнузи	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
33	Читлук	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Општина Нова Варош												
1	Акмачићи	+	-	-	-	-	-	-	-	+	+	Златар (обућа)
2	Амзићи	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3	Бистрица	+	-	-	-	-	-	-	+	+	+	Златар-пласт, Златар
4	Божегићи	+	-	-	-	-	+	-	-	+	+	-
5	Брдо	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-
6	Буковик	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
7	Бурађа	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
8	Вилови	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
9	Вранеша	-	+	-	-	-	-	-	+	+	-	Инова, Златар-продукт, МЕП
10	Г. Бела Река	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
11	Горње	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
12	Дебеља	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
13	Д. Бела Река	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	Јасен
14	Драглица	-	+	-	-	-	+	-	+	+	+	-
15	Дражевићи	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
16	Дрмановићи	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	Сложна браћа, Варошанка
17	Јасеново	+	-	-	-	-	+	-	+	-	+	Јасеново
18	Комарани	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
19	Кућани	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
20	Љепојевићи	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
21	Мишевићи	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
22	Негбина	+	-	-	-	-	-	-	-	+	+	-
23	Нова Варош	+	-	+	+	+	-	-	+	+	+	Златар, Слога, Слобода
24	Ојковица	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
25	Радијевићи	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
26	Радоиња	+	-	-	-	-	+	-	-	+	+	-
27	Ручоши	-	+	-	-	-	-	-	-	+	-	-
28	Сеништа	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
29	Тисовица	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
30	Трудово	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
31	Челице	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
32	Штитково	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Функционално п.		21	6	3	5	6	9	2	1	2		

Извор: Географска енциклопедија насеља Србије, Географски факултет Универзитета у Београду, 2001. године

Табела 6. Степен урбаности општина у Југозападној Србији 2002. године

општина	укупно ст.	Пољоп. ст	% у укупном	активно	обавља заим.	% у активном	Укупно домаћинс	без пољ. газдинст	% у укупно
Прилепоље	41188	3283	7.97	17686	12369	69.94	12073	7341	60.81
Прибој	30377	1996	6.57	12855	8077	62.83	9884	6996	70.78
Нова Варош	19982	2227	11.15	8902	6507	73.1	6305	3223	51.12
ФУП Прилепоља	91547	7506	8.2	39443	26953	68.33	28262	17560	62.13
Ариље	19784	5317	26.88	10265	8357	81.41	6343	2742	43.23
Бајна Башга	29151	6688	22.94	14565	12265	84.21	9541	4602	48.23
Косјерић	14001	3159	22.56	6445	5169	80.20	4584	1605	35.01
Пожега	32293	5604	17.35	15979	12950	81.04	10159	4607	45.35
Ужице	83022	3720	4.48	40023	31473	78.64	27167	20536	75.59
Чајетина	15628	2405	15.39	7295	6008	82.36	5117	2080	40.65
ФУП Ужица	193879	26893	13.87	94572	76222	80.60	62911	36172	57.50
Сјеница	27970	8539	30.53	12689	9916	78.15	7353	3655	49.71
Нови Пазар	85996	8272	9.62	36101	23987	66.44	20956	16315	77.85
Тутин	30054	8061	26.82	11252	7273	64.64	6145	2746	44.69
ФУП Н. Пазара	144020	24872	17.27	60042	41176	68.58	34454	22716	65.93

Извор: Републички завод за статистику, Београд

Табела 7. Дневни мигранти на простору Југозападне Србије 2002. годние

		активно становништво које раде у					ученици - студенти школују се у					
		укупно	света	другом нас. оп.	другој оп. РС	др Р или држави	света	учаници	студенти	у др. нас. исте оп.	другој оп. РС	др Р или држави
Ариље	Г	3239	2013	1803	193	2	1226	1202	24	987	236	-
	О	328	240	146	93	1	88	80	8	-	88	-
Бајна Башта	Г	2911	1773	1657	100	1	1138	1122	16	987	148	-
	О	4166	2907	2546	279	63	1259	1208	51	1160	95	-
Косјерић	Г	335	294	203	45	41	41	9	32	1	38	-
	О	3831	2613	2343	234	22	1218	1199	19	1159	57	-
Пожега	Г	1208	795	628	124	-	413	380	33	265	145	-
	О	139	56	14	41	-	83	64	19	-	83	-
Ужице	Г	1069	739	614	83	-	330	316	14	265	62	-
	О	5810	4155	2402	1715	1	1655	1524	131	1084	553	-
Чајетина	Г	1083	826	96	717	1	257	174	83	-	250	-
	О	4727	3329	2306	998	-	1398	1350	48	1084	303	-
Нова Варош	Г	10486	8623	7449	1080	13	1863	1686	177	1512	327	1
	О	5421	4749	3883	806	5	672	548	124	428	235	1
Прибој	Г	5065	3874	3566	274	8	1191	1138	53	1084	92	-
	О	1858	1346	831	504	3	512	477	35	250	258	-
Пријеполје	Г	1522	1121	667	443	3	401	377	24	204	194	-
	О	1733	1239	1144	74	1	494	472	22	452	34	1
Сјеница	Г	338	317	269	36	-	21	5	16	-	18	1
	О	1395	922	875	38	1	473	467	6	452	16	-
Нови Пазар	Г	876	616	488	73	42	260	236	24	161	40	1
	О	106	70	7	44	15	36	13	23	-	29	1
Тутин	Г	770	546	481	29	27	224	223	1	161	11	-
	О	4112	2663	2485	114	32	1449	1426	23	1396	33	8
Тутина	Г	95	78	22	39	8	17	8	9	3	11	1
	О	4017	2585	2463	75	24	1432	1418	14	1393	22	7
Тутин	Г	1367	836	328	55	10	531	486	45	396	87	31
	О	122	91	76	12	1	31	4	27	-	23	6
Тутин	Г	1245	745	252	43	9	500	482	18	396	64	25
	О	4594	2566	2132	183	2	2028	1837	191	1819	168	3
Тутин	Г	308	186	44	79	-	122	12	110	-	106	2
	О	4286	2380	2088	104	2	1906	1825	81	1819	62	1
Тутин	Г	536	244	57	163	6	292	235	57	126	149	4
	О	67	30	6	16	4	37	4	33	-	34	1
		469	214	51	147	2	255	231	24	126	115	3

Извор: Републички завод за статистику

Табела 8. Дневни мигранти – радници на простору Југозападне Србије 2002. године

Ариље	500	319	-	0	0	220	81	18	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Б. Башта	36	305	0	-	8	4	288	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Косјерић	152	209	0	1	-	175	34	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Пожега	905	177	477	1	129	-	115	8	0	0	0	0	4	0	0	0	0	0	0	0
Ужице	2361	121	18	34	13	496	-	626	12	2	1	6	0	4	0	0	0	0	0	0
Чајетина	674	748	3	0	2	7	729	-	3	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Н. Варош	73	81	0	0	0	0	16	13	-	27	22	0	5	0	0	0	0	0	0	0
Прибој	61	76	2	0	0	1	31	4	13	-	22	2	1	0	0	0	0	0	0	0
Прије-поље	53	91	0	0	0	2	13	0	44	28	-	2	1	1	1	1	1	1	1	1
Нови Пазар	383	72	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	-	15	57	0	0	0	0	0
Сјеница	25	102	0	0	0	0	4	0	1	0	8	88	-	1	1	1	1	1	1	1
Тутин	59	284	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	281	3	-	-	-	-	-

Извор: Посебна анализа Пописа становништва из 2002. године (РСЗ)

Табела 9. Досељено становништво по општинама Југозападне Србије 2002. године

	ФУП Ужица	%	Нова Варош	Прибој	Пријепоље	ФУП Пријепоља	%	Нови Пазар	Сјеница	Тутин	ФУП Новог Пазара	%
Ариље	6165	56,79	10	8	7	25	0,23	2	1	1	4	0,04
Б. Башпа	11466	55,87	10	15	4	29	0,14	7	0	0	7	0,03
Косјерић	4622	58,99	5	3	5	11	0,14	2	1	2	5	0,06
Пожега	9550	61,38	12	27	10	49	0,31	24	1	5	30	0,19
Ужце	16780	58,88	72	100	39	211	0,74	20	12	4	36	0,13
Чајетина	8887	74,69	119	134	18	271	2,28	4	1	0	5	0,04
Н. Варош	2535	17,37	5333	491	354	6178	42,32	55	152	9	216	1,48
Прибој	643	5,08	284	6797	387	7468	59,02	64	30	20	114	0,90
Пријепоље	519	2,13	267	904	14795	15966	65,67	267	391	28	686	2,82
Н. Пазар	75	0,25	23	20	49	92	0,31	16267	329	696	17292	58,58
Сјеница	97	0,49	216	82	273	571	2,89	3325	5540	304	9169	46,43
Тутин	44	0,27	9	9	18	36	0,22	7034	242	5536	12812	79,07

Табела 9. Досељено становништво по општинама Југозападне Србије 2002. године

	укупно	Ариље	Бајна Башта	Косјерић	Пожега	Ужице	Чајетина
Ариље	10856	4598	8	19	751	693	96
Б. Башта	20522	34	7199	279	115	3773	66
Косјерић	7835	27	200	3006	520	850	19
Пожега	15558	622	23	356	6487	2006	56
Ужице	28498	290	652	320	138	14228	1152
Чајетина	11899	188	55	24	794	4351	3475
Н. Варош	14597	186	48	34	171	1815	281
Прибој	12653	65	31	21	75	330	121
Пријеполје	24311	49	18	22	78	316	36
Н. Пазар	29519	7	1	0	8	58	1
Сјеница	19749	13	3	1	17	56	7
Тутин	16203	2	3	0	0	39	0

Извор: Посебна анализа Пописа становништва из 2002. године (РСЗ)

Табела 10. Број становника у насељима Општине Прибој која са општинским центром комуницирају преко територије општине Рудо у Босни и Херцеговини

Насеља	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2002.	2011.
Батковићи	403	499	474	456	368	253	153	130
Бучје	675	768	780	617	411	240	186	119
Живинице	214	214	217	208	212	221	118	99
Забрђе	717	837	852	891	647	430	350	229
Забрњица	707	864	880	841	573	391	205	205
Заградина	382	495	526	534	406	293	248	154
Заостро	235	277	290	276	236	121	88	42
Калуђерови	463	546	573	513	399	245	164	128
Касидоли	831	918	1011	987	799	522	448	330
Крњача	730	830	880	735	500	305	220	152
Кукуровићи	468	550	569	520	372	182	66	47
Плашће	239	281	307	278	174	108	85	48
Пожегрмац	412	461	458	401	343	277	188	149
П. Голеша	717	742	743	739	534	305	204	119
Ритошићи	908	1072	1111	1019	856	434	228	199
Сјеверин	240	253	304	360	424	572	334	291
Сочице	433	510	529	523	333	376	269	227
Стрмац	676	796	852	786	566	331	181	99
Х. Голеша	817	1020	1050	1051	877	675	430	189
Црнуговићи	251	311	323	304	289	187	93	64
Укупно	10518	12244	12406	12039	9319	6468	4268	

Извор: Републички завод за статистику, Београд

ЛИТЕРАТУРА

Baradaran, S. & Ramjerdi, F. (2007). *Performance of Accessibility Measures in Europe*. Royal Institute of Technology. Bureau of Transportation Statistics, USA. Посећено у фебруару 2007. године на страници www.bts.gov/publications/journal_of_transportation_and_statistics.

Бачевић, М. & Стаменковић, С. (1992). *Географија насеља*. Географски факултет, Београд.

Бојановски, И. (1996). Прилози за топографију римских и предримских комуникација и насеља у римској провинцији Далмацији.

Begg, I. (1999). Cities and Competitiveness. *Urban Studies*, 36 (5–6), 795–809.

Вељковић, А. (1988). Елементи за системски приступ у географском проучавању града. *Зборник Географског института „Јован Цвијић“ САНУ*, 40, 179–190.

Вељковић, А. (1991). Градови – центри развоја у мрежи насеља средишње Србије. *Зборник Географског института „Јован Цвијић“ САНУ*, 43, 161–195.

Вељковић, А. (2003). Типови региона и њихова примена у просторном планирању. *Географска структура и регионализација Србије*, 2, 1–31. Зборник радова Географског института „Јован Цвијић“ САНУ.

Vresk, M. (1990). *Osnove urbane geografije*. Zagreb: Školska knjiga.

Vresk, M. (1997). *Uvod u geografiju – razvoj, struktura, metodologija*. Zagreb: Školska knjiga.

Vresk, M. (1999). *Grad u regionalnom i urbanom planiranju*. Zagreb: Školska knjiga.

Vresk, M. (2002). *Grad i urbanizacija*. Zagreb: Školska knjiga.

Влаховић, П. (1996). Пријеполски крај у историји и традицији. *Милешевски записи* 2, 183–197. Музеј у Пријеполу.

Војковић, Г. (2007). *Становништво као елемент регионализације Србије*. Београд: СГД.

Вујошевић, М. (2003). Отворена питања регионализације Србије и управљања развојем метрополитенског подручја Београда. *Београд и његов регион*, 42–65. Београд: Географски факултет – Институт за просторно планирање и Београд: Асоцијација просторних планера.

Вујошевић, М. (2004). Институционални и организациони аранжмани за управљање развојем Београда: подела надлежности и овлашћења између локалног/општинског, метрополитенског и регионалног нивоа. *Планирање развоја локалне заједнице*, 60–98. Београд: Географски факултет.

Вујошевић, М. (2006). Нова генерација европских докумената одрживог развоја, транзиција у Србији и Црној Гори и поуке за планирање. *Европске стратегије и политике у локалној заједници*, 65–109. Београд: Фонд центар за демократију.

Грчић, М. & Слука, Н. (2006). *Глобални градови*. Београд: Географски факултет Универзитета у Београду и МГУ М. Б. „Ломоносов“.

- Група аутора (1998). *Становништво општине Прибој*. Географски факултет, Београд.
- Група аутора (2005). *Стратегија развоја општине Нова варош*. UNDP.
- Група аутора (2005). *Стратегија развоја општине Прибој*. UNDP.
- Група аутора (2005). *Стратегија развоја општине Пријеполје*. UNDP.
- Група аутора (2007). *Анализа приоритетних сектора – Нови Пазар, Тутин, Сјеница, Нова Варош, Пријеполје и Прибој*. Регионална агенција за економски развој Шумадије и Поморавља.
- Група аутора (2007). *Socio-ekonomska analiza opštine Priboj*. Регионална агенција за економски развој Шумадије и Поморавља.
- Група аутора (2007). *Socio-ekonomska analiza opštine Prijepolje*. Регионална агенција за економски развој Шумадије и Поморавља.
- Група аутора: (2007). *Ruralni turizam*. Департман за географију, туризам и хотелијерство PMF Универзитета у Новом Саду.
- Дабовић, Т. (2005). Могућност за достизање полицентричног развоја Европске Уније. У (Стаменковић С. ур.) *Србија и савремени процеси у Европи и свету*, 991–1004. Географски факултет Универзитета у Београду, Департман за географију, туризам и хотелијерство ПМФ Универзитета у Новом Саду, Одсек за географију ПМФ Универзитета у Приштини, Одсек за географију ПМФ Универзитета у Нишу.
- Дерић, Б. & Ђорђевић, Д. (1997). *Просторно-планерске основе развоја Старе Рашке. Перспективе и проблеми развоја Старе Рашке*. Београд: Друштво Стара Рашка.
- Дерић, Б. & Перишић, Д. (1996). Критеријуми регионализације територије Србије. *Просторно планирање, регионални развој и заштита животне средине*, посебна издања, 7–13. Београд: ИАУС.
- Дерић, Б., Тошић, Д. & Милетић, Р. (2001). Глобални град. У *IV Конгрес географа Југославије*, 225. Београд: Српско географско друштво, Београд: Географски факултет Универзитета у Београду, Нови Сад: ПМФ Универзитет у Новом Саду, Београд: Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ.
- Дробњаковић, М. & Спалевић, А. (2010). Прибој–Пљевља–Пријеполје – регион потенцијалне трансграничне сарадње. У (ур. Стаменковић С.) *Територијални аспекти развоја Србије и суседних република*, 157–165. Дивчибаре. Географски факултет УБ.
- Дукић, Д. (1982). *Хидрологија копна*. Београд: Географски факултет УБ.
- Ђорђевић, Д. & Ђорђевић, Ј. (1997). Концепти региона и регионализације у планирању и неке претпоставке њихове примене у процесу регионализације Србије. У *Географска структура и регионализација Србије*. Зборник радова Географског института „Јован Цвијић“ САНУ, посебно издање 51 (1), 17–29. Београд.

Ђорђевић, Д. (2004). Децентрализована Србија и њен просторни развој: питање инструмента и питање концепта. *Одрживи просторни, урбани и рурални развој Србије*. Београд: ИАУС.

ESDP(1999). European Spatial Development Perspectives. Посећено у мају 2007. на страници www.expedition.org.

ESPON 1.1.1. (2004). *Potential for polycentric development in Europe*. Project report. Nordregio, Stockholm.

ESPON 1.4.1. (2006). *The Role of Small and Medium/Sized Towns (SMESTO)*. Final Report, Austrian Institute for Regional Studies and Spatial Planning, Vienna.

ESPON (2006). ECPs Transnational Networking activities. *Date and Indicators of Western Balkans* – Final Report, Athens.

EU Cohesion Policy and cities (2005). *The urban contribution to growth and jobs in the regions*. Commission of the European communities. Brusseele.

European Commission DG VII Transport (1999). *Manual on strategic Environmental Assessment of Transport Infrastructure plans*. www.europa.eu.int.

Илић, Ј. (1970). Функционални односи града и околине. *Становништво*, 3–4. Институт друштвених наука, Центар за демографска истраживања. Београд.

Јоветић, С. & Илић, М. (2001). Институционалне промене као претпоставка развоја малих и средњих предузећа. *Индустрија – часопис за економику индустрије*, 1 (4), 21–38. Београд: Економски институт.

Kušen, E. (2008). *Terminologija ruralnog turizma*. Hrvatski farmer.

Lazić, L. (2007). Turizam i ruralna područja. *Ruralni turizam*, 7–30. Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo PMF Univeziteta u Novom Sadu.

Лукић, В. (2006). Дневне миграције активног становништва у Србији. *Гласник СГД*, LXXXVI (1), 141–150.

Maksin-Mičić M. (2004). Uticaj transevropskih saobraćajnih koridora na regionalni razvoj i aglomeraciona sisteme – iskustva evropskih zemalja. *Ekonomski anali* 157, 123–134. Ekonomski fakultet, Beograd.

Marinović-Uzelac, A. (2001). *Prostorno planiranje*. Zagreb: Dom i Svijet.

Маринковић, О. & Павловић, М. (2001). *Нововарошки крај – антропогеографска проучавања*. Нова Варош.

Марић, Ђ. & Бајић, Д. (2007). Модели регионалног економског развоја пограничних подручја – пример Републике Српске. У *Први конгрес српских географа*, 569. Београд: Српско географско друштво, Београд: Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ, Београд: Географски факултет Универзитета у Београду, Нови Сад: Департман за географију, туризам и угоститељство ПМФ Универзитет у Новом Саду.

- Марковић, Ј. Ђ. (1980). *Регионална географија СФР Југославије*. Географски факултет Универзитета у Београду. Београд: Грађевинска књига.
- Матијевић, Д. (2009). *Просторно-функционална повезаност насеља општине Стара Пазова са урбаним системом Београда*. Географски институт „Јован Цвијић”, САНУ.
- Мацура, М. (1965). Модели просторне покретљивости радне снаге и капитала. *Економист*, 3.
- Милетић, Р. (2003). Индустирија региона Београда и савремени развојни токови. *Београд и његов регион*, 218. Београд: Географски факултет Универзитета у Београду, Институт за просторно планирање и Асоцијација просторних планера Србије.
- Милетић, Р. (2009). Глобална међузависност и реструктуирање индустријске производње. *Гласник Српског географског друштва*, 51–65.
- Миливојевић, М., Милошевић, М. & Ђалић, Ј. (2008). Последице спонтаног расељавања насеља на територији Републике Србије. *Демографски преглед*, 8, 3–4.
- Миљновић, Д. (2006). Јавне службе – аналитика. *ГУП Пријепоља*. Београд: ЦИП.
- Милетић, Р., Тодоровић, М. & Миљановић, Д. (2009). Приступ неразвијеним подручјима у регионалном развоју Србије. *Зборник радова Географског института „Јован Цвијић” САНУ*, 59 (2), 149-171.
- Остојић, Ђ. (1986). Пљевља. *Земља и људи*, 53. Београд: Српско географско друштво.
- Петовар, К. (2003). *Урбана социологија – наши градови између државе и грађанина*. Географски факултет Универзитета у Београду.
- Петровић, В. & Рудић, С. (1998). Прибојски крај у прошлости. *Становништво општине Прибој*, Група аутора, 44. Географски факултет Универзитета у Београду.
- Pichler-Milanović, N. (2006): *Inter-urban development of capital cities in Central and Eastern Europe: competition, cooperation, networking?* (Ed. Stojkov B.) *Metropolitan networking in Cadses*, 23. Belgrade: Faculty of Geography, Bratislava: Spectra Centre of Excellence, Dresden: Institut für Ökologische Raumentwicklung.
- PlaNat CenSE (2006). *Outlining Central and South East Europe – Report on spatial development in CenSe*. Federal Office for Building and Regional Planning. Bonn.
- PlaNat CenSE (2006): *Mobilising the Potentials of Central and South East Europe – Chances, challenges and choices for future development*. Federal Office for Building and Regional Planning.
- Пријовић, З. (1999). Исправљање криве Дрине. *Глас јавности*, 27.8.1999., Београд.
- Пушић, Лј. (1997). *Град, друштво, простор*. Београд: Завод за удџбенике и наставна средства.
- Пушић, Лј. (2001). *Одрживи град ка једној социологији окружења*. Београд: Независна издања Слободан Мишић.

Радвановић, М. (1993/94). Регионализам као приступ и принцип и регионализација као поступак у функционалној организацији географског простора са неким аспектима примене на Републику Србију. *Зборник Географског института „Јован Цвијић“ САНУ*, 44–45, 67–102, Београд.

Ratković, S. (2008). Пријеполски крај – под будним оком белог андела. *Гео*, 39. Департман за географију, туризам и хотелијерство, ПМФ Универзитета у Новом Саду, Министарство науке Републике Србије, Друштво географа Војводине.

Ružić, P. (2005). *Ruralni turizam*. Institut za poljoprivredu i turizam Poreč.

Савић, Јб. (2001). Глобализација индустрије. *Индустрија – часопис за економику индустрије* 1 (4), 39–56. Београд: Економски институт.

SIKA Report (2001). *Infrastructure and Regional Development*, Swedish Institute for Transport and Communications Analysis. www.sika-institute.se

Симоновић, Ђ. & Рибар, М. (1993). *Уређење сеоских територија и насеља*. Архитектонски факултет Универзитета у Београду.

Спасић, Д. (1996). Средњовековни утврђени градови средњег Полимља. *Милешевски записи*, 2, 35–70. Музеј у Пријеполју.

Стаменковић, С. (1987). Неки аспекти проучавања дневних миграција становништва за потребе просторног планирања. *Зборник радова XII Конгреса географа Југославије*. Н. Сад.

Стаменковић, С. (1990/91). О појму просторно-функционалних односа и веза у географији насеља. *Зборник радова Географски факултет ПМФ*, 37/38, 139–144. Београд

Стаменковић, С. (1996). Дневне миграције становништва у географским проучавањима насеља Србије. *Становништво*, Година XXXIV, (3–4), 43–60.

Стаменковић, С. (2004). Нека актуелна питања просторне организације мреже насеља и релевантни демографски проблеми у Србији. *Демографија*, 1, 115–133. Институт за демографију, Географски факултет Универзитета у Београду.

Stamenković, S. & Martinović, M. (2004). Savremeni nasebinski problemi ruralnog razvoja Srbije. U: *Održivi prostorni, urbani i ruralni razvoj Srbije*, 13–19. Beograd: IAUS.

Стојановић, Б. (2003). Размештај и густина становништва као основа регионализације. *Демографске основе регионализације Србије*, посебна издања Географског института „Јован Цвијић“ САНУ, 54, 73–114.

Стојимировић, С. (2006). *Полимље, регионално-географска проучавања*, докторска дисертација. Београд: Географски факултет.

Стојков, Б. & Ђорђевић, А. (2005). Полицентризам и улога функционалних подручја у Европи и Србији. У *Србија и савремени процеси у Европи и свету*, 905–914. Београд Географски факултет Универзитета у Београду, Департман за географију, туризам и хотелијерство ПМФ Универзитета у Новом Саду, Одсек за географију ПМФ Универзитета у Приштини, Одсек за географију ПМФ Универзитета у Нишу.

- Стојков, Б. & Тошић, Б. (2003). Београд и његов регион – могућност нове територијалне организације. *Београд и његов регион*, 1–21. Београд: Географски факултет – Институт за просторно планирање и Београд: Асоцијација просторних планера.
- Терзић, С. (1996). Рашка или Санџак – о судбини обласног историјског имена Рашка. Милешевски записи, 2, 197–209. Пријепоље: Музеј.
- Todorović, M. & Drobñjaković, M. (2010). Peripheral rural areas in Serbia – the result of unbalanced regional development. *Geographica Timisiensis*, 19 (2), 207-219. Timisoara: Department of Geography, West University of Timișoara, Romania, Tübingen: Institute of Geography Eberhard Karls University of Tübingen, Germany.
- Todorović, M., Drobñjaković, M. & Gligić-Simeunović, A. (2010). Specifics of rural areas of Serbia from the aspects of regional development. *Economics of agriculture*, Special issue 2 (1), 605-613.
- Todorović, M. (2002). *Osnove tipologije i regionalizacije poljoprivrede Srbije*. Београд: Српско географско друштво.
- Тодоровић, М. & Ђорђевић, Ј. (2007). У сусрет новим развојним концептима руралног развоја, *Гласник СГД*, LXXXVI (1) 211–220.
- Тодоровић, М. (2007). Обухват, размештај и значајније импликације депопулације у руралним подручјима Србије. У *Зборнику радова* са Првог конгреса српских географа. Београд, Српско географско друштво.
- Тодоровић, М. & Штегић, С. (2009). *Рурални туризам*. Географски факултет, Београд.
- Тодоровић, М., Тошић, Б. & Стојановић, Б. (2004). *Србија, еврорегиони и европске интеграције*. Београд: Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ.
- Тошић, Б. (1997). Градски региони – појам, карактеристике, одређивање и хијерархија. *Географска структура и регионализација Србије*. Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ, 51 (1), 171–185. Београд.
- Тошић, Б., Лукић, В. & Матијевић, Д. (2004). *Дунавско-моравски коридор – насеља*. Посебна издања Географског института „Јован Цвијић“ САНУ, 62.
- Тошић Б., Милетић Р. (2002): Могући правци развоја пограничних подручја Србије. Тематски зборник „Проблеми ревитализације пограничних крајева Југославије и Републике Српске“, стр. 139–154. Географски факултет Универзитета у Београду
- Тошић, Д. (1999). *Просторно-функцијски односи и везе у нодалној регији Ужица*. Докторска дисертација. Географски факултет Универзитета у Београду.
- Тошић, Д. (1999). Град у регији. *Гласник географског друштва Републике Српске*, 4, 47–60, Бања Лука.
- Тошић, Д. (2000). Градски центри – фактори регионалне интеграције Србије. *Гласник географског друштва Републике Српске*, 5, 83–96, Бања Лука.

Тошић, Д. (2000). Просторно-функцијске везе и односи у урбаним регијама. *Архитектура и урбанизам*, 7. Београд: Институт за архитектуру и урбанизам.

Тошић, Д. (2005). Регионална парадогма у српској географији. . *Србија и савремени процеси у Европи и свету*, 105–113. Београд: Географски факултет, Департман за географију, туризам и хотелијерство ПМФ Универзитета у Новом Саду, Одсек за географију ПМФ Универзитета у Приштини, Одсек за географију ПМФ Универзитета у Нишу.

Тошић, Д. & Крунић, Н. (2005). Урбане агломерације у функцији регионалне интеграције Србије и Југоисточне Европе. *Гласник СГД*, LXXXV (1), 137–148, Београд.

Тошић, Д. & Невенић, М. (2006). Мрежа насеља општине Нови Пазар – стање и тенденције у развоју. *Гласник СГД*, LXXXVI (1), 151–164.

Tošić, D. & Nevenić, M. (2006). *Metropolitan regions in Serbia and their potentials for integration of South-east Europe*. Metropolitan networking in Cadses, 139. (Ed. Stojkov B.). Belgrade: Faculty of Geography, Bratislava: Spectra Centre of Excellence, Dresden: Institut für Ökologische Raumentwicklung.

Тошић, Д. & Невенић, М. (2007). Дневни урбани систем – просторни израз дневнемиграције становништва. *Демографија*, IV, 163–176. Београд.

Тошић, Д. & Невенић, М. (2007). Нодална регија – инструмент просторно – функционалне организације Србије. *Зборник радова Географског института „Јован Цвијић“ САНУ*, 57, 297–309, Београд.

Трифунски, В. С. (2003). Регион – просторна јединица која у Србији недостаје. *Београд и његов регион*, 72–79. Београд: Географски факултет – Институт за просторно планирање и Београд: Асоцијација просторних планера.

Thilo, L. (2006). *Globalisation, local action and socio-economic regeneration*. Metropolitan networking in Cadses, 67. (Ed. Stojkov B.) Belgrade: Faculty of Geography, Bratislava: Spectra Centre of Excellence, Dresden: Institut für Ökologische Raumentwicklung.

Ђирковић, М. (2007). Промене у мрежи насеља Пријепољског функционалног подручја. *Зборник радова Географског института „Јован Цвијић“ САНУ*, 77–93.

Ђирковић, М. & Голић, Р. (2007). Проблем границе између Србије и БиХ код насеља Саставци. *Зборник радова Географског института „Јован Цвијић“ САНУ*, 325–333.

Фемић, М. (2004). *Пријепоље и околина – туристички водич*. Београд: СГД.

Републички завод за статистику (1990). Општине у Р Србији 1989. година, Београд: Републички завод за статистику.

Закон о недовољно развијеним подручјима Републике Србије до 2005. године (1995). Службени гласник, број 53/95.

Просторни план Републике Србије. (1996). Службени гласник СР, књ. 1 и 2. Београд

Републички завод за статистику (2001). *Општински годишњак 2001.* године. Београд: Републички завод за статистику.

Закон о јавним службама (1991). Службени гласник бр. 42/91;

Републички завод за статистику. (2003). Пољопривреда. У *Попис становништва, домаћинства и станова у 2002. години* (св. 1). Београд: Републички завод за статистику.

Републички завод за статистику. (2003). Пол и старост Упоредни. У *Попис становништва, домаћинства и станова у 2002. години* (св. 2). Београд: Републички завод за статистику.

Републички завод за статистику. (2003). Дневни мигранти, посебна обрада. Београд: Републички завод за статистику.

Републички завод за статистику. (2003). Активност и пол. У *Попис становништва, домаћинства и станова у 2002. години* (св. 5). Београд: Републички завод за статистику.

Републички завод за статистику. (2003). Упоредни преглед броја становника 1948-2002. У *Попис становништва, домаћинства и станова у 2002. години* (св. 9). Београд: Републички завод за статистику.

Републички завод за статистику (2003). *Општински годишњак 2002.* године. Београд: Републички завод за статистику.

Републички завод за статистику (2004). *Општински годишњак 2003.* године. Београд: Републички завод за статистику.

Уредба о критеријумима и показатељима за утврђивање девастираних подручја Републике Србије (2004). Службени гласник РС бр. 58/04.

Одлука о одређивању девастираних подручја (општина) Републике Србије (2004). Службени гласник РС, бр. 63/04;

Републички завод за статистику. (2003). Делатност и пол. У *Попис становништва, домаћинства и станова у 2002. години* (св. 6). Београд: Републички завод за статистику.

Републички завод за статистику. (2003). Домаћинства према поседовању пољопривредни газдинстава и броју чланова. У *Попис становништва, домаћинства и станова у 2002. години* (св. 11). Београд: Републички завод за статистику.

Републички завод за статистику. (2003). Дневни мигранти. У *Попис становништва, домаћинства и станова у 2002. години* (св. 5). Београд: Републички завод за статистику.

Републички завод за статистику. (2003). Пољопривредно становништво. У *Попис становништва, домаћинства и станова у 2002. години* (св. 7). Београд: Републички завод за статистику.

Републички завод за статистику. (2012). *Попис становништва, домаћинства и станова у 2011. години. Први резултати.* Београд: Републички завод за статистику.

Закон о ратификацији Споразума између Србије и Црне Горе и Босне и Херцеговине о поједностављеном поступку промета људи и робе на граничним прелазима Увац-Увац и Ваган-Устибар (2005). Службени лист Србије и Црне Горе – Међународни уговори, број 6/2005, Београд.

Републички завод за статистику (2005). *Опитински годишњак 2004.* године. Београд: Републички завод за статистику.

Републички завод за статистику (2006). *Општине у Србији 2005.* године. Београд: Републички завод за статистику.

Републички завод за статистику (2007). *Општине у Србији 2006.* године. Београд: Републички завод за статистику.

Републички завод за статистику (2011). *Статистички годишњак 2010.* године. Београд: Републички завод за статистику.

Републички завод за статистику (2012). *Статистички годишњак 2011.* године. Београд: Републички завод за статистику.

Перспективе просторног развоја Европске Уније(2005):. Београд: Влада Р Србије, Канцеларија за придруживање ЕУ, Француско-српски форум за просторно планирање и регионалне политике;

Завод за статистику Црне Горе (2006). *Статистички годишњак 2006.* године.

Завод за статистику Црне Горе (2006). Зараде у Републици Црној Гори 1965–2005.

Завод за статистику Ц. Горе (2007). Економска слика Црне Горе из угла националних рачуна

Стратегија развоја пољопривреде(2005). Службени гласник бр.78/05;

Закон о територијалној организацији (2007). Службени гласник бр. 129/07.

Стратегија регионалног развоја Републике Србије за период од 2007–2012. године (2007). Службени гласник бр. 21/07.

Стратегија интегрисаног управљања границом у Републици Србији (2008). Посећено јануара 2008. на страници www.sr.gov.yu,
Plan strategije ruralnog razvoja, 2009–2013. godine (2009), Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede.

Стратегија просторног развоја Републике Србије (2009), Службени гласник бр. 21/07.

Просторни план Републике Србије 2010-2014-2021. године (2010). Службени гласник бр. 88/10.

www.prijepoljeonline.com, новембар 2008. године

СПИСАК ТАБЕЛА, КАРАТА, СКИЦА И ГРАФИКОНА*Списак табела*

- Табела 1. Упоредни приказ функционалних подручја, стр. 27;
Табела 2. Промене броја становника у периоду од 1948–2011. године, стр. 52;
Табела 3. Структура насеља Пријепољског функционалног подручја према демографској величини за период од 1961–2011. године, стр. 55;
Табела 4. Однос градског и сеоског становништва у Пријепољском функционалном подручју у периоду од 1981–2011. године, стр. 74;
Табела 5. Модел за идентификацију степена урбаности насеља, стр. 75;
Табела 6. Класификација функционалних типова насеља, стр. 92;
Табела 7. Народни доходак 2005. године по општинама, стр. 108;
Табела 8. Ниво развијености 2005. године, стр. 109;
Табела 9. Зараде без пореза и доприноса по делатностима, стр. 122;
Табела 10. Број и степен запослених 2001 – 2005 - 2010. године, стр. 123;
Табела 11. Степен незапослености у периоду од 2001–2005-2010. године, стр. 124;
Табела 12 Ниво образовања, стр. 126;
Табела 13 Дужина путева, стр. 127;
Табела 14. Просечан годишњи и дневни саобраћај 2001. године, стр. 129.

Списак карата

- Карта 1. Географски положај просторно-функционалног подручја Пријепоља, стр. 39;
Карта 2. Хипсометријски појасеви, стр. 68;
Карта 3. Приступачност функционалног подручја Пријепоља, стр. 128;
Карта 4. Положај енклаве Саставци, стр. 146.

Списак графикана

- Графикон 1. Типови насеља према демографским компонентама у периоду од 1971–1981, с.61;
Графикон 2. Типови насеља према демографским компонентама у периоду од 1981–1991, стр. 62;
Графикон 3. Типови насеља према демографским компонентама у периоду 1991–2002, с.63;
Графикон 4. Промена броја становника по коцентричним појасевима у периоду од 1948–2002. 67;
Графикон 5. Критеријуми за издвајање градских насеља, стр. 73;
Графикон 6. Промена народног дохотка у периоду од 1988–2005. године, стр. 80;
Графикон 7. Народни доходак по делатностима, 2005. године, стр. 81;
Графикон 8. Промена броја запослених у периоду од 1988–2011. године, стр. 82;
Графикон 9. Промена запослених по секторима делатности у периоду од 2001–2011., стр. 83;
Графикон 10. Величина пољопривредних газдинстава у функционалном подручју по општинама, 2002. година, стр. 89;
Графикон 11. Структура коришћења пољопривредних површина функционалног подручја, 2007. године, стр. 90;
Графикон 12. Функцијски типови насеља 1971. и 2002. године, стр. 94;
Графикон 13. Промена броја становника у функционалним подручјима у периоду од 1948–2011. године, стр. 107;
Графикон 14. Дневни мигранти у Пријепољском функционалном подручју 2002. године, стр. 113;
Графикон 15. Дневне миграције радника у оквиру ФУП Пријепоља, стр. 114;
Графикон 16. Дневни мигранти Југозапанде Србије, стр. 114;

Графикон 17. Дневне миграције радника између функционалних подручја Југозападне Србије, стр. 115.

Списак слика

Слика 1. Привредно-индустријски комплекс у Прибоју, стр. 86;

Слика 2. Привредна зона – Прибој, стр. 86;

Слика 3. Привредна зона Коловрат – Пријепоље, стр. 87;

Слика 4. Привредна зона Нова Варош, стр. 87.

Списак скица

Скица 1. Емпиријско истраживање урбаног система у југоисточној Немачкој према Christaller-у, стр. 14;

Скица 2. Типологија функционално-урбаних подручја (FUA – Functional Urban Area), стр. 25;

Скица 3. Положај просторно-функционалног подручја Пријепоља, стр. 35;

Скица 4. Средњовековни градови Пријепољског функционалног подручја, стр. 46;

Скица 5. Типови насеља према кретању становништва у периоду од 1971–2002. године, стр. 60;

Скица 6. Размештај насеља Пријепољског функционалног подручја по изотелам, стр. 66;

Скица 7. Насеља са мање од 100 становника, стр. 70;

Скица 8. Степен урбаности насеља 2002. године, стр. 76;

Скица 9. Функцијски типови насеља 1971. и 2002. године, стр. 93;

Скица 10. Хијерархијска организација центара у мрежи насеља Пријепољског функционалног подручја, стр. 102;

Скица 11. Функционално-урбана подручја Југозападне Србије, 106;

Скица 12. Степен урбаности 2002. године, стр. 110.

Скица 13. Гранични прелази у зони Саставака, стр. 149.

Списак табела у прилогу

Табела 1. Број становника Пријепољског функционалног подручја у периоду од 1948–2011. године, стр. 173;

Табела 2. Густина насељености Пријепољског функционалног подручја за период од 1948–2011. године, стр. 175;

Табела 3. Демографски угрожена насеља функционалног подручја Пријепоља и број становника преко 50 година за 2002. годину, стр. 178;

Табела 4. Степен урбаности насеља Пријепољског функционалног подручја за 2002, ст. 181;

Табела 5. Јавне службе Пријепољског функционалног подручја, стр. 184;

Табела 6. Степен урбаности општина у Југозападној Србији, стр. 187;

Табела 7. Дневни мигранти на простору Југозападне Србије, стр. 188;

Табела 8. Дневни мигранти – радници на простору Југозападне Србије, стр. 189;

Табела 9. Досељено становништво по општинама Југозападне Србије, стр. 190;

Табела 10. Број становника у насељима Општине Прибој која са општинским центром комуницирају преко територије општине Рудо у Босни и Херцеговини, стр. 192.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

911.37:314(497.11-14)

711.2(497.11-14)

ДРОБЊАКОВИЋ, Марија, 1982-
Пријепоље - фактор регионалне интеграције
Југозападне Србије / Марија Дробњаковић. -
Београд : Српска академија наука и
уметности, Географски институт "Јован
Цвијић", 2012 (Београд : Службени гласник). -
203 стр. : илустр. ; 25 cm. - (Посебна
издања / Српска академија наука и
уметности, Географски институт "Јован
Цвијић" ; књ. 84)

На спор. насл. стр.: Prijepolje - Factor of
Regional Integration of Southwestern Serbia.
- Тираж 300. - Напомене и библиографске
референце уз текст. - Библиографија: стр.
193-201. - Summary.

ISBN 978-86-80029-57-3

а) Насеља - Развој - Југозападна Србија
б) Регионално планирање - Југозападна
Србија в) Југозападна Србија - Становништво
COBISS.SR-ID 195164940

Марија (рођ. Тирковић) Дробњаковић (Прибој, 1982), на Географском факултету Универзитета у Београду стиче диплому дипл. просторног планера (2006.), потом и дипл. просторног планера - мастера (2009.). Награда „Димитрије Перишић“ (ИАУС) додељена јој је за најбољи мастер рад те године.

Као стипендиста Министарства за науку и животну средину улази у свет науке у Географском институту „Јован Цвијић“ САНУ (2007.). Истраживачку каријеру наставља као истраживач-приправник а затим као истраживач-сарадник у Одељењу просторно планирање.

Научно и стручно интересовање аутора усмерено је на урбану и руралну географију, изучавање мреже насеља и валоризацију руралног простора.

Учествује у реализацији неколико научно-истраживачких пројеката Министарства просвете и науке Републике Србије и објављује више научних радова у националним и међународним часописима.

Стручност и знање применила је у раду на матичном факултету као сарадник у настави на смеру Туризам и у изради просторних планова и енциклопедијских и лексикографских публикација.

Милетић Радмила

ISBN 978 - 86 - 80029 - 57 - 3

9 788680 029573 >